

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DARFUR SORUNUNUN ULUSLARARASI BOYUTA
TAŞINMASINDA KÜRESEL ENERJİ
POLİTİKALARININ ROLÜ**

Mürsel BAYRAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KIRŞEHİR

OCAK 2013

T.C.

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DARFUR SORUNUNUN ULUSLARARASI BOYUTA
TAŞINMASINDA KÜRESEL ENERJİ
POLİTİKALARININ ROLÜ**

**THE ROLE OF GLOBAL ENERGY POLICIES ON THE
INTERNATIONALIZATION OF THE DARFUR
QUESTION**

Mürsel BAYRAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. İdris DEMİR

KIRŞEHİR

OCAK 2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Yusuf ÖZÜÇETİN
Başkan.....(imza)

Yrd. Doç. Dr. İdris DEMİR (Tez Danışmanı)
Üye.....(imza)
İdris

Yrd. Doç. Dr. Nevir Akgeçim
Üye.....(imza)

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2013

Doç.Dr.Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

ÖZET

Darfur Sorunu, Sudan'ın batı bölgesinde 1980'li yıllarda yaşanan kabileler arası çatışmalarla başlamıştır. 2003 yılındaki isyancı saldırıları sonrasında bu yerel çatışmalar, uluslararası bir krize dönüşmüştür. Sorunun tarihî bağlamını ihmal eden uluslararası medya, bölgedeki çatışmaları bir Arap-Afrikalı çatışması şeklinde yansıtmıştır. Bu anlatımla birlikte Sudan Hükümeti'nin ve Cancavid milislerinin Afrikalı kabilelere soykırım uyguladığı iddia edilmiştir. Birleşmiş Milletler'den Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne kadar birçok uluslararası kurum ve kuruluş bu soruna müdahil olmuştur. Sudan'a yönelik en yoğun kampanyalar Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülmüştür. Söz konusu kampanyalar, hem Ömer el-Beşir rejimini hem de Sudan'la güçlü ekonomik ilişkileri olan Çin yönetimini hedef almıştır. Bu durum, Darfur'a yönelik uluslararası ilginin altında yatan sebeplerin sorgulanmasına yol açmıştır. Darfur'a alışılmışın dışında ilgi gösteren bazı devletlerin bölgedeki ekonomik çıkarları çerçevesinde politika yürüttükleri görülmektedir. ABD ve Fransa, komşu Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki çıkarlarını korumakla ilgilenirken Çin Halk Cumhuriyeti de Sudan'daki petrol yatırımlarının zarar görmemesi üzerine bir politika yürütmüştür. Daha geniş perspektifle bakıldığında Darfur Sorunu üzerinden yürütülen politikaların Birinci Dünya Savaşı öncesinde Afrika'ya yönelik olarak yürütülen emperyalist paylaşım mücadelesini andırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Darfur Sorunu, Sudan, Afrika, Küresel Enerji Rekabeti*

ABSTRACT

The Question of Darfur started with the intertribal clashes in the western region of Sudan in 1980's. These local clashes evolved into an international crisis after the rebel assaults in 2003. International media disregarded the historical context of the problem and depicted it as an Arab-versus-African conflict. In parallel with such media coverage, it was alleged that the Government of Sudan and Janjaweed militias carried out genocide on African tribes. From the United Nations to the International Criminal Court, a great deal of international institutions and foundations got involved in this problem. The most blistering campaign against Sudan was conducted in the USA. This campaign targeted both the Omar al-Basheer regime and the Chinese government having strong economic relations with Sudan. This conjuncture led us to scrutinize the reasons lying behind the international attention to Darfur. It is seen that some states which devoted unusual attention to Darfur followed a policy pursuant to their economic interests in the region. USA and France cared about their interests in the neighbouring Chad and Central African Republic on the one hand, China pursued a policy in order not to jeopardize its oil investments in Sudan on the other hand. When viewed from a broader perspective, the policies pursued over Darfur resemble the imperialist scramble for Africa before the First World War.

Key Words: *Question of Darfur, Sudan, Africa, Global Energy Competition*

ÖNSÖZ

Son yıllarda uluslararası alanda Afrika kıtasına yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Büyük güçlerin enerji tedarikçilerini çeşitlendirme arayışları ve Afrika kıtasının henüz keşfedilmemiş enerji rezervleriyle Ortadoğu bölgesine alternatif olarak ortaya çıkması kıtaya yönelen ilginin artmasındaki en önemli sebeplerden biridir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin ve diğer yükselen Asyalı güçlerin ekonomik kalkınmalarını sürdürmek için Afrika'ya yönelmeleri, kıta üzerinde kolonyal dönemden beri nüfuz sahibi olan Fransa gibi Avrupalı devletlerde ve rakip güçlerin kıtaya nüfuzunu küresel hegemonyası için tehdit olarak gören Amerika Birleşik Devletleri'nde endişeye yol açmaktadır. Dolayısıyla küresel güçler, Afrika'nın muhtelif bölgelerinde yaşanan iç savaşlara veya siyasî krizlere kendi jeopolitik gündemleri uyarınca müdahil olabilmektedirler. Sudan'ın batı bölgesinde (Darfur) hükümet güçleri ile isyancı örgütler arasında yaşanan çatışmalar da bu çerçevede ele alınabilir.

Ülkemizde Afrika'nın önemi yeni yeni fark edilmekle birlikte kıta ile ilgili akademik çalışmalar sınırlıdır. Bu tez çalışmasıyla hem söz konusu boşluğun doldurulmasına mütevazı bir katkı sunmak hem de Darfur'daki olayların uluslararası boyutlarını farklı bir bakış açısıyla ele almak amaçlanmıştır. Konuyla ilgili Türkçe çalışmalar sınırlı olduğu için büyük oranda yabancı dilde yazılmış kaynaklardan istifade edilmiştir. Özellikle Sudan uzmanı Amerikalı Profesör Robert Oakley Collins'in *A History of Modern Sudan (Modern Sudan Tarihi)* kitabı yol gösterici olmuştur.

Tezin şekillenmesinde görüşlerinden istifade ettiğim danışmanım Sayın Yrd. Doç Dr. İdris DEMİR'e, tezin baştan sona okunup tashih edilmesinde büyük katkısı olan Sayın Doç. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN'e ve tez savunmama katılmak için Konya'dan Kırşehir'e gelme zahmetinde bulunan Sayın Yrd. Doç. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım sırasında kendisini ihmal etmeme müsamaha gösteren eşim Zelal BAYRAM'a müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

1. ENERJİ KAYNAKLARI VE İÇ SAVAŞLAR	4
1.1. Teorik Çerçeve.....	6
1.1.1. Emperyalizm	7
1.1.2. Jeopolitik ve Jeoekonomi	13
1.1.3. Yeni Savaşlar	16
1.2. Enerji Kaynaklarının İç Savaşlardaki Rolü	22
1.3. Dış Müdahalelerin İç Savaşlardaki Rolü	27
1.3.1. Biafra Örneği	29

BÖLÜM II

2. SİYASÎ VE TARİHÎ PERSPEKTİFTEN SUDAN	33
2.1 Sudan Siyasî Tarihi.....	35
2.1.1. Türkiye Dönemi	36
2.1.2. Mehdiye Dönemi.....	37
2.1.3. İngiliz-Mısır Ortak Yönetimi Dönemi	38
2.1.4. Bağımsızlığa Giden Süreç	40
2.1.5. Abdullah Halil Dönemi: İlk Koalisyon Hükümeti	41
2.1.6. İbrahim Abbud Dönemi: İlk İhtilal ve Anya-Nya'nın Doğuşu	41
2.1.7. Sırr el-Hatim el-Halife Dönemi: Çevresel Huzursuzluğun Devamı	42
2.1.8. Muhammed Ahmed Mahcub Dönemi: Komşu Ülkelerdeki Ayrılıkçı Hareketlere Destek	43
2.1.9. Cafer Numeyri Dönemi: Sosyalizmden Şeriata.....	44
2.1.9.1. İsrail'in İç Savaşa Müdahil Olması.....	46

2.1.9.2.Addis Ababa Anlaşması ile Gelen Barış Süreci.....	47
2.1.9.3.Petrol Keşfi ve İç Savaşın Jeoekonomik Bir Boyut Kazanması	48
2.1.9.4.Şeriat İlanı ve Numeyri Döneminin Sonu	50
2.1.10. Askerî Konsey Dönemi: “Numeyrisiz Numeyrizm”	51
2.1.11. Sadık el-Mehdi Dönemi: Büyük Ümitlerden Hayal Kırıklığına.....	52
2.1.12. Ömer Hasan Ahmed el-Beşir Dönemi.....	54
2.1.12.1.İslâmî Radikalizm	55
2.1.12.2.Mübarek Suikasti ve Radikalizmde Kırılma	57
2.1.12.3.Ulusal ve Uluslararası İzolasyon.....	58
2.1.12.4. Amerika Birleşik Devletleri’nin Müdahalesi	59
2.1.12.5. Asyalı Petrol Şirketlerinin Hâkimiyeti	61
2.1.12.7. Güney Sorunu’nda Sona Doğru	64
2.1.12.8. Bağımsız Güney Sudan Cumhuriyeti’nin İlanı	65
2.1.12.9. İsrail-Güney Sudan İlişkileri ve Nil Silahı	67

BÖLÜM III

3. YERELDEN KÜRESELE DARFUR SORUNU	70
3.1.Darfur’un Coğrafi Özellikleri.....	73
3.2.Darfur’un Demografik Yapısı.....	74
3.3.Darfur’un Petrol ve Mineral Zenginliği	75
3.3.1. Petrol.....	76
3.3.2. Uranyum.....	77
3.3.3. Bakır	77
3.3.4. Altın	78
3.3.5. Diğer Kıymetli Madenler	79
3.4.Darfur’un Kısa Siyasî Tarihi	79
3.5.Darfur Sorunu’nun Temellerini Atan Siyasî Yapılanmalar	81
3.6.Arap-Fur Savaşı: Ekolojik Degradasyon ve Etnopolitizm.....	82
3.7.Yahya Bolad: İlk Silahlı İsyan Hareketi Denemesi	84
3.8.Komünist-İslamist İttifakı	84
3.9. İlk Başarılı Eylem.....	86
3.10. Şiddetin Tırmanışı	86

3.11.	Cancavidlerin Devreye Girmesi	87
3.12.	Çatışmaların Bilançosu	89
3.13.	Uluslararası Medyanın Reaksiyonu.....	90
3.14.	Birleşmiş Milletler'den Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne	92
3.15.	Save Darfur ve Uluslararası Seferberlik.....	95
3.16.	Bölgesel ve Uluslararası Müdahale Faktörleri.....	99

BÖLÜM IV

4.	KÜRESEL ENERJİ REKABETİ VE DARFUR POLİTİKALARI	102
4.1.	Amerika Birleşik Devletleri	105
4.1.1.	ABD'nin Sudan Politikasını Etkileyen İç Dinamikler	106
4.1.2.	ABD'nin Sudan Politikasını Etkileyen Ekonomik Çıkarlar	109
4.1.3.	ABD'nin Darfur Politikası	112
4.1.4.	ABD-Çad Enerji İlişkileri ve Darfur	118
4.1.5.	ABD-Çad ve Çin-Sudan İlişkilerinin Politik Anlamı.....	120
4.2.	Çin Halk Cumhuriyeti.....	121
4.2.1.	Çin-Sudan Enerji İlişkileri	122
4.2.2.	Çin'in Darfur Politikası	123
4.2.3.	Çin'in Uluslararası Müdahaleye Desteğinin Nedenleri	125
4.3.	Rusya'nın Darfur Politikası	129
4.4.	İngiltere'nin Darfur Politikası	131
4.5.	Fransa'nın Darfur Politikası	132
4.6.	Almanya'nın Darfur Politikası	135
4.7.	Türkiye'nin Darfur Politikası	135
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	143

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (United Nations Security Council)
CNPC	Çin Milli Petrol Şirketi (China National Petroleum Company)
CPA	Kapsamlı Barış Anlaşması (Comprehensive Peace Agreement)
DDF	Darfur Kalkınma Cephesi (Darfur Development Front)
DUP	Demokratik Birlik Partisi (Democratic Unionist Party)
GNOPC	Büyük Nil Petrol İşletme Şirketi (Greater Nile Operating Petroleum Company)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
AEH	Adalet ve Eşitlik Hareketi (Hareket el-Adl vel-Müsavât)
MİC	Milli İslamî Cephe (Cebhet el-İslâmiye el-Kavmîye)
MBP	Milli Birlik Partisi (Hizb el-İttihadî el-Vatanî)
OAC	Orta Afrika Cumhuriyeti
PAİK	Popüler Arap ve İslam Kongresi (Mu'temer el-Arabî eş-Şa'bî el-İslamî)
HDP	Halkın Demokratik Partisi (Hizb ed-Dimokratî eş-Şa'bî)
SKP	Sudan Komünist Partisi (Hizb eş-Şüyû'î es-Sûdanî)
SKH	Sudan Kurtuluş Hareketi (Hareket-i Tahrir es-Sûdan)
SPCC	Kanada Devlet Petrol Şirketi (State Petroleum Company of Canada)
SPLA	Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (Sudan People's Liberation Army)
SPLM	Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (Sudan People's Liberation Movement)
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court)

GİRİŞ

2003 yılı başlarında Sudan'ın batı bölgesindeki isyan eylemleriyle gündeme gelen Darfur Sorunu, kısa sürede bölgesel ve uluslararası boyuta ulaşmıştır. Afrika'nın birçok ülkesinde benzer iç savaşlar yaşanmış ve yaşanmakta iken sessiz kalan uluslararası toplum ve medya adeta bütün enerjisini Darfur'a saklamıştır. Sorunun uluslararasılaşmasını sağlayan aktörlerin başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Önce ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell ve müteakiben Başkan George W. Bush, Darfur'daki hadiseleri “soykırım” olarak niteleyerek Sudan Hükümeti'ne karşı yoğun bir kampanya yürütülmesinin önünü açmışlardır. ABD ve Avrupa'daki Sudan karşıtı kampanyalar, sadece Sudan'daki El-Beşir Hükümeti'ni değil Çin Halk Cumhuriyeti'ni de hedef almıştır. Çin'in Sudan'la siyasî, ekonomik ve askerî ilişkiler geliştirdiği ve bu nedenle Darfur'daki şiddette payı olduğu iddia edilmiştir.

Uluslararası medyada ve siyasette Darfur'a gösterilen ilginin altında yatan sebepler çeşitli platformlarda sorgulanmıştır. Bu bölgedeki krizin uluslararası boyuta taşınma sürecinde ne gibi etkenlerin rol oynadığı sorusuna farklı açıklamalar getirilmekle birlikte enerji politikaları faktörü konusunda sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır. Bilhassa Darfur'a ilgi gösteren devletlerin enerji arz güvenliğini koruma ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikalarının Darfur'daki rolüne yeterince odaklanılmamıştır. Dolayısıyla bu konuda bütüncül ve detaylı bir araştırma yapılması ihtiyacı doğmuştur.

İç savaşların ve silahlı ayrılıkçı hareketlerin neden kaynak yönünden zengin ülkelerde daha çok ortaya çıktığı önemli bir sorudur. Geniş bir perspektifle dünya

üzerindeki iç savaşlar incelendiğinde bunların daha çok Afrika kıtasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum kıtanın sosyo-politik ve ekonomik dinamikleri ile açıklanabileceği gibi haricî aktörlerin ve müdahalelerin rolleri ile de bağlantılıdır. Zira Birinci Dünya Savaşı öncesinde kıta üzerinde yürütülen emperyalist paylaşım mücadelesi ve sonrasında kurulan sömürge yönetimleri sorunlu bir etnopolitik miras bırakmıştır. Siyasî ve tarihî bir perspektifle ele alındığında Sudan bu konuda önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bağımsızlık öncesi kolonyal dönemde İngiltere'nin Güney-Kuzey ayrımına yol açacak etnik politikalar takip ettiği ve “Yerli Yönetim” adı altında çevre bölgelerin ihmaline zemin hazırladığı görülmektedir. Bu mirası devralan bağımsızlık sonrası Sudan hükümetleri ise çevre bölgeleri yeterince kalkındıramadıkları gerekçesiyle çıkarılan isyanlarla boğuşmak durumunda kalmıştır.

Haddizatında Darfur Sorunu olarak adlandırılan sürecin tarihî arkaplanı, uluslararası medyada yansıtılandan farklı bilgiler sunmaktadır. Çatışmaların Araplarla Afrikalı kabileler arasında gerçekleştiği yönündeki anlatımlar bölgenin ve çatışma sürecinin gerçekliklerini tahrif etmiştir. Özellikle Batı medyasının Darfur'la ilgili haberlerinin objektif olmadığı; ideolojik yönelimler belirttiği görülmektedir. Dolayısıyla bölgenin coğrafi, tarihî ve siyasî özelliklerinin bilinmesi ve enerji rekabetine konu olabilecek bir konumda olup olmadığını görmek açısından enerji kaynakları yönünden ne derece zengin olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

Bölgedeki sorunu siyasî ve tarihî kökenlerinden başlayarak uluslararası kamuoyunun gündemini meşgul ettiği sürece kadar kronolojik bir düzende sunduktan sonra küresel enerji rekabeti bağlamında başta ABD ve Çin olmak üzere büyük enerji tüketen ulusların Darfur politikalarının analizi önemlidir. ABD ve Çin'in Darfur politikaları, hem her iki ülkenin dış politika yaklaşımlarından hem de Afrika

genelinde yürüttükleri enerji arz güvenliği politikaları ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme arayışlarından etkilenmiştir. ABD'nin Ortadoğu petroleri üzerindeki nüfuzu, Çin'i Afrika'ya yöneltmiştir. Çin'in özellikle Sudan gibi Amerikan çıkarlarıyla bağdaşmayan ülkelerle işbirliği geliştirmesi, ABD yönetimi tarafından siyasî ve ekonomik hegemonyasına tehdit olarak algılanmıştır. ABD'deki kampanyalarda Çin'in hedef alınması bu algının bir tezahürüdür. Diğer taraftan Çin yönetimi, bu kampanyaların Sudan'daki çıkarlarına zarar vereceği düşüncesiyle Sudan yönetimini uluslararası taleplere cevap vermesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bahsi geçen ülkelerin Darfur politikaları genelde Afrika'daki, özelde Sudan'daki çıkarlarının korunmasına yönelik olarak yürüttükleri politikalardan etkilenmiştir.

BÖLÜM I

1. ENERJİ KAYNAKLARI VE İÇ SAVAŞLAR

Eski Yunanca'da “bir şey yapmak” veya “bir şey olmak” anlamındaki “*energeia*” kelimesinden türeyen “enerji” kavramı, esas olarak bir nesneyi harekete geçirmek, hızlandırmak, kaldırmak, ısıtmak ya da aydınlatmak için ihtiyaç duyulan iş yapma kabiliyeti olarak tanımlanabilir.¹ Bu anlamda insanlığın ve enerjinin tarihi birbirine paraleldir. Zira tarihin ilk devirlerinden itibaren insanlık, basit enerji döngüsünün başlangıcını teşkil eden ısı ve ışık faktörlerine ihtiyaç duymuştur. Tarihsel süreç içerisinde üçüncü faktör olarak hareket enerjisi ortaya çıkmış ve enerji giderek insanlığın hem temel ihtiyaçlarını hem de konforunu tayin eden bir unsur haline gelmiştir.²

Günümüz koşullarında bir kategorizasyon yapıldığında teknik dönüştürme öncesi biçimleriyle doğada bulunan her tür işlenmemiş enerji taşıyıcıları birincil enerji kaynakları; birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesiyle elde edilen benzin, mazot ve elektrik enerjisi gibi işlenmiş enerji türleri ise ikincil enerji olarak adlandırılmaktadır.³ Enerji ihtiyacının karşılanması için kaynak olarak üç büyük enerji taşıyıcısından yararlanılmaktadır. Bunlar, (1) kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlar, (2) uranyum ve plütonyum gibi nükleer yakıtlar ve (3) güneş, rüzgâr, su gibi yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Ancak, genel olarak bakıldığında dünya birincil enerji tüketiminde petrol, kömür ve doğalgazın yüzde 90'lara varan bir

¹ Erich Übelacker, **Enerji: Neden ve Nasıl**, Cilt 2, Tudem Yay., 2005, s.4.

² M. Faruk Demir, **Enerji Oyunu**, Ayrım Yay., İstanbul, 2010, s. 15.

³ Übelacker,s.7.

ağırlığının olduğu görülmektedir.⁴ Özellikle ulaştırma sektörünün olmazsa olmaz girdisi olan petrol, yüksek enerji içeriğine sahip olması, diğer enerji türleri ile kıyaslandığında depolanmasının daha kolay olması ve mevcut enerji tüketen araçların alet-edevat stokunun göz önünde bulundurulması gibi gerekçelerle merkezi konumda yer almaktadır.⁵

Enerji, bugünkü medeniyetin oksijeni gibidir. Enerji arzının azalması veya tehlikede olması, medeniyetin de tehlikede olması demektir. Normal mantıkla düşünüldüğünde enerjinin kaynağında olanların refah ve istikrar içinde olması beklenir. Fakat ne yazık ki çoğu örnekte bu durumun tam tersi söz konusudur. Kaynak yönünden zengin birçok ülke, uzun yıllar devam eden bir şiddet sarmalına sürüklenmiştir. Bu ülkeler, enerji kaynaklarının tetiklediği, finanse ettiği veya farklı biçimlerde araçsallaştırdığı çatışmalarla boğuşmak durumunda kalmışlardır. Bu tarz çatışmaların daha ziyade Afrika'da yoğunlaşmış olması ise genellikle buralardaki “zayıf devlet olgusu, sınır erozyonları ve komşu ülkelerin müdahaleleri” ile bağlantılandırılmış⁶; enerji kaynaklarının ve kaynakların kontrolü ile ilgili küresel aktörlerin müdahale politikalarına pek fazla değinilmemiştir. Dolayısıyla mikro boyutta enerji kaynaklarının, makro boyutta enerji politikalarının ve küresel enerji rekabetinin çatışmalardaki rolünün araştırılması gerekmektedir.

Enerji kaynaklarından kasıt genelde uluslararası politikadaki gelişmelerde daha fazla rolü olan, petrol başta olmak üzere doğalgaz ve uranyum gibi kaynaklar; çatışmadan kastedilen ise insan hayatına, psikolojisine, varlığına ve müesseselerine

⁴ Necdet Pamir, “Küresel Enerji Trendleri”, **Stratejik Öngörü 2023: Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türkiye ve Dünya**, ASAM, Ankara, 2006, s.148.

⁵ İdris Demir, “İsrail-Enerji Arz Güvenliği”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2008, s.98.

⁶Peter Wallensteen & Margareta Sollenberg, “Armed Conflict, 1989-98,” **Journal of Peace Research**, Eylül 1999, s. 596; Scott Pegg, “Globalization and Natural-Resource Conflicts,” **Naval War College Review**, Güz 2003, Cilt LVI, No.4, s.83.

zarar veren tahripkâr iç savaş ve silahlı isyan hareketleridir. Daha spesifik olarak ise Sudan örneğinde olduğu gibi gerilla tipi hareketlerle hükümet güçleri arasındaki silahlı çatışmalar kastedilecektir. Son dönemlerde Afrika başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan çatışmalar da temelde bu tarz iç savaşlardır.

1.1. Teorik Çerçeve

Uluslararası ilişkilerde Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, John Mearsheimer ve Samuel Huntington gibi önemli savaş teorisyenleri, dünyanın çatışma tarihini yorumlarken temelde realizmin ilkelerine dayanmışlardır. Realist teoriler sistem düzeyinde açıklayıcı olsalar da birim düzeyindeki mülahazaları göz ardı etmektedirler. Savaşlarda rol oynayan sınırsız değişken vardır: etnik/kabilevî nefret, ideolojik husumet, siyasî baskı, ekonomik eşitsizlik, toprak hırsı, sömürgeci yayılma, psikolojik önyargılar, militarizasyon, uluslararası ittifaklar, istikrarsızlaştırıcı hegemonya ve güç dengesi mülahazaları vs. Birim düzeyindeki bu değişkenlerden biri de doğal kaynaklardır. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve 1967'deki Altı Gün Savaşı da dâhil olmak üzere 1914 ile 1982 yılları arasında yaşanan 12 büyük uluslararası çatışmada doğal kaynaklara erişimin büyük rolü olmuştur.⁷ 1982'den sonra da hem devletler arası hem devletler içi çatışmaların başlamasında, seyrinde ve yoğunluğunda kaynakların büyük ölçüde etkisi olmuştur.

Samuel Huntington'a göre dünya Batı/Hıristiyan, Slav/Ortodoks, Müslüman, Hindu gibi büyük medeniyet gruplarına bölündüğü vakit bu gruplar arasındaki

⁷ Travis Sharp, "Resource Conflict in the Twenty-First Century," **Peace Review: A Journal of Social Justice**, Cilt 19, s. 23.

düşmanlık, “modern dünyadaki çatışma evriminin son evresi” olacaktır.⁸ Bosna, Keşmir ve Çeçenistan gibi bölgelerde yaşananlar bu teoriyi doğruluyor gibi görünmektedir. Fakat Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile birlikte Irak’a karşı yapmış olduğu işbirliği nasıl izah edilecektir? 1945’te dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt’in Suudi Arabistan Kralı Abdulaziz İbni Suud ile Süveyş Kanalı bölgesinde “Quincy” adlı kruvazörde bir görüşme yaptıktan sonra petrol karşılığında Suudi Arabistan’ın “hamiliğini” üstlendiği⁹, dolayısıyla bu gibi ittifakların ideolojik olmaktan çok ekonomik temelli olduğu bilinmektedir.

Buradan hareketle Afrika ve Asya’da ortaya çıkan çok sayıda savaş incelendiğinde çağımızdaki çatışmaların çoğunun kökeninde kaynakların kontrolünün yattığı görülür. Sudan, Angola, Sierra Leone, Nijerya, Kongo, Borneo, Kamboçya vb. ülke ve bölgelerde uzun süredir dökülen kanların nedeni, elmas, altın, petrol, bakır, kereste gibi doğal kaynakların kontrolü meselesidir.¹⁰ Bu kontrol meselesinde hem çatışmaların yaşandığı bölge halklarının ve hükümetlerinin hem de bu bölgelerdeki doğal kaynaklara erişimi güvence altına almak isteyen dış aktörlerin rolü söz konusudur. Bu araştırma ve incelemede daha ziyade ülke dışı aktörlerin rollerine değinilecektir. Dolayısıyla ilk etapta teorik olarak emperyalizm olgusunun ele alınması uygun olacaktır.

⁸ Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**, Simon&Schuster P.,New York, 1996.

⁹ İsmet Giritli, **Kara Altın Kavgası: Petrol ve Politika**, Toker Yayınları, İstanbul, 1978, s. 16. Ayrıca bkz. Michael Klare, **Kan ve Petrol**, Marka Yayınları, İstanbul, 2006, s.10.

¹⁰ Klare, s.8.

1.1.1. Emperyalizm

Marksist paradigmanın temel varsayımlarından hareket eden emperyalizm teorisi, uluslararası ilişkileri ve olayları siyasî güçten ziyade ekonomik getiriye dayandırmaktadır. Bu yöndeki Marksist uluslararası ilişkiler açıklamalarının çoğunluğu da Karl Marx ve Friedrich Engels'in felsefesinden mülhemdir. Marx'a göre ekonomik sistemi denetleyebilen siyasî sistemi de denetler.¹¹ Marx, ürünleri için sürekli genişleyen bir pazara ihtiyaç duyan burjuvazinin yayılcı doğasına değinmiş ancak kendisi bir emperyalizm teorisi geliştirmemiştir. Haddizatında Amerikan İç Savaşı haricinde uluslararası meselelerle de çok fazla ilgilenmemiş ve geliştirdiği sınıf çatışması teorisini uluslararası askerî çatışmalara tatbik etmemiştir.¹² Bu açığı takipçilerinden Rudolph Hilferding, Rosa Luxemburg ve Vladimir İlyiç Lenin kapatmaya çalışmıştır.

Emperyalizm kavramını ilk kullanan yazarlardan biri olan ve Lenin'in emperyalizm teorisini geliştirmesinde ilham kaynağı olarak gösterilen İngiliz iktisatçı John Atkinson Hobson'a göre emperyalizm, kapitalizmin yanlış uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Zira küçük bir varlıklı kesim aşırı tasarrufta bulunurken büyük bir yoksul kesim üretilen ürünleri satın alacak güce sahip olmadığı için kapitalist toplumlar aşırı üretim-yetersiz tüketim ikilemini yaşamak zorunda kalıyorlar. Hâlbuki kapitalist devletler ortaya çıkan zenginlik fazlasını bazı refah artırıcı tedbirlerle yeniden taksim edecek bir sistem geliştirseler bu yapısal sorun aşılmış olur. Fakat kapitalist devletler bunu yapmak yerine ortaya çıkan

¹¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yay., Bursa, 2010, s.269.

¹² Fanny Coulomb ve Renaud Bellais, "The Marxist Analysis of War and Military Expenditures, Between Certainty and Uncertainty," **Defence and Peace Economics**, Cilt 19, Sayı 5, 2008, s.351.

sermaye fazlasını ülke dışında kâr elde etmek maksadıyla yeniden yatırıma dönüştürmeyi tercih ettiklerinden emperyalizm denen olay yaşanmaktadır.¹³

Emperyalizm ve savaş, savunma bütçelerinin ve kamu borçlarının artmasına ve menkul kıymetlerde dalgalanmalara neden olduğu için en çok finans çevrelerinin işine gelmektedir. Çünkü savaş ve devrim gibi olaylar finans çevrelerinin kazançlarını artırmalarına yol açacak yeni kamu harcamalarını beraberinde getirmektedir. Bu durum, bütün savaşların ve şiddet eylemlerinin arkasında kapitalistlerin olduğu anlamına gelmese de emperyalizme yol açan ve diğer faktörler için de itici güç olabilen şeyin temelde *finans kapital*¹⁴ olduğuna işaret etmektedir.

Lenin'e göre kapitalist tekel grupları, karteller ve tröstler önce kendi ülkelerinin iç pazarını paylaşırlar. Fakat kapitalist düzende iç pazar zorunlu olarak dış pazara bağlıdır. Uzun süredir kapitalizm üzerine kurulu olan dünya pazarının işlenmesi de doğal olarak sermaye ihracının artmasına, büyük tekel gruplarının yabancı ülkelerle ilişki geliştirmelerine ve nüfuz bölgelerini genişletmelerine bağlıdır.¹⁵ Bu anlamda “hammadde kaynakları umuduyla henüz paylaşılmamış dünya köşelerinin ya da paylaşılmış olup da yeniden paylaşılması söz konusu olan toprakların bölüşülmesi için” çetin bir rekabet söz konusudur.¹⁶

¹³ John Atkinson Hobson, **Imperialism: A Study**, Cosimo, Inc., New York, 2005; Arı, s.272.

¹⁴ Finans kapital, diğer bir ifadeyle mali sermaye, “sermayenin parasal biçimi” olup “bankalar tarafından kontrol edilen ve fabrikatörler tarafından istihdam edilen sermayedir.” Lenin, üretimin ve sermayenin yoğunlaşması ve kapitalist tekellerin artması nedeniyle bu tanımın genişletilmesi gerektiğini söylemiştir. Bkz. Vladimir İlyiç Lenin, **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Eriş Yay., 2003, s.49.

¹⁵ Lenin, s. 69.

¹⁶ Aynı eser, s. 85.

Marksist savaş teorisi de temel olarak büyük emperyalist güçler arasındaki kaynak ve pazar rekabetinin modern savaşların kaynağı olduğu üzerine kuruludur.¹⁷ Bir kapitalist ülkenin genişlemesi diğer bir ülkenin zararına olacağı için uluslararası çatışmalar kaçınılmaz olacaktır. Fakat bu çatışmalar, günümüzde gerçek bir muharebe alanında değil, ekonomik platformda gerçekleşmekte ve tabir caizse “göz konulan” ülkelerdeki iç savaş ve çatışmaları körüklemek, finanse etmek suretiyle veya siyasî sonuçlarını etkileyecek farklı müdahale biçimleriyle yürütölmektedir. Lenin’in deyimiyle, halklar “emperyalist kapitalizm için dövüştürölerek aldatılmaktadırlar”¹⁸.

Bununla birlikte, emperyalizmi temelde “dünyanın kuzeyinin dünyanın güneyini kontrol etmesi” olarak görmek de yetersizdir. Daha doğru olan, 20. Yüzyılın başlarında Lenin ve Luxemburg gibi önde gelen Marksistlerin geliştirdiği ve emperyalizmin gelişimini kapitalizmin gelişim süreciyle birlikte değerlendiren anlayıştır. Bu perspektiften bakıldığında emperyalizm, 20. yüzyılın başlarında kapitalizmin nasıl geliştiği ile ilgilidir. O dönemde kapitalizmin geçirdiği iki temel ve önemli değişim vardır. Birincisi, her bir sermaye biriminin büyüme sürecine girmiş olması ve yine bu sermaye birimlerinin küresel çapta işlemeye başlamış olmalarıdır. İkinci değişiklik, sermaye ile devlet arasındaki ilişkinin çok daha yakın hâle gelmesidir. Sermaye birimleri büyödükçe, hem kendi ülkeleri içinde hem de küresel çapta faaliyet gösterebilmek için devletin yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Aynı zamanda devletler de, rakip devletlere karşı güçlerini koruyabilmek için ciddi bir sanayi sermayesine ihtiyaç duymuşlardır. Tüm bunlar, emperyalizmin kapitalist

¹⁷ Marksist savaş teorisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Karel Kára, “On the Marxist Theory of War and Peace: A Study,” **Journal of Peace Research**, Mart 1968, Cilt 5, No.1, ss.1–27.

¹⁸ Vladimir İlyiç Lenin, **Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm**, Koral Yay., İstanbul, 1991, s.27.

şeklinin kendine özgü yanlarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu özellik, kapitalist emperyalizmde, ekonomik ve jeopolitik gelişmelerin iç içe geçmesinin bir neticesidir. Bir yandan ekonomik rekabet vardır ve bu da doğal olarak kapitalizmin gelişmesinin motor gücünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan, devletler arasında güç, iktidar, ekonomik gelişme açısından yürütülen rekabet anlamına gelen bir jeopolitik rekabet vardır.¹⁹

Buradan yola çıkarak kapitalist emperyalizmi üç aşamaya ayırmak mümkündür. Birincisi, 1870'lerden 1940'lara kadar süren klasik büyük sömürgeci imparatorluklar dönemidir. Bu dönemin tanımlayıcı bir özelliği, ekonomik ve jeopolitik rekabetin çok yıkıcı bir şekilde bir araya gelmesidir. İkinci dönem, 1945 ile 1990 arasındaki süper güçler dönemidir. Bu dönemin temel özelliği Soğuk Savaş, yani ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik ve jeopolitik mücadeledir. Bunu kapitalizm ile sosyalizm arasındaki rekabet olarak görmek de mümkündür. Üçüncü dönem ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990-91'de başlayan dönemdir. Sovyetler Birliği çökmüş, ABD Soğuk Savaş'tan zaferle çıkmış, ama Batı dünyasının ekonomik güçlerine kıyasla ABD'nin gücü azalmıştır. Başka bir ifadeyle, Sovyetler Birliği'nin çökmesi, ABD'nin hegemonik güç olarak mevcudiyetini devam ettirmesini garanti etmemiştir. George W. Bush döneminde ABD, askerî gücünü kullanarak ekonomik çıkarlarını küresel çapta egemen kılmaya çalışmıştır. Bu istikamette planlanan birincil adım Irak'a saldırmak olmuştur. Zira Irak'a saldırmak, ABD'nin bölgedeki hegemonyasını pekiştirecek bir adımdı. Bush yönetiminin, Irak petrollerini sadece ABD için istediğini düşünmek de olayı fazla basite indirgemek anlamına gelir. ABD, bütün büyük Batılı güçler arasında Ortadoğu petrollerine en az bağımlı olan ülkedir.

¹⁹Alex Callinicos, "Emperyalizm teorisi günümüzü açıklıyor mu", <http://marksizmgunleri.org/node/23> (30 Mayıs 2012).

Ortadoğu petrollerine asıl bağımlı olan ülkeler Çin, Hindistan, Japonya ve Avrupa'daki ülkelerdir.²⁰

ABD'nin asıl amacı şu iki bileşen etrafında şekillenmektedir: (1) Dünyanın en zengin petrol bölgelerini ele geçirmek ve petrolü Avrupa ve Japonya'ya karşı koz olarak kullanıp onları bağımlı müttefikler konumuna indirmek. (2) Eski Dünya'nın kalbine askerî üsler yerleştirerek başta Rusya olmak üzere Çin ve Hindistan gibi dünya siyasetinde söz sahibi olma potansiyeli taşıyan büyük ülkelere karşı başka "önleyici savaşlar" ihdas etmek; bu amaca ulaşmak için de ilgili bölge ülkelerine silah gücüyle kukla rejimler dayatmak. Artık Pekin, Delhi ve Moskova'da Amerikan yapımı savaşların mevcut kurbanı Irak olsa da asıl hedefin Çin, Rusya ve Hindistan olduğu anlaşılmaktadır.²¹

Kısacası bu günün emperyalizmi, bir politik proje olarak doğrudan doğruya belli toprakların kontrolü ve buraların beşerî ve tabî kaynaklarının emperyal çıkarlara hizmet eder hâle getirilmesi biçiminde tezahür etmektedir. Bu minvalde devletler tarafından politik, askerî ve diplomatik stratejiler devreye sokulmakta ve devlet düzeyinde ittifaklar tesis edilmektedir. Müteakiben güç ve baskı politikaları dayatılmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'nun petrol rezervlerini kontrol etme ve Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar rakip güçlerin hayat damarlarını tıkama hamlesi de bu stratejinin ürünüdür.²²

Büyük enerji tüketen uluslar arasında enerji kaynaklarına erişim ve arz güvenliği gibi konular üzerinden yürütülen bu stratejik rekabet, Üçüncü Dünya

²⁰ Callinicos.

²¹ Samir Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, Maki Yay., Ankara, 2004, s.87.

²² Hayri Kozanoğlu, **21.Yüzyılın Sosyalizmi İçin: Hem Eşitlik Hem Özgürlük**, İthaki Yay., İstanbul, 2006, ss.98-99.

lkelerindeki iç savaş ve çatışmaların tek amili değilse de onları şekillendiren, manipüle eden, seyrini ve sonuçlarını etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, son dönemlerde Sudan, Somali, ad, Kenya ve Nijerya gibi ülkelerde yaşanan iç savaş ve krizlerin buralardaki enerji imtiyazlarını elde etme amaçlı küresel rekabet ile irtibatını araştırmak gerekmektedir.

1.1.2. Jeopolitik ve Jeoekonomi

2010'un sonuna yaklaşıldığında Tunus'ta bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan ve Devlet Başkanı Zeynelabidin bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle neticelenen protesto gösterileri, "domino etkisi" yaratmış ve 2011 yılı başlarında Mısır, Yemen, Libya ve son olarak Suriye'de yönetim karşıtı gösterileri tetiklemiştir. Ortadoğu'yu etkisi altına alan bu isyan dalgasının uluslararası piyasalardaki en büyük yansımalarından birisi petrol fiyatlarındaki artış olmuştur. Özellikle Mısır'daki olayların akabinde petrolün varil fiyatı 100 doları aşmıştır.²³ Bu artış, Mısır'ın petrol kaynakları üzerinde konumlanmış olmasından ziyade Ortadoğu petrolünü küresel pazarlara taşıyan önemli bir transit rotayı, yani Süveyş Kanalı'nı kontrol ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu rotanın kapanması demek, petrol tankerlerinin Afrika'nın güneyinden dolaşması demektir. Dolayısıyla bir bölgedeki enerji kaynaklarının ve o bölgedeki siyasî gerilimlerin daima jeopolitik bir boyutu söz konusudur.

Jeopolitik, en genel tarifiiyle, "coğrafyanın siyasî yorumudur".²⁴ Siyasî olarak yorumlanan/değerlendirilen ülke veya bölgenin evvela tarihi, daha sonra yer küresi üzerindeki konumu, sınırları, coğrafi yapısı ve doğal kaynakları gibi fizik coğrafya

²³ Matthew Hulbert, "Egypt and Global Oil Market: Geopolitics is Back," **The Globalist**, 4 şubat 2011.

²⁴ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, lke Yay., İstanbul, 2007, s.11.

özellikleri ve ayrıca toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısı gibi beşerî coğrafya özellikleri değerlendirilir. Mesela Sudan jeopolitik bir değerlendirmeye tâbi tutulacak olsa, evvela Osmanlı hâkimiyetine girmeden önceki dönemden başlayıp Kavalalı Mehmet Ali Paşa dönemi, İngiltere yönetiminde kaldığı dönem ve bu dönemlerin bağımsızlık sonrası siyasî hayata yansımaları göz önünde bulundurulmalıdır. Daha sonra ülkenin Doğu Afrika'daki konumu, coğrafi büyüklüğü, Kızıl Deniz'e kıyısının olması, Nil Nehri'nin topraklarından geçmesi, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarını barındırması hesaba katılmalıdır. Ayrıca, Arap ve Afrika kültürünü bir arada bulundurması, etnik ve dinî çeşitliliği, insanların geçim kaynakları, ekonomik performansı da değerlendirilmelidir. Dolayısıyla jeopolitiğin temel alacağı veriler oldukça kapsayıcı bir bakış açısı sunmaktadır.

“Jeopolitik” kavramını ilk kullanan kişi olarak bilinen Rudolf Kjellen (1864–1922), Darwinist bir yaklaşımla devletleri canlı bir organizmaya benzetmiş ve onların da tıpkı hayvanlar gibi hayatta kalmak için mücadele etmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Devletin sahip olduğu toprak parçası ile gücü arasında paralellik kuran Friedrich Ratzel (1844–1904) de bir devletin sınırlarını genişletmesinin doğal bir olgu olduğunu söylemiştir.²⁵ Ratzel'in “doğal genişleme yasası”na göre devletlerin genişlemelerinin aracı ise doğal olarak savaştır. Bu bakımdan, emperyalist genişlemeyi ve yayılmayı devletler için doğal kabul eden klasik realizm gibi jeopolitik teori de başlangıçta emperyalizme kılavuzluk eden bir uluslararası politika teorisi hüviyetindedir.²⁶

²⁵ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**.....s.218.

²⁶ Aynı eser, s.219.

Immanuel Wallerstein ve George Modelski gibi düşünürlerin temsil ettiği santralist (merkezci) jeopolitik ekol, merkez-çevre ilişkisinden yola çıkarak Batılı kapitalist ülkelerin Üçüncü Dünya olarak tabir edilen yoksul ülkeleri sömürdüklerine vurgu yapmışlardır. Bu görüşe göre Batı, teknolojik üstünlüğü ve uluslararası sermayeyi elinde bulundurması nedeniyle hâkim konumunu sürdürmektedir. Batı'nın üstünlüğünü devam ettirmesi Avrupa ve Kuzey Amerika kökenli çok uluslu şirketler aracılığıyla mümkün olmaktadır.²⁷

Yükselen güçlerle ilgili tartışmaları ve enerji jeopolitiğini bir arada değerlendirme ve spesifik olarak petrol jeopolitiği çerçevesinde bir çözümleme yoluna gidildiğinde petrol sektörünün askerî, siyasî ve ekonomik anlamda stratejik boyutlarına vurgu yapan jeopolitik yaklaşımlardan yararlanılabilir. Enerji rekabetini ve enerji sektörü içindeki güç ilişkilerini ele alan jeopolitik literatür petrole erişimle ilgili mücadeleleri temelde büyük petrol ithalatçıları ve petrol şirketleri arasındaki rekabetin bir sonucu olarak tasvir etmektedir.²⁸ Daha önceleri bu mücadele Soğuk Savaş dönemi ile ve kolonyal Anglosakson - Fransız rekabetiyle bağlantılandırılırken son zamanlardaki çalışmalarda Asya ülkelerinin, özellikle de Çin'in yükselişinin önemine ve bu yükselişin Batı'nın çıkarları için oluşturduğu tehditlere vurgu yapılmaktadırlar.²⁹ Sudan ve Nijerya'da faaliyet gösteren Çinli petrol şirketlerinin buralarda yerel direnişle karşılaşmalarının siyasî olarak ne ifade ettiği

²⁷ Aynı eser, s. 225.

²⁸ Philip Le Billon, "Oil And Armed Conflicts in Africa", **African Geographical Review**, Cilt 29, Sayı 1, Haziran 2010, s.77.

²⁹ Pdraig R. Carmody ve Francis Y. Owusu, "Competing Hegemons? Chinese versus American Geoeconomic Strategies in Africa," **Political Geography**, Cilt 26, Sayı 5, 2007, s. 504 – 524; Michael Klare, **Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy**, Metropolitan Books, New York, 2008.

sorgulanmaktadır.³⁰Ayrıca buralarda petrol gelirleri ve silah ticareti bağlamında şiddetten avantaj sağlayan odakların rolleri gündeme getirilmektedir. Böylelikle komünal ayaklanmaların uluslararası jeoekonomik boyutları göz ardı edilmemiş olmaktadır.³¹

19. yüzyıldaki kolonyalist politikaların asıl nedeninin ekonomik olduğu düşüncesinden hareketle 1930'lu yıllarda ortaya konan jeoekonomi yaklaşımı, her savaşın nedeni ekonomik değilse de, savaşların yönetiminin taraf olan ülkenin ekonomik kabiliyeti ile doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Son dönemlerde küresel enerji rekabetinin odak noktalarından birisi olan Afrika'daki gelişmeler bu yaklaşım temelinde ele alınabilir. Zira kıtadaki petrol üretiminin artışı, yeni rezervlerin keşfi ve İran Körfezi dışında petrol arzının çeşitlendirilmesine yönelik arayışlar Afrika kıtasının önemini arttırmıştır.³²Bir taraftan Çin, Afrika'ya yönelik ticaret ve yatırım hamlelerini giderek artırırken diğer taraftan ABD de 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Afrika'ya stratejik anlamda daha fazla angaje olmuştur. Yani kıta üzerinde “Batı ve Doğu arasında jeoekonomik bir rekabet”³³ söz konusudur. Kolonyal bir ticarî yapıda işleyen bu rekabet hem otoriter yönetimleri güçlendirmekte hem de kıtadaki çatışmaların gidişatını etkilemektedir.

1.1.3. Yeni Savaşlar

“Savaş”, en basit tarifiyle, “kolektif, organize ve silahlı şiddet eylemi”dir.³⁴

Daha net bir ifadeyle, “belli amaçların elde edilmesi için tarafların birbirleri üzerine

³⁰Cyril Obi, “Enter the Dragon? Chinese Oil Companies and Resistance in the Niger Delta”, **Review of African Political Economy**, Cilt 35, Sayı 117,2008, s. 417–434.

³¹Philip Le Billon ve A. Cervantes, “Oil Prices, Scarcity and Geographies of War”, **Annals of the Association of American Geographers**, 2009.

³²Philip Le Billon, “Oil And Armed Conflicts in Africa”, s. 77–79.

³³Carmody ve Owusu, s. 504.

³⁴Dario Battistella, **Théories des Relations Internationales**, Sciences Po, Paris, 2009, s. 543.

güç ve şiddet kullanmaları hali”dir.³⁵ Taraflar bir devlet veya devletler topluluğu olabileceği gibi farklı nitelikte örgütlü gruplar da olabilir. Bu bakımdan savaşlar, nizamî ve gayrinizamî olmak üzere ikiye ayrılır. Savunma savaşı, taarruz savaşı, sınır savaşı, siper savaşı, deniz savaşı vb. savaşlar nizamî veya konvansiyonel savaş grubuna; gerilla savaşı, kabile savaşı, psikolojik savaş, biyolojik savaş vb. savaşlar gayrinizamî savaş grubuna girerler. İç savaş ise aynı ulus içerisindeki örgütlü gruplar arasındaki savaştır. Karakteristik olarak bu savaşlarda siyasî iktidarı ele geçirme, iktidarı politikalarını değiştirmeye zorlama veya bağımsızlık, özerklik gibi talepler ön plandadır.³⁶ Dolayısıyla devletin silahlı kuvvetleri de bu tarz savaşlarda taraf yahut müdahil olabilmektedir. Bu noktada yüksek veya düşük yoğunlukta savaş olarak da tefrik edilen iç savaşlar, çoğunlukla gerilla savaşı şeklinde cereyan ettikleri için gayrinizamîdirler.

Askerî gücü siyasî amaçlara ulaşmanın bir aracı olarak değerlendiren Prusyalı General Carl von Clausewitz (1780–1831), geliştirdiği teoride savaşı “halk, ordu ve hükümet” unsurları ile karakterize etmiştir.³⁷ Ancak, Clausewitz’in yaşadığı dönemden günümüze kadar yaşanan süreçte savaş alanlarında yeni unsurlar görülmeye başlanmıştır. 19. yüzyılda Kızılay/Kızılhaç gibi yardım kuruluşları ve savaş muhabirleri savaş alanlarında boy göstermişlerdir. 20. yüzyılda ise asker dışı unsurların savaş alanlarında görülmesi çeşitlenerek devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışma alanlarında Birleşmiş Milletler kuruluşlarını, uluslararası

³⁵ Mehmet Tanju Akad, **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, Birinci Cilt, Kastaş Yay., İstanbul, 1992, s. 21.

³⁶ Edward Wong, “A Matter of Definition: What Makes a Civil War, and Who Declares It So?,” **The New York Times**, 26 Kasım 2006.

³⁷ Carl von Clausewitz, **De La Guerre**, Minuit, Paris, 1955; Beatrice Heuser, “Clausewitz’s Ideas of Strategy and Victory”, Andreas Herberg-Rothe ve Hew Strachan (ed.), **Clausewitz in the 21st Century**, Oxford University Press, 2007, ss. 132-163.

örgütleri, çeşitli hükümetlerin temsilcilerini, silahlı kuvvetleri, medyayı, hükümet dışı kuruluşları, müteahhitleri, danışmanları ve akademik personeli kapsayan birçok unsur görülmeye başlanmıştır.³⁸

Çatışma alanlarında görülen devlet dışı unsurlar askerî ve sivil olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir: Birincisi ulusal, bölgesel, Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında veya bölgesel güvenlik kuruluşları ile koalisyon güçlerinde görev alan askerler ve savaş müteahhitlerinin paralı askerleri; ikincisi medya kuruluşları, çok uluslu şirketler, sivil halk, terörist gruplar, organize suç örgütleri, isyancı güçler ve yerel milislerdir. Kısacası günümüzdeki çatışma alanı çok farklı amaçlar peşinde koşan asker ve sivil unsurlarla doludur.³⁹

İç savaş ve çatışma alanlarında siyasî, ekonomik, askerî ve insanî çıkarlar temelinde faaliyet gösteren hükümet kuruluşları ve hükümet dışı aktörler, esasında Soğuk Savaş dönemindeki müdahale stratejilerinin yerini almışlardır.⁴⁰ Mary Kaldor tarafından “yeni savaşlar”⁴¹ olarak kavramlaştırılan bu uluslararası müdahale biçimi, geleneksel savaş mantığını değiştirmiştir. Mark Duffield, bu durumu şu sözlerle özetlemektedir:

“Yeni savaşlar, devletler vasıtasıyla yürütülen ama teritoryal (toprak temelinde) olmayan bir ağ savaşı biçiminde düşünülebilir. Yeni savaşlar konvansiyonel ordular yerine tipik olarak devlet görevlilerinin, sosyal grupların ve diasporaların uluslararası kaynak ağlarıyla irtibat kurabilir veya çatışabilirler. Bu savaşlar, meşrû-gayrimeşrû, resmî-gayrimeşrû, ulusal-uluslararası ve yerel-

³⁸Haldun Yalçınkaya ve Kadir Tamer Türkeş, “Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar,”**Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 4, Sayı, 7, Haziran 2008, s. 57.

³⁹Yalçınkaya ve Türkeş, s.57.

⁴⁰William Reno, **Warlord Politics and African State**, Boulder.CO, Lynne Rienner, 1998.

⁴¹Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organized Violence in a New Era**, Polity Press, Londra, 1999.

küresel ticarî meta akışı ve zincirleri ile tezahür ederler. Bu noktada çevresel bir sapmadan uzak olan ağ savaşları, tabakalaşmış pazar ve kitlelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu yansıtmaktadır.”⁴²

Duffield’in yukarıda tasvir ettiği unsurları Çad/Sudan sınırında yaşanan Darfur Sorunu’na uyarlamak mümkündür. Buradaki doğal kaynaklar, direkt olarak isyancılar tarafından ele geçirilmeye çalışılmasa da iç savaşa müdahil olan aktörlerin eylemleri dolaylı olarak çatışma sürecini etkilemiştir. Örneğin, Çad ve Darfur’da kendisine müttefik güçler oluşturmak isteyen Libya, 1980’lerde petrol üretiminden elde ettiği gelir ile Darfur’un militarizasyonunu finanse etmiştir. Diğer taraftan ABD ve BM’nin Sudan Hükümeti’ne ambargo uygulamasını fırsat bilen Kanadalı petrol şirketi Talisman, Sudan’ın petrol sektörüne yatırım yapmaya başlamıştır. Bu durum Talisman’ı ABD ile paralel bir siyasî çizgide olan Kanada Hükümeti’yle karşı karşıya getirmiş ve petrol sahaları çevresinde depopülasyon uygulandığı gerekçesiyle Sudan’daki yatırımlarını geri çekmesi yönünde baskılara maruz kalmıştır. Aynı şekilde Sudan’ın uluslararası ekonomik izolasyonundan istifade eden Çin, Sudan petrol sektörüne adım atmış ve askerî anlaşmalarla Sudan’ın iç savaşta kullandığı silahları temin etmiştir. Çin’in Sudan’daki enerji çıkarları, aynı zamanda Sudan’a yönelik BM yaptırımlarının diplomatik düzeyle sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Bir diğer aktör olan Sudan hükümeti ise Darfur’da isyancılara karşı kullandığı silahları büyük oranda petrol gelirleri sayesinde satın alabilmiştir. Ayrıca Sudan’a düşman küresel güçlerin siyasî ve ekonomik çıkarları gereği isyancıları destekledikleri gerekçesiyle buradaki isyana daha sert bir karşılık vermiştir. Diğer bir ifadeyle petrol, isyancıların kazanmamasını sağlama konusunda Sudan Hükümeti’ne

⁴² Mark Duffield, **Global Governance and The New wars: The Meaning of Development and Security**, Zed Books, Londra, 2001.

bir gerekçe sunmuştur. İç savaşın fiilî aktörleri olan isyancılar için de mücadelelerini sürdürme gerekçelerinden birisi petrol olmuştur. Petrol sayesinde hem mücadelelerini meşrulaştırmaya çalışmışlar hem de hükümetin sunduğu barış anlaşmalarını kabul etmemek için “petrol gelirinden pay almak” gibi gerekçeler öne sürmüşlerdir.⁴³

Yeni savaşların önemli unsurlarından birisi de insanî yardımlardır. Mülteci kamplarına gelen insanî yardımın isyancılar tarafından yönlendirilip aynı zamanda bölgedeki çatışmanın devamını sağlayacak bir unsur olabildiği, bir yardım kuruluşu çalışanının şu sözleri ile net bir biçimde ortaya konmaktadır:

“Burada önemli bir iş yapıyoruz. Getirdiğimiz gıda ve ilaçlarla ne kadar hayat kurtardığımızı belgeleyebiliriz. Fakat bir sorun var. Yardım malzemelerimiz sık sık sınırdaki militanların eline geçiyor çünkü hizmet götürdüğümüz gruplardan birine ulaşmak için (bölgede çatışan) taraflardan birinin kontrolünde olan sınırı geçmek zorundayız. Bunların silah satın almak veya militanlarını beslemek için satılacağını bilmek bizi çok rahatsız ediyor. Fakat hayatta kalmak için bize bağımlı olan insanları düşününce yaptığımız iyiliğin kötülüğe ağır bastığına inanıyoruz. Savaştan ötürü tehlikede olan hayatları kurtarıırken aynı zamanda yaptığımız yardımın yine insanları yardıma muhtaç bırakacak bir savaşı besliyor olması ironiktir.”⁴⁴

Burada insanî yardımın gerekliliği ve yararlılığını tartışmak yerine bütüncül bakış açısı ile negatif etkilerinin de hesaba katılması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü (1) yardım kaynakları savaşan gruplar tarafından alınıp askerî ekipman temini

⁴³Andrea Behrends, “Fighting for Oil When There is No Oil Yet: The Darfur- Chad Border,” **Focaal-European Journal of Anthropology**, 52, 2008, ss. 39–56.

⁴⁴Bu anlatım, küçük varyasyonlarla Liberya, Ruanda, Angola, Somali, Tacikistan ve Bosna-Hersek’teki çatışma bölgelerindeki yardım kuruluşu çalışanlarından da duyulmuştur.Bkz. Mary B. Anderson, **Do No Harm: How Aid Can Support Peace -or War**, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 1999, s. 38.

için kullanılabilir, (2) yardımın dağıtılış biçimi gruplar arası ilişkileri etkileyebilir, gerilimlere yol açabilir ve (3) ayrıca yardım insanların eylemlerini ve taleplerini meşru gösterip savaşa devam etmelerine zemin hazırlayabilir. Bütün bu negatif etki ihtimalleri göz önünde bulundurulursa yeni savaşları anlamak daha kolay olur. Bunları devletlerin hesaba katmadıkları düşünülemez. Örneğin, Vietnam Savaşı sırasında ABD, Kuzey Vietnam'a yardım sevkiyatını yasal olarak engellemiştir. Her iki tarafa da yardım götürmek isteyen ama “düşman”la ticareti yasaklayan kanun nedeniyle adlî takibata da uğramak istemeyen Amerikan yardım kuruluşları, yardım malzemelerini Kanada'dan temin etmişler ve Kanada üzerinden sevk etmişlerdir.⁴⁵ Günümüzdeki insanî yardımın ifade ettiği olumlu yönlerin yanı sıra geçmişte bu tür yasaklamalara girişen devletlerin politikaları bir arada değerlendirildiğinde daha holistik bir perspektif yakalanmış olur.

Bir diğer unsur da lojistik destek ve finansman konusudur. Normalde dünyada Darfur'dakine benzer çok sayıda isyancı örgüt mevcuttur. Fakat bunların çok azı egemen bir hükümetin silahlı kuvvetlerine meydan okuyabilecek büyüklüğe erişebilmektedir. Kimi örgütlerin başarılı kimilerinin de başarısız olmasının en önemli nedeni, örgütlerini ve giriştikleri savaşı finanse edecek kaynaklar bulmaları veya bulamamalarıdır.⁴⁶ Soğuk Savaş döneminde başarılı isyancı gruplar büyük güçlerden biri tarafından finanse ediliyorlardı.⁴⁷ Soğuk Savaş döneminde rakip süper güçlerin patronajı altında yürütülen vekil savaşları, 1989'dan sonra da “yeni savaş” konsepti doğrultusunda farklı stratejilerle halen hâlen devam etmektedir.

⁴⁵ Anderson, s.39.

⁴⁶ Behrends, s. 41.

⁴⁷ Ian Bannon ve Paul Collier (ed.), **Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions**, The World Bank Publications, Washington D.C., 2003, s.30.

1.2.Enerji Kaynaklarının İç Savaşlardaki Rolü

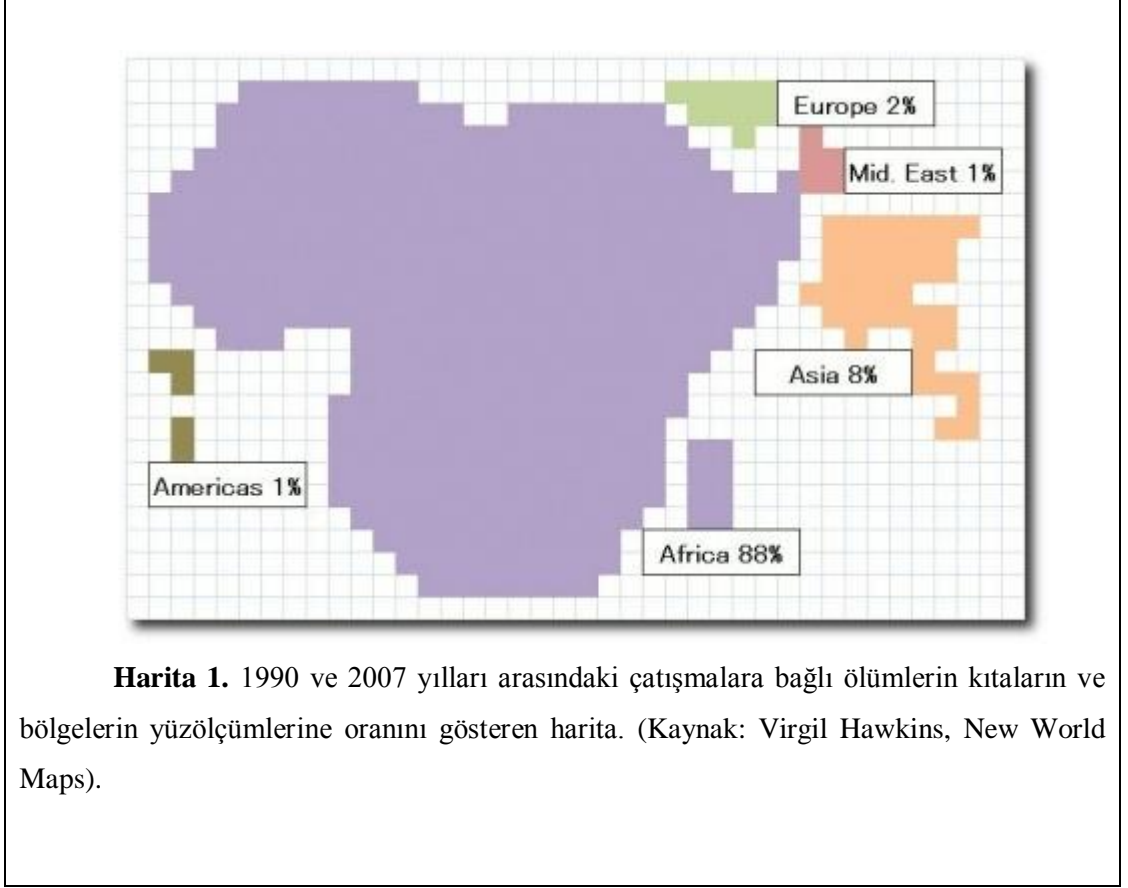
Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji kaynaklarının kontrolü veya kaynaklardan elde edilen gelirin paylaşımı gibi konularla ilgili çatışmalarda dramatik bir artış yaşanmıştır. Bu artışla birlikte bilhassa Afrika’da birçok devlet hem ekonomik anlamda gerilemiş hem de siyasî olarak istikrarsızlaşmıştır.⁴⁸ Liberya’dan Sierra Leone’ye, Kamboçya’dan Demokratik Kongo Cumhuriyeti’ne kadar birçok ülkenin kurumsal ve idarî yapılarının zayıflamasına neden olan bu tarz çatışmalar aynı zamanda bölgesel istikrarsızlıkları da tetiklemiştir. Ayrıca bu tür çatışmaların çoğu, hafif silahların artması, savaş tacirlerinin ve paralı asker faaliyetlerinin tekrar hız kazanması gibi birçok önemli güvenlik sorununu beraberinde getirmiştir.⁴⁹ Daha da önemlisi, çok sayıda insanın ölümüne, sakat kalmasına veya yurtlarını terk etmelerine neden olmuştur. Tahrip düzeyine bakıldığında bu tarz iç savaşların bilançosu hayli ağırdır. 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı milyonlarca insanın ölümüne neden olurken yaklaşık 75 ülkede yaşanan daha küçük çaplı savaşlar bu iki dünya savaşındakinden daha fazla ölüm ve yıkım ile sonuçlanmış⁵⁰ ve ne yazık ki bu ülkelerde silahlı çatışmalara bağlı olarak hayatını kaybedenlerin yüzde 90’ından daha fazlasını siviller oluşturmuştur.⁵¹

⁴⁸ Bazı durumlarda bu durumun tam tersi de söz konusudur. Zira bir devletin ekonomik performansının ve merkezi otoritesinin zayıflığı çatışmalara zemin hazırlayabilmektedir. Bkz. Abiodun Alao ve Funmi Olonisakin, “Economic Fragility and Political Fluidity: Explaining Natural Resources and Conflicts”, **Managing Armed Conflict in the 21th Century**, Frank Cass and Co.Ltd., Londra, 2001, s.23

⁴⁹ Alao ve Olonisakin, s.23.

⁵⁰ Sandra Cheldelin, Daniel Druckman ve Larissa Fast, **Conflict: From Analysis to Intervention**, Continuum International Publishing, Londra ve New York, 2003, s. 9

⁵¹ **UNDP Human Development Report**, Oxford University Press, 1994, s.47

İç savaşlar ile enerji kaynaklarının bağlantısı ise gerçekten çarpıcıdır. 1960–1999 yılları arasındaki büyük ölçekli 52 iç savaşı analiz eden Paul Collier ve Anke Hoeffler, kaynak bakımından zengin olan bir ulusun iç savaş yaşama riskinin sınırlı kaynakları olan bir ulusun iç savaş yaşama riskinden daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.⁵² Araştırmacılar, bu verilerden hareketle, iç savaşların başlatıcısı olarak, doğal kaynakların bolluğu durumunda onları kontrol etme hırsını; kaynakların kıt olması veya elde edilen gelirin eşit dağılmaması durumunda ise baş gösteren şikâyetleri temel almışlardır.⁵³ Bu argümanlardan hareketle paralel bir politik ekonomi yaklaşımı benimseyen Macartan Humphreys'e göre bir bölgede bir doğal

⁵²Paul Collier, "The Market for Civil War," **Foreign Policy**, Mayıs/Haziran 2003, s. 40.

⁵³ Paul Collier ve Anke Hoeffler, "On The Economic Causes of Civil War," **Oxford Economic Papers**, Cilt 50, Sayı, 4, ss.563–573.

kaynağın varlığı, onu ganimet olarak gören isyancıların silaha sarılmalarına ve/veya mevcut bir mücadeleyi devam ettirmelerine gerekçe sunabilir. Bunun yanı sıra bir doğal kaynağın çıkarıldığı, üretildiği veya işlendiği bölgelerin zenginlikten pay alamadığı yönündeki mahrumiyet algısı veya “Hollanda Hastalığı”⁵⁴ gibi kaynak zenginliğinin dolaylı olumsuz ekonomik sonuçları şikâyetlere yol açabilir ve özellikle üretici bölgelerde ayrılıkçı hareketleri tetikleyebilir.⁵⁵ Collier, özellikle düşük milli gelir düzeyindeki ülkelerde yeni bir enerji kaynağının keşfinin ayrılıkçı şiddet hareketlerinin ortaya çıkma riskini büyük oranda artırdığını öne sürmektedir.⁵⁶

Michael Ross ise daha ziyade elmas, altın, doğal gaz, petrol ve bazı durumlarda da bakır ve kereste gibi yüksek gelir vaad eden doğal kaynakların iç savaşların belirleyicisi olduğunu öne sürmüştür. Kaynakları “yağmalanmaya müsait olanlar” ve “yağmalanmaya müsait olmayanlar” olarak ikiye ayıran Ross, nehir yataklarında bulunan elmas gibi kolay yağmalanabilir bir kaynağın ayrılıkçı ayaklanmaları doğurma ihtimalinin daha yüksek olduğunu; petrol ve doğal gaz gibi yağmalanması zor kaynakların ise özellikle kaynağın ayaklanmanın üssü olan bölgede yer alması durumunda ayrılıkçı hareketlere gerekçe olabileceğini belirtmiştir.⁵⁷

⁵⁴ Hollanda hastalığı, ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalmasına denir. İlk olarak 1960'lı yıllarda Hollanda'da doğal gaz bulunması sonucunda gözlemlendiği için Hollanda Hastalığı adını almıştır.

⁵⁵ Macartan Humphreys, “Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution: Uncovering the Mechanisms”, **Journal of Conflict Resolution**, 2005, Cilt 49, Sayı 4, ss. 508–537.

⁵⁶ Paul Collier, “The Market for Civil War,” **Foreign Policy**, Mayıs/Haziran 2003, ss.41-42.

⁵⁷ Michael Ross, “Oil, Drugs and Diamonds: The Varying Roles of Natural Resources in Civil War”, Karen Ballentine ve Jake Sherman (ed.), **The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance** (Boulder, CO, 2003) içinde, s. 47–70.

Tablo 1: Kaynak Zenginliği ile Bağlantılı İç Savaşlar (Kaynak: Michael Ross, The Natural Resource Curse).

	ÜLKE	SÜRE	KAYNAK
1	Afganistan	1978–2001	Değerli taşlar, Afyon
2	Angola	1975–2002	Petrol, Elmas
3	Angola\ Cabinda	1975- ...	Petrol
4	Kamboçya	1978–1997	Kereste, Değerli taş
5	Kolombiya	1984- ...	Petrol, Altın, Koka
6	Kongo Cumhuriyeti	1997-...	Petrol
7	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	1996-1998	Bakır, Koltan, Elmas, Altın, Kobalt
8	Endonezya(Açe)	1975-...	Doğalgaz
9	Endonezya(Batı Papua)	1969-...	Bakır, Altın
10	Liberya	1989–1996	Kereste, Elmas, Demir, Kahve, Marihuana, Kauçuk, Altın
11	Fas	1975-...	Fosfat, Petrol
12	Myanmar	1949-...	Kereste, Kalay, Değerli taş, Afyon
13	Papua Yeni Gine	1988-...	Bakır, Altın
14	Peru	1980–1995	Koka
15	Sierra Leone	1991–2000	Elmas
16	Sudan	1983-...	Petrol

Bir bölgedeki enerji kaynakları çatışmaları tetiklediği gibi o bölgede yaşanan çatışmaların süresini ve ölüm bilançosunu da olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle petrol kaynaklarının yer aldığı bölgelerde çatışmaların süresinin daha uzun olduğu

tespit edilmiştir.⁵⁸ Paivi Lujala'nın araştırmalarına göre de petrolle çatışma bölgesi aynı olduğunda ölüm oranı daha fazla, petrol çatışma bölgesinin dışında ise ölüm oranı daha az olmaktadır.⁵⁹

Burada dikkate şayan nokta, değerli bir kaynağın keşfedildiği çoğu ülkede, keşfedilen kaynağın üzerinde yaşayan ve bir müddet sonra ayrılma hakkının olduğunu iddia eden bir etnik grubun ortaya çıkmasıdır. Etnik olarak farklılaşmış bütün toplumlarda etnik olarak "saf" bir siyasî varlık oluşturma hayali kuran romantik milliyetçiler vardır ama kaynakların keşfiyle birlikte bu tür romantik milliyetçi hareketler, şiddete başvuran ayrılıkçı bir harekete dönüşme potansiyeli taşırlar. Bu tür ayrılıkçı hareketler, savunuculuğunu üstlendiği etnik grubun yaşadığı sıkıntılara, bölgenin ihmal edildiğine ve gelir dağılımından eşit pay alamadıklarına vurgu yapan bir söylemle meşruluk kazanmaya çalışsa da giriştikleri çatışmanın itici gücü salt etnisite veya din değildir. Çünkü kimlik politikaları bazı durumlarda kaynaklara hâkim olmaya çalışanların kullandığı birer demagojik araç olabilmektedir.⁶⁰ Mesela Angola'daki iç savaşta çatışan taraflar şiddeti meşrulaştırmak için sürekli olarak kimlik politikalarını kullanmışlardır.⁶¹ Hâlbuki çatışan örgütlerin liderleri ve çatışmalara müdahil olan Güney Afrika, Zaire, ABD ve SSCB bu i savaşta daha ziyade kendi ideolojik, jeopolitik ve jeostratejik

⁵⁸HalvardBuhag, "Geography, Rebel Capability, and the Duration of Civil Conflict", **Journal of Conflict Resolution**, 2009, Cilt 53, Sayı 4, ss. 544-569

⁵⁹Paivi Lujala, "Deadly Combat over Natural Resources: Gems, Petroleum, Drugs, and the Severity of Armed Civil Conflict," **Journal of Conflict Resolution**, 2008, 53(1), ss. 50-71.

⁶⁰Etnik grupların spesifik taleplerini ve siyasî eylemlerini meşrulaştırmanın temelinde çıkarlar yatmaktadır. Bu noktada seçkinler n plandadır. Bir etnik grup belli çıkarlar üzerinden bağdaşmış olsa bile önce politik açıdan uygun hale getirilip sonra seferber edilmesi gerekir. Yani etnik kimliğin politizasyonu ve mobilizasyonu çok önemlidir. Bu yolla kitleleri arkalarına alan seçkinler, aldıkları desteği bir silah olarak kullanabilirler. Etnik hareketlerin kimi zaman çok şiddetli, kimi zaman çok zayıf olması, hatta kimi zaman sifıra indirgenmesi seçkinlerin bu süreçteki rolü ile ilgilidir. Bkz. Andr Lecours, "Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration", **Nationalism and Ethnic Politics**, Cilt 1, Sayı 6, 2000, ss.107-108.

⁶¹ Philip Le Billon, "Angola's Political Economy of War: The Role of Oil and Diamonds, 1975-2000", **African Affairs**, Cilt 100, Sayı 398, 2001, s.56.

gündemlerine göre hareket etmişlerdir.⁶² Daha çarpıcı nokta, Angola'daki iç savaşın ve askerî operasyonların buradaki petrol ve elmas kaynakları sömürülerek finanse edilmiş olmasıdır.⁶³

1.3.Dış Müdahalelerin İç Savaşlardaki Rolü

Herhangi bir ülkenin herhangi bir bölgesindeki halk veya grup, ülkenin başkentindeki bir yönetici elit tarafından o bölgenin doğal kaynaklarının gasp edilip kendi çevrelerinin refahı için kullanıldığını düşündüğünde doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin kontrolü ve bölgedeki etnik çoğunluğun yararına kullanımı düşüncesi bölgede ayrılıkçı bir hareket için güçlü bir saik olabilir. Ancak, Macartan Humphreys'in tabiriyle “açgözlü yabancılar” da kaynakların kontrolünü ele geçirmek veya kontrollerini devam ettirmek için direkt olarak veya çatışan taraflara destek vermek suretiyle çatışmalara müdahil olabilirler.⁶⁴ Daha çok Soğuk Savaş döneminde tanık olunan bu tarz müdahaleler, uluslararası meselelerin giderek daha fazla ekonomize olması nedeniyle yakın gelecekte de görülmeye devam edecektir.⁶⁵

Bazı ülkelerde doğrudan askerî işgal yoluyla gerçekleşen, bazılarında hükümet darbelerine zemin hazırlamak veyahut da yerel isyanları desteklemek suretiyle yapılan dış müdahalelerin altında yatan en önemli sebeplerden birisi, müdahil olunan ülkelerdeki doğal kaynaklara ilişkin jeoekonomik çıkarlardır. Bu bağlamda yakın geçmişte birçok dış aktör, kaynaklara erişim, kaynakların kontrolü

⁶² Walter Martin James, **A Political History of the Civil War in Angola, 1974–1990**, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1992.

⁶³ Le Billon, “**Angola’s Political Economy.....**”, s. 55.

⁶⁴ Macartan Humphreys, “Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution:Uncovering the Mechanisms”, **Journal of Conflict Resolution**, 2005, 49(4), ss. 508–537; Matthias Basedau ve Tim C. Wegenast, “Oil and Diamonds as Causes of Civil War in sub-Saharan Africa”, **Colombia Internacional** 70, Temmuz-Ağustos 2009, s. 39.

⁶⁵ Michael T. Klare, **Resource Wars: The Changing Landscape of Global Conflict**, Henry Holt, New York, 2001.

ve kaynak gelirlerinden pay alma gibi konular üzerinden yerel siyasî kimlikleri manipüle ederek ayrılıkçı teşebbüslere müdahil olmuşlardır.⁶⁶

Örneğin, 19. yüzyılın sonlarında Güney Afrika'da yeni kurulmuş olan Boer cumhuriyetlerinde altın ve elmasın keşfiyle birlikte bir yandan İngiltere tarafından ilhak edilmeye karşı güçlü bir direniş ortaya çıkarken diğer taraftan İngiliz maden arayıcıları bölgeye akın etmişlerdir. Boer otoriteleri bu İngiliz *uitlander*lara (yabancılara) siyasî haklar vermeyi reddedince De Beers Madencilik Şirketi'nin kurucusu Cecil Rhodes gibi İngiliz müteşebbisler, Boer Savaşı'nda yer almak üzere İngiliz yerleşimci milisleri silahlandırmışlardır.⁶⁷ Bir başka örnek olan Belçika'nın yönetimindeki Kongo'da ise bağımsızlık mücadelesi baş gösterdiğinde Katanga vilayetindeki bakır madenleri üzerindeki kontrolünü güvence altına almak isteyen Belçika, Moise Tshombe'nin öncülük ettiği bir ayrılık hareketini desteklemiştir.⁶⁸ Paralel bir örnek de Fransa'nın Cezayir'deki politikasıdır. Cezayir'deki bağımsızlık mücadelesi nedeniyle çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören Fransız Hükümeti, kaynak yönünden zengin olan Sahra'nın güney bölgesinde bizzat kurumsal bir ayrılıkçı hareket organize etmiş ve *Organisation Commune des Regions Sahariennes* vasıtasıyla bugünkü Moritanya ve Mali'nin bir kısmı da dâhil olmak üzere bu bölgeyi doğrudan Paris'in kontrolüne tabi kılmıştır.⁶⁹ Bu konuda daha geniş bir örnekleme için Nijerya'daki Biafra ayrılıkçılığını incelemek yararlı olacaktır.

⁶⁶ Philip Le Billion, "The Geopolitical Economy of Resource Wars", **Geopolitics**, Cilt 9, Sayı 1, Mart 2004, ss.20–21.

⁶⁷ Thomas Pakenham, **The Boer War**, Weidenfield and Nicolson, Londra, 1997

⁶⁸ Jean-Marie Ballancie ve Arnaud de La Grange, **Mondes Rebelles: Guerres Civiles et Violences Politiques**, Michalon, Paris, 1999.

⁶⁹ Ali Aissaoui, **Algeria: The Political Economy of Oil and Gas**, Oxford University Press, 2001, s. 47–49.

1.3.1. Biafra Örneği

Nijerya'nın Biafra bölgesinde ayrılıkçı bir hareketin ortaya çıkması ve bu hareketin hükümet tarafından bastırılması sırasında güdülen politikalarda da büyük ölçüde bölgedeki petrol rezervlerinin rol oynadığı görülmektedir. 1950'lerden itibaren ülkedeki bütün etnik grupların birlikte mücadele vermesiyle 1960 yılında İngiltere'den bağımsızlığını elde eden Nijerya'da bağımsızlık sonrasında etnik ve dinî farklılıklar⁷⁰ keskinleşmiş ve çoğu zaman askerî darbelerle neticelenen bir dizi ayaklanmalar baş göstermiştir. Etnik kimliklerin birbirine karşı katliamlar gerçekleştirdiği bu kaotik ortamda, Doğu Nijerya Valisi olarak görev yapmakta olan Albay Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu, 30 Mayıs 1967'de Biafra'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Biafra'nın egemenliğini kabul etmeyen Yakubu Gowon yönetimindeki Nijerya Hükümeti, bölgeye Hausa ve Yoruba etnik gruplarından oluşan yaklaşık 100,000 asker sevk etmiştir. Karşılık olarak Biafra'nın silaha sarılmasıyla 30 ay sürecek Nijerya-Biafra Savaşı başlamıştır.⁷¹

İngiliz istihbarat raporlarına göre Fransa, Nijerya'ya komşu iki Frankofon devlet olan Fildişi Sahili ve Gabon aracılığıyla Biafralılara önemli miktarlarda silah sevkiyatı yapmıştır.⁷² Fransa, büyüklüğü ve potansiyeli ile Batı Afrika'daki Frankofon devletleri gölgede bırakan Nijerya'yı parçalamayı amaçlamakla birlikte,

⁷⁰Batı Afrika'da yer alan Nijerya'da 250'den fazla farklı diyalekt konuşan çok sayıda etnik grup yaşamaktadır. Kuzeydeki Fulani/Hausalar, batıdaki Yorubalar ve doğudaki Igbolar nüfusun %68'ini; Edo, Ijaw, Kanuri, Ibibio, Ebira Nupe ve Tiv etnik grupları ise %27'sini teşkil etmektedirler. Nüfusun % 55'i Müslüman, %35'i Hıristiyan, %3'ü animisttir. Ülkede çoğunluk olan Müslüman nüfus ülkenin kuzeyinde, Hıristiyan nüfus ise kuzeye nazaran daha verimli ve ormanların yoğun olduğu güneyde yaşamaktadır. Hausaların %95'i Müslüman, %5'i Hıristiyan, Yorubaların %60'ı Hıristiyan, %30'u Müslüman, Fulanilerin %92'si, Kanurların ise tamamı Müslüman'dır. Biafra olarak bilinen doğu bölgesinde yaşayan Igboların (Ibo da denir) ve güneydeki Ijaw etnik grubunun hemen hemen tamamı Hıristiyan'dır.

⁷¹ Alfred Obiora Uzokwe, **Surviving in Biafra: The Story of the Nigerian Civil War**, iUniverse, Lincoln, NE, 2003, ss. xiv- xvi.

⁷²“ Secret papers reveal Biafra intrigue”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/589221.stm> (3 Ocak 2000).

burada ilan edilen devletin başarılı olması durumunda bölgedeki petrolden alacağı payı da göz önüne almıştır.⁷³ Ne var ki Biafra'nın Nijerya birlikleri karşısında mağlup olmaya başlamasıyla birlikte Fransa'nın silah sevkiyatı giderek azalmıştır. Fransa'nın yanı sıra İsrail de Altı Gün Savaşları sırasında ele geçirdiği Sovyet silahlarını Biafra'ya sevk etmiştir.⁷⁴

Diğer taraftan Batı Afrika'daki nüfuzunu artırmak isteyen Sovyetler Birliği ve bölgedeki petrol çıkarlarından endişe duyan İngiltere, Nijerya Hükümeti'ni desteklemişlerdir.⁷⁵ Özellikle İngiltere'nin Biafra politikasının büyük oranda petrole angaje olduğunu söyleyebiliriz. Daha ziyade petrol ihracatından elde edilen gelirlerle ekonomisini idame ettiren Nijerya'da petrolün büyük kısmı Biafra bölgesinde yer almakta olup buradaki en büyük üretici şirketler, kısmen İngiltere Hükümeti'nin mülkiyetinde olan Shell idi. Bölgede bağımsızlık ilan edildikten sonra Biafra Devlet Başkanı Ojukwu, şirketin imtiyaz ücretlerini Nijerya hükümetine değil Biafra'ya ödemesini talep etmiş; Shell de borcunun geri kalanını bilahare ödemek kaydıyla 250,000 sterlinlik sembolik bir ödeme yapmayı kabul etmiştir.⁷⁶ Ojukwu'nun petrol sahaları üzerinde de facto kontrol sahibi olduğu gerçeğinden hareketle İngiliz Milletler Topluluğu Ofisi başlangıçta şirketin bu kararını desteklemiştir. Ancak Nijerya Hükümeti'nin Biafra'yı ablukaya alarak petrol ihracatının önünü kesmesi, zaten bir ekonomik krizle boğuşmakta olan ve petrolünün % 10'unu Nijerya'dan

⁷³ Alexander A. Arbatov, "Oil as a Factor in Strategic Policy and Action: Past and Present", **Global Resources and International Conflict**, Oxford University Press, 1986, s.34.

⁷⁴ Karl R. DeRouen ve Uk Heo, **Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II**, ABC-CLIO, California, 2007, s. 575.

⁷⁵ Geoffrey Birch ve Dominic St. George, **Biafra: The Case for Independence**, Britain-Biafra Association, 1968, s.31.

⁷⁶ Michael Leapman, "British Interests, Nigerian Tragedy", **The Independent**, 4 Ocak 1998.

temin eden İngiltere'yi harekete geçirmiştir.⁷⁷ İngiltere Hükümeti'nin bu bağlamda birincil hedefi bu ablukanın kaldırılmasını sağlamak olmuştur. Gowon'un İngiltere'den 12 bombardıman uçağı, 6 devriye botu ve 24 uçaksavar silahı talep etmesi, İngilizler için bir fırsat sunmuştur. Devlet Bakanı George Thomas, Gowon'un petrol konusunda yardımcı olması halinde istediğı uçaksavarları temin etmek üzere Lagos'a yollanmıştır. Fakat İngiltere'nin planı başarılı olmamış; Gowon ablukayı kaldırmadığı halde istediklerini almıştır. Biafralıların Orta-Batı Nijerya'yı ve Benin'i işgal ederek askeri başarı göstermesi, İngiltere Hükümeti'ni meseleyi yeniden düşünmeye itmiştir. Sonuçta yine Nijerya hükümetine silah tedarikine devam edilmesi kararlaştırılmış ve düşünüldüğü üzere mücadelenin Biafra aleyhine geliştiğı görülünce bu tedarik artırılmıştır.⁷⁸ Neticede Biafra mağlup olmuş ama iki yıl süren savaşta abluka nedeniyle milyonlarca çocuk açlıktan yaşamını yitirmiştir.

Nijerya İç Savaşı'nın bir diğer yönü de Biafra ayrılıkçılığını destekleyen Fransa gibi devletlerin Avrupa'da başarılı bir propaganda faaliyeti yürütmüş olmalarıdır. Biafra, uzun süredir bir insanî dram yaşayan, "özgürlük ve soykırım arasında kalmış bir ulus" olarak takdim edilmiştir. Bu propaganda hem İngiltere halkı nezdinde taraftar bulmuş, hem de siyaset düzeyinde İşçi Partisi tarafından desteklenmiştir.⁷⁹ Bu yönüyle Biafra propagandası, Darfur'daki hadiselerin Amerika Birleşik Devletleri'nin ön ayak olduğı soykırım karşıtı kampanyalarla, uluslararası medyadaki yansıtılış biçimiyle ve bu propagandanın topladığı destek ile benzerlik arz etmektedir. Biafra'da İngiltere ve Fransa kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda iç

⁷⁷David Childs, **Britain since 1945:A Political History**, Taylor& Francis Group, New York, 2006, s.119.

⁷⁸Nijerya İç Savaşı'na müdahil olan devlet ve taraflar ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Raph Uwechue, **Reflections on the Nigerian Civil War: Facing the Future**, Trafford Publishing, Victoria, Kanada, 2004, s. 85 vd.

⁷⁹Childs s. 119.

savaşa taraf olurken Darfur'un uluslararasılaşmasında ABD ve Çin'in çatışan çıkarlarının rol oynadığı görölmektedir.

BÖLÜM II

2. SİYASÎ VE TARİHÎ PERSPEKTİFTEN SUDAN

Sudan, Kuzeydoğu Afrika'da Mısır, Libya, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Eritre, Etiyopya ve Kızıl Deniz ile çevrili bir devlettir. Yaklaşık 2,5 milyon kilometre karelik yüzölçümüyle Afrika Kıtası'nın en büyük ülkesi konumunda iken 9 Temmuz 2011'de Güney Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte yüzölçümü, 1 milyon 886 bin kilometre kareye düşmüştür. Bu yüzölçümüyle bile Türkiye'nin neredeyse iki buçuk katıdır.

Ülkenin güneyi bol yağış alan tropik iklim kuşağında yer alırken, Mısır'a komşu olan kuzey bölgesinde kurak bir çöl iklimi hâkimdir. Dolayısıyla güneydeki ormanlık ve bataklık alanlar ile kuzeydeki kum fırtınaları ülke içi ulaşımı zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan ülkeyi baştanbaşa kat eden Nil Nehri'nin uzun mesafeli ulaşımına izin vermemesi, İngiliz askerî yönetiminin inşa ettiği dar ve tek yönlü demiryolu hatlarının eskikip yetersiz kalması ve karayollarının gereken düzeyde olmaması doğal olarak geri kalmış bir ulaşımı beraberinde getirmektedir. Bu durum, 1820'lerden bu yana Sudan'da hiçbir hükümetin başkentini 250-300 km ötesindeki alanlarda tam hâkimiyet kuramamasına neden olmuştur. Binaenaleyh, üretici bölgelerden tüketici bölgelere ticarî sevkiyat ve eğitim, sağlık vb. kamu hizmetleri belli bölgelerle sınırlı olmuştur. Haliyle uzak bölgelerdeki insanlar kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmışlar ve Hartum'dan kamu hizmeti konusunda çok şey alamadıkları için merkezî yönetime sadakatleri de alt düzeyde olmuştur.⁸⁰ Bu bağlamda ülkenin batısında, doğusunda, güneyinde ve kuzeyinde-anlaşılabilir

⁸⁰ Peter K. Bechtold, "Darfur, The ICC and American Politics," **Middle East Policy**, Cilt: XVI, Sayı:2, Yaz 2009, s.151.

sebeplerle veya siyasetçilerin ajitasyonlarıyla-ihmal ve marjinalizasyona ilişkin şikâyetlerin başlamasıyla asayiş sorunları belirmiştir.

Ülkenin sorunlarını komplike hâle getiren en önemli unsurlardan birisi etnik çeşitliliğidir. 31 milyon nüfuslu ülkede 600'e yakın etnik grup yaşamakta ve 400'ün üzerinde dil konuşulmaktadır. Güney Sudan'ın ayrılmasıyla birlikte ülke etnik ve dilsel anlamda daha homojen hale gelmiştir. Mevcut durumda nüfusun yüzde 70'i Arap olmakla birlikte geri kalan kısmı da kültürel anlamda Araplaşmış etnik gruplar oluşturmaktadır. Dolayısıyla resmî dil olan Arapça farklı lehçelerle de olsa ülkenin hemen hemen bütün gruplarınca konuşulmaktadır.⁸¹

Ülkenin yaklaşık yüzde 97'si Müslüman olup çoğunluğu Maliki mezhebine mensuptur. Az da olsa Şii ve Selefi/Vehhabî gruplar ve ayrıca Kıptî Ortodoks, Rum Ortodoks, Ermeni Apostolik, Yahova'nın Şahitleri ve Evanjelik Presbiteryen kiliselerine mensup Hıristiyanlar da yaşamaktadır. Özellikle Darfur ve Kordofan bölgelerinde etkin olan Ensar ve Hatmiye gibi tasavvufî tarikatlar zaman zaman ülke siyasetine yön vermektedirler. Örneğin oy tabanı bakımından Ümmet Partisi Ensar tarikatına; Demokratik Birlik Partisi ise Hatmiye'ye dayanmaktadır.⁸²

⁸¹Jacques Leclerc, "L'aménagement linguistique dans le monde", "Soudan", <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/afrique/soudan.htm> (20.06.2012)

⁸²Kamal O. Salih, "The Internationalization of the Communal Conflict in Darfur and its Regional and Domestic Ramifications:2001-2007", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 30, Sayı 3, Yaz 2008, s.5.

2.1. Sudan Siyasî Tarihi

Sudan, adını *Siyahlar Ülkesi* anlamına gelen *Bilad üs-Sûdan* teriminden almıştır. Bu terim, Orta Çağlarda Arap tüccarlar tarafından Kızıl Deniz'den Atlas Okyanusu'na kadar uzanan Güney Sahra bölgesi için kullanılmaktaydı.⁸³ Dolayısıyla Sudan tarihi olarak bir devlet değil bir coğrafi nitelemedir.⁸⁴

⁸³ Chris Peters, **Sudan: A Nation in the Balance**, Oxfam Country Profile, Oxford, 1996, s.14.

⁸⁴ Batı Afrika'da bulunan Mali Devleti de bağımsızlığa kavuşmasının ardından Sudan (*Le Soudan*) adını almış fakat daha sonra çıkabilecek ikiliğin farkına varılarak devletin adı Mali olarak değiştirilmiştir. Bkz. Hasan Turabi, **Sudan İslam Projesi**, Ekin Yay., İstanbul, 1997, s.121.

Ülke, 1956'dan itibaren "Sudan Cumhuriyeti" adı altında bağımsız bir devlet statüsü taşımaktadır. Fakat bilinmelidir ki bu topraklar Bronz Çağı'ndan sonra kurulan Kuş Krallığı'ndan (M.Ö. 1070 - M.S. 350) başlayıp 1821'de Mısır Hidivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın bölgeyi fethine kadar zaten bağımsız krallıklar ve sultanlıklar (Func, Fur, Sinnar vs.) tarafından yönetilmiştir. Her ne kadar Sudan'ın sosyo-politik yapılanmasında bu uzun bağımsızlık döneminin önemli izleri olsa da ülkenin modern siyasî tarihi son 200 yıl içerisinde şekillenmiştir.

2.1.1. Türkiye Dönemi (1821-1885)

Sembolik anlamda Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi olan Mehmed Ali Paşa, Arnavut, Türk ve Kuzey Afrikalı Bedevîlerden oluşan 4000 kişilik bir orduyla 1821'de Sudan topraklarını kontrolüne geçirmiştir. 1885 yılına kadar sürecek olan 64 yıllık bu dönemde ülkeyi Çerkez kökenli Osman Bey, Kürt kökenli Mahu Bey ve Ermeni kökenli Arakil Bey gibi valiler yönetmiştir.⁸⁵ Fakat konuştukları dile (Türkçe) ve bağlı oldukları devlete (Osmanlı) atfen bu dönem Sudan tarihinde "Ahd üt-Turkiyye" olarak adlandırılmaktadır.⁸⁶

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Mısır ve Sudan'ın jeostratejik önemi artmış, bu da Avrupa devletlerinin, bilhassa da İngiltere'nin dikkatini çekmiştir. Büyük Güçler, Hidiv İsmail Paşa hükümeti döneminde Mısır'ın devasa boyuta ulaşan dış borçlarını gerekçe göstererek ülke siyasetine müdahil olmuşlar ve İsmail Paşa'nın hal' edilip yerine Tevfik Paşa'nın geçmesini sağlamışlardır. Urabi İsyanı (1879-1882) sırasında Tevfik Paşa'nın İngiltere'den yardım istemesi üzerine

⁸⁵ Robert O. Collins, **A History of Modern Sudan**, Cambridge University Press, 2008, ss.10-15.

⁸⁶Bu dönem hakkında daha geniş bilgi için bkz. Richard Hill, **Egypt in the Sudan, 1820-1881**, Oxford University Press, 1959.

İngiliz birlikleri 1882’de İskenderiye şehrini bombalamış ve Mısır’ın fiilî işgali başlamıştır.⁸⁷

2.1.2. Mehdiye Dönemi (1885-1898)

Tevfik Paşa’nın monarşisini devam ettirmek adına İngiliz müdahalesine boyun eğmesi hem Mısır’da hem Sudan’da tepkilere yol açmıştır. Mısır yönetiminden memnun olmayan bir grup Sudanlı, Muhammed Ahmed İbni Abdullah el-Mehdi önderliğinde 1881’de bir isyan başlatmıştır. Sudan Valisi Rauf Paşa isyanı bastırmada başarısız olunca devreye yine İngilizler girmiştir. Fakat Kasım 1883’te İngiliz William Hicks komutasındaki ordu Mehdi’nin ordusu karşısında hezimete uğramıştır.⁸⁸ Hindistan’daki ordu birliklerinden takviye talep eden İngiltere, iki yıl sonra bu sefer Mısır Hidivliğinin Sudan Genel Valisi Charles Gordon Paşa komutasında bir ordu göndermiş⁸⁹; ne var ki bu ordu da Mehdi’nin Ensar adlı ordusu karşısında mağlup olmuştur. Gordon Paşa savaş sonrasında ele geçirilmiş ve kafası kesilerek öldürülmüştür.⁹⁰ Bu hezimetlerin ardından İngiltere’nin tavsiyesi ile Mısır orduları Sudan’dan çekilmek zorunda kalmıştır.

Kendini Mehdi ilan eden Sammaniye tarikatı şeyhi Muhammed Ahmed ibni Abdullah, Mısır yönetiminin ağır vergilerinden, gevşek dinî uygulamalarından⁹¹ ve Müslüman olmayan valiler atamalarından memnun olmayan Sudan halkının önemli kısmının ve hatta İngiliz emperyalizmine karşı çıkan bazı Mısırlı milliyetçilerin

⁸⁷ Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2007, ss.55-82.

⁸⁸ Winston Churchill, **The River War**, NuVision Publications, 2007, s. 19.

⁸⁹ Mehmet Koçak, **Mehdi Hareketinden İslam Devrimine Sudan**, Esra Yay., Konya, 1999, s. 29.

⁹⁰ Reginald Henry Barnes, **Charles George Gordon-A Sketch**, Macmillan, Londra, 1885, s. 94.

⁹¹ Turabinin ifadesiyle Mısır’ın Türk yöneticileri kendilerinin “dinen ve örfen kabul etmedikleri Batı sistemini Sudan halkına reva görmüş” ve vergi anlamında “halkın kaldıramayacağı teklifler” getirmiştir. Bkz. Hasan Turabi, **Sudan İslami Hareketi**, Yöneliş Yay., İstanbul, 1994, s.24.

desteğini alarak 1885'ten 1898'e kadar devam edecek teokratik bir Mehdi devleti kurmuştur.⁹² Mehdi, Kızıldeniz'den Orta Afrika'ya kadar uzanan bir İslâm devleti kurmak istemişse de ülkenin doğu, batı, kuzey ve güneyinde sistematik bir otorite tesis edememiştir.⁹³

Sudan tarihinde “Mehdiye” olarak adlandırılan bu 13 yıllık süreçte ne Mısır ne de İngiltere Sudan üzerindeki iddialarından vazgeçmemişlerdir. Nisan 1898'de İngiliz ve Mısır birliklerinin Mehdi ordusunu mağlup etmesi ile Mehdiye dönemi sona ermiştir. Bu tarihten itibaren İngiliz-Mısır Kondominyumu (ortak yönetimi) dönemi başlamıştır.

2.1.3. İngiliz-Mısır Ortak Yönetimi Dönemi (1899-1956)

Komdominyum anlaşmasına göre Sudan'ın idaresi İngiltere Hükümeti'nin tavsiye edeceği ve Mısır yönetiminin atayacağı bir genel valiye bağlanmıştır. Sudan tarihinde “İkinci Türkiye” (*Turkiya el-Thaniya*) olarak adlandırılan bu dönemde Sudan'ın merkezden uzak bölgeleri için “Yerli Yönetim” veya diğer adıyla “Dolaylı Yönetim” ilkesi benimsenmiştir.⁹⁴ Bu çerçevede geleneksel kabile reislerine yörelerindeki uyuşmazlıkları giderme, asayişi sağlama, vergi toplama ve geleneksel hukuk sistemlerini uygulama gibi konularda özerklik tanınmıştır.⁹⁵ Fakat esas olarak bu otokratik idare tarzı bilhassa Güney Sudan ve Darfur bölgelerinin gelişimsel anlamda ihmaline yol açmıştır.

⁹² Edward Martimer, **Faith and Power**, Vintage, 1982,s.77.

⁹³ Collins, a.g.e., s.31.

⁹⁴ Michael Crowder, “Indirect Rule: French and British Style”, **Africa: Journal of the International African Institute**, Vol. 34, No. 3. (Temmuz 1964), ss. 197–205.

⁹⁵ Clea Kahn, “Conflict, Arms, and Militarization: The Dynamics of Darfur's IDP Camps”, Small Arms Survey, **HSBA Working Paper 15**, Cenova, 2008, s.21.

Burada en problematik uygulama Güney Sudan'a yönelik olmuştur. 1922'de Güney Sudan Kapalı Bölge ilan edilmiş ve buraya giriş çıkış için pasaport ve vize işlemleri getirilmiştir. Böylelikle Kuzeyli Müslüman tüccarların buraya girişi zorlaştırılmıştır. Öte yandan İngiliz yönetimi İslâm'ın Güney'de yayılmasının önüne geçmek için buraya Hristiyan misyonerlerin girişini kolaylaştırmış; halkın Arapça yerine İngilizce öğrenmelerini ve hatta Arap kıyafeti giymelerinin yasaklanmasını önermişlerdir.⁹⁶ Açılan okullarda amaç okuma-yazma öğretmekten çok Batı düşüncesinin ve Hristiyanlığın teşviki olmuştur.⁹⁷ Dolayısıyla Sudan'ın kuzeyi ile güneyi arasında daha bu dönemde sosyo-politik ve kültürel anlamda bir ayrım oluşturulmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan Sudan'ın bağımsızlığına yönelik ilk uyanışın mimarı paradoksal biçimde bu bölgeden çıkmıştır. Dinka etnisitesine mensup Güneyli Müslümanlardan olan Ali Abdullatif, Mayıs 1922'de Sudan'a self-determinasyon talep eden bir makale kaleme almış ve 1923'te "Nil Vadisi'nin Birliği" sloganıyla Beyaz Bayrak Ligi'ni kurmuştur.⁹⁸ Abdullatif'in 3 Temmuz 1924'te tutuklanması üzerine özellikle askerî okul öğrencilerinin katıldığı sokak gösterileri düzenlenmeye başlamıştır. Bu tarz öğrenci gösterileri, 1930'lu yıllarda da artarak devam etmiştir.

Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden mezun olup Gordon Memorial College'da⁹⁹ matematik öğretmenliği yapan İsmail el-Ezheri, 1940'larda Beyaz

⁹⁶ Collins, s.35 ve 41.

⁹⁷ Abdulvahhab el-Efendi, **Turabi Devrimi: Sudan'da İslam ve İktidar**, İlke Yay. İstanbul, 1993, ss.84-87.

⁹⁸ Barbara J. Nelson ve Najma Chowdhury, **Women and Politics Worldwide**, Yale University Press. s. 677.

⁹⁹ Gordon Memorial College, İngiliz yönetiminin 1902'de Hartum'da açtığı bir okuldur. Adını Mehdi isyanı sırasında öldürülen Charles Gordon'dan almaktadır. İlk etapta bir ilkokul iken zamanla orta okul, lise ve son olarak üniversite eğitimi vermeye başlamıştır. 1956'da Hartum Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Sudan'ın bağımsızlık sonrası siyasi hayatında bu okulda okuyanların büyük rolü

Bayrak Ligi'nin sloganına paralel bir yapılanma oluşturmuştur. Ezheri'nin yönettiği Eşiqqa adlı grup, 1943'te Sudan'ın ilk otantik siyasî partisi haline gelmiştir. Eşiqqa ile Seyyid Abdurrahman el Mehdi'nin¹⁰⁰ Hatmiye tarikatı 1945'te birleşerek Ümmet Partisi'ni kurmuşlardır. Fakat bu partinin Kondominyum idaresiyle işbirliği içinde olması “İngiliz emperyalizminin maşası oldukları izlenimini vermekteydi”¹⁰¹

2.1.4. Bağımsızlığa Giden Süreç

Diğer taraftan İngiliz ve Mısır yönetiminin tüm çabalarına rağmen bağımsızlığa giden süreç hızlanmaktaydı. 23 Temmuz 1952'de Mısır Kralı Faruk'un yarı Sudanlı bir general olan Muhammed Necib tarafından devrilmesiyle İngilizler için Sudan meselesi daha endişe verici hale gelmiştir. ABD'nin de artan baskısıyla İngiltere Sudan için Mısırlılarca da kabul görececek bir formül arayışına girmiştir.¹⁰² Bu bağlamda Şubat 1953'te Sudanlı, Mısırlı ve İngiliz yetkililer arasında varılan bir anlaşmayla Sudan'ın üç yıl içerisinde kondominyumdan özyönetime geçmesi kararlaştırılmış ve Kasım 1953'te genel seçime gidilmiştir. Seçimleri sürpriz biçimde Ezheri'nin Milli Birlik Partisi (MBP-National Unionist Party / *Hizb el-İttihadî el-Vatanî*) kazanmıştır. Ezheri Ocak 1954'te bir hükümet kurmuş ve meclisin açılış törenine Muhammed Necib de katılmıştır. 19 Aralık 1955'te Temsilciler Meclisi'nde alınan karara istinaden 1 Ocak 1956'da ülkedeki Mısır ve İngiliz bayrakları indirilerek yerine yeni Sudan Cumhuriyeti bayrakları asılmıştır. Böylelikle Sudan'ın bağımsızlığı resmen ilan edilmiştir.

olmuştur. İlerde başbakan olacak olan Muhammed Ahmed Mahcub, Sırr el Hatim el-Halife, Ebubekr Awadalla ve İbrahim Abbud bu okulda eğitim görmüşlerdir.

¹⁰⁰ Seyyid Abdurrahman, Mehdi Devleti'nin kurucusu Muhammed Ahmed ibni Abdullah el-Mehdi'nin oğlu ve onun destekçi grubu olan Ensar'ın manevi lideriydi.

¹⁰¹ Collins, s.53.

¹⁰² Collins, s.59.

2.1.5. Abdullah Halil Dönemi (1956-58):İlk Koalisyon Hükümeti

Ülkenin ilk başbakanı olan Ezheri'nin seküler politikalarına¹⁰³ karşı çıkan muhalefet, 5 Temmuz 1956'da güvensizlik oyuyla onu düşürüp yerine Abdullah Halil'i getirmiştir. Abdullah Halil yönetimindeki Ümmet Partisi/Halkın Demokratik Partisi (HDP) koalisyonu 1958'deki seçimlerden de başarıyla çıkararak ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. Diğer taraftan o dönemde ekonomisi pamuk ihracatına dayalı olan Sudan'da ekonomik resesyona başlanmıştır. ABD tarafından Sudan hükümetine dış yardım paketi önerilmiş¹⁰⁴; Abdullah Halil'in Ümmet Partisi bu öneriye sıcak bakarken diğer hükümet ortağı HDP ikna edilememiştir. Bunun üzerine hükümet Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir.¹⁰⁵

2.1.6. İbrahim Abbud Dönemi (1958-1964):İlk İhtilal ve Anya-Nya'nın Doğuşu

17 Kasım 1958'de Tümgeneral İbrahim Abbud önderliğinde Sudan'ın ilk askerî darbesi gerçekleştirilmiştir. Darbeyle birlikte olağanüstü hal ilan edilerek bütün siyasi partiler kapatılmıştır. Abbud rejimi dış politika bakımından pragmatik davranarak hem Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile hem de İngiltere ve ABD ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır.¹⁰⁶ Ülke içerisinde ise ekonomik ve tarımsal kalkınmaya yönelik bazı hamleler atılmaya çalışılmıştır. Fakat büyük baraj projelerinden dolayı kuzeydeki Nubya bölgesindeki halkın başka yerlere iskânını

¹⁰³ El-Efendi'nin ifadesiyle Ezheri ve grubu "İngiliz efendileriyle olan uzun teşrik-i mesailerinden kalma laik bakış açılarını hala koruyorlardı". Bkz. Abdulvahhab el-Efendi, **Turabi Devrimi: Sudan'da İslam ve İktidar**, İlke Yay. İstanbul, 1993, s.99.

¹⁰⁴ Carol Lancaster, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, University of Chicago Press, 2006, s.80.

¹⁰⁵ Collins, a.g.e., ss.70-72.

¹⁰⁶ Collins, a.g.e., ss.77.; Tareq Ismael, **The Sudanese Communist Party: Ideology and Party Politics**, Taylor&Farnis Group, 2012.

öngören uygulamalar Nubyeliler arasında infiale yol açmıştır. Nubyelilerin hükümet karşıtı protestolarının en büyük örgütleyicisi Abdulhalık Mahcub liderliğindeki Sudan Komünist Partisi olmuştur.¹⁰⁷

Abbud rejiminin bir diğer problematik uygulaması Güney Sudan'da eğitim dili olarak İngilizce yerine tekrar Arapça'nın ikame edilmesi ve Hıristiyan misyoner okulları yerine İslâmî okulların açılması olmuştur. 1962'den itibaren ise ülkedeki bütün yabancı misyonerler kovulmuştur.¹⁰⁸ Bu gelişmeler Güney Sudan'da olumsuz yankı bulmuş ve Doğu Ekvatorya'da silahlı 400 gönüllüden oluşan bir isyancı hareketin nüvesi atılmıştır. Bu harekete “öldürücü yılan zehiri” anlamına gelen *inyanya* ile “asker karınca” anlamına gelen *manyanya* kelimeleri birleştirilerek Anya-Nya adı verilmiştir. 400 kişiyle başlayan Anya-Nya, 1964'te militan sayısını 5000'e kadar çıkarmıştır.¹⁰⁹

2.1.7. Sırr el-Hatim el-Halife Dönemi(1964-65): Çevresel Huzursuzluğun Devamı

Hükümet karşıtı gösterilerin giderek artması üzerine Abbud, Kasım 1964'te ülke yönetimini bir geçiş hükümetine devretmiştir. Geçiş Hükümeti Başbakanı Sırr el-Hatim el-Halife başlangıçta bütün siyasî partilerin temsil edildiği bir kabine oluşturmuş ama Şubat 1965'te Ümmet Partisi, Milli Birlik Partisi ve Müslüman Kardeşler'in ağırlıklı olduğu bir kabine tercih etmiştir.

¹⁰⁷ Peter Woodward, **The Horn of Africa: Politics and International Relations**, I.B. Tauris, 2003, s.38.

¹⁰⁸ Michael Twaddle, **Christian Missionaries and the State in Third World**, Ohio University Press, 2002, ss.290-291.

¹⁰⁹ Collins, a.g.e., s.80.

El-Halife hükümeti, Güney meselesinde askerî olmayan bir yönteme başvurarak Güneyli isyancılarla müzakere masasına oturmuştur. Ne var ki Güneylilerin kendi milislerini bölgenin güvenlik gücü olarak ikame etme konusundaki ısrarları nedeniyle görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan 1965 Bahar'ındaki seçimlerde bazı bölgesel siyasî yapılanmaların nispeten önemli başarılar elde etmeleri Sudan'ın diğer bölgelerinde de etnopolitik hareketlerin kuvvetlenmeye başladığını göstermiştir. Bölgelerinin ihmal edildiğini iddia eden Güney Kordofan kaynaklı Nuba Dağları Genel Birliği ve Sudan için federal bir sistem öneren Doğu Sudan kaynaklı Beja¹¹⁰ Kongresi söz konusu siyasî örgütlenmelerin başını çekmekteydi.¹¹¹

2.1.8. Muhammed Ahmed Mahcub Dönemi (1965-69):Komşu Ülkelerdeki Ayrılıkçı Hareketlere Destek

10 Haziran 1965'te Ümmet ve Milli Birlik Partisi'nin oluşturduğu koalisyon hükümetinin başbakanlığına seçilen Muhammed Ahmed Mahcub, bir yıl görev yaptıktan sonra Temmuz 1966'da güvensizlik oyuyla düşürülmüş ve yerine Sadık el-Mehdi başbakan seçilmiştir. Ancak İsmail el-Ezheri'nin Mehdi hükümetine desteğini çekmesiyle Mayıs 1967'de tekrar Mahcub başbakan olmuştur.¹¹²

Ezheri'nin Milli Birlik Partisi, adını Demokratik Birlik Partisi (DUP-Democratic Unionist Party/ *Hizb ul- İttihadî ed-Dimuqratî*) olarak değiştirmiş ve

¹¹⁰ Beja bölgesi, Hadendova, Amara, Bişariyin, Beni Amer gibi Arap olmayan Müslüman etnik grupların yaşadığı bir yerdir. Uzun bir göçebe geleneğine sahip olup hayvancılıkla geçimlerini sağlarlar. Sudan nüfusunun % 5'ini oluşturan ve konuştuğu dil eski Hint dillerinden Prakrit ile son derece yakın olan Bejaların Hindistan kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Melek Fırat, "Hindistan'ın Afrika Politikası, **Afrika:Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2012, s. 44.

¹¹¹ Collins, s.85.

¹¹²Robin Bidwell, **Dictionary of Modern Arab History**, Routledge, New York, 2010, s.259.

Nisan 1968'deki seçimlerde ezici bir zafer kazanmıştır. Bu seçimlerde aynı zamanda Güneyli William Deng'in Sudan Afrika Milli Birliği (SANU-Sudan African National Union) mecliste 15 ve Güney Cephesi (Southern Front) 10 sandalye elde etmiştir.

Muhammed Mahcub dış politikada bir yandan Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışırken diğer yandan da komşu Afrika ülkelerinin içişlerine müdahale etmekten çekinmemiştir. Çad ile zaten sınır kavgaları yaşanmaktaydı. Mengistu Haile Mariam yönetimindeki komünist Etiyopya hükümetinin Anya-Nya örgütüne silah sevk etmesi nedeniyle Etiyopya ile de ilişkiler gergindi. Bu duruma paralel olarak Sudan bazı Afrika ülkelerindeki radikal ayrılıkçı hareketlere destek vermekteydi. Silah yardımı yaptığı örgütlerin başında Eritre'deki Müslüman ayrılıkçılar,¹¹³ Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Bokassa karşıtı hareket ve Demokratik Kongo Cumhuriyetindeki Simbas gelmekteydi.¹¹⁴ Bir taraftan radikal Afrikalı hareketleri desteklerken diğer taraftan kendi içindeki Güneyli Afrikalılarla savaşması Sudan'ın ekvatoryal Afrika devletleri nezdindeki güvenilirliğini zedelemiştir.

Bu arada Mahcub döneminde ihtiyatsız borçlanmalar nedeni ile millî borç 1965'te 4 milyon cuneyh (Sudan sterlini) iken 1969'da bu rakam 46 milyon cuneyhe çıkmıştır.¹¹⁵ Ekonominin kötüye gitmesi Güney Sudan meselesinin geri planda kalmasına ve çevre bölgelerdeki ihmalin devam etmesine neden olmuştur.

2.1.9. Cafer Numeyri Dönemi (1969-85): Sosyalizmden Şeriata

25 Mayıs 1969'da Albay Cafer Numeyri önderliğindeki Hür Subaylar ülke yönetimine el koymuştur. 1952'de Mısır monarşisini deviren Cemal Abdunnasır'ı ve

¹¹³ Hagai Erlikh, **The struggle over Eritrea, 1962-1978: War and Revolution in the Horn of Africa**, Hoover Institution Press, 1983, s.65

¹¹⁴ Collins, s.90.

¹¹⁵ Collins, s.92.

onun Arap sosyalizmini örnek alan Numeysi ÷lke yönetimine “sosyalist yoldaşlar”ını getirmiştir.¹¹⁶ Başbakanlık görevini üstlenen Ebabekr Awadalla, Mayıs 1969’da yabancı yatırımın yerine devlet tekelinin getirileceğini ve özel teşebbüsün sınırlandırılacağı açıklamıştır. Bu kapsamda bütün bankalar ve sigorta şirketleri millileştirilmiştir.¹¹⁷

Radikal sosyalizmini dış politikasına da yansıtın Numeysi rejimi, başta Doğu Almanya olmak üzere Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Macaristan gibi sosyalist blok ülkeleri ile siyasi ve ticari ilişkiler geliştirmiştir. Numeysi buna ek olarak 1970’de Doğu Avrupa, Çin ve Kuzey Kore’ye ziyaretlerde bulunmuştur.¹¹⁸

Bu arada ÷lke içerisindeki hemen hemen bütün siyasi ve dini oluşumları karşısına alan Numeysi, iktidarda bulunduğu süre içerisinde toplam 9 darbe teşebbüsüne maruz kalmıştır. Bunlardan en önemlisi 19 Temmuz 1971’deki teşebbüstür. Haşim Muhammed el -Ata ve Sudan Komünist Partisi teorisyenleri tarafından planlanan darbe 4 gün direnç gösterebilmiştir. Darbe nlendikten sonra Sudan Komünist Partisi’nin üç önemli lideri Abdulhalık Mahcub, şafi Ahmed eş-şeyh ve Joseph Garang yargılanıp idam edilmiş; bazı parti yeleri tutuklanmış; bazıları da sokak ortasında kurşuna dizilmiştir.¹¹⁹ Aynı siyasi akımdan geldikleri ve bir zamanlar fikir ve mesai birliği ettiği kişilerin kendisine karşı darbe girişiminde bulunması Numeysi’yi komünistlere karşı cephe almaya itmiştir. Bu çerçevede ilk olarak kabinesindeki komünistleri kendince “tarafsız teknokratlar”la değiştirmiştir.

¹¹⁶ Gabriel Warburg, **Islam, Nationalism and Communism in a Traditional Society: The Case of Sudan**, Routledge, 1978, s.122; Numeysi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Adil Rida, Numeysi, **The Man and The Challenge**, Modern Egyptian Bureau, 1976.

¹¹⁷ Collins, s.98.

¹¹⁸ Collins, s.99.

¹¹⁹ Collins, s.101.

2.1.9.1.İsrail'in İç Savaşa Müdahil Olması

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan (Altı Gün Savaşları) galip çıkan İsrail, Güneyli isyancılara silah yardımı yapmaya başlamıştır. Güney Sudan'a giriş için özellikle Kenya'yı üs olarak kullanan İsrail, Nairobi'deki büyükelçiliği vasıtasıyla SPLA'ya tanksavar füzeler başta olmak üzere muhtelif askeri teçhizat tedarik etmiştir.¹²⁰ Daha öncesinden kurdukları irtibata binaen İsrail'in davet ettiği isyancı lider Joseph Lagu, yoğunlaştırılmış askeri eğitim ve fon sağlamak için Aralık 1967'de Tel Aviv'i ziyaret etmiştir.¹²¹ Buna ilave olarak İsrail, Haziran 1969'da isyancıların Etiyopya'da eğitim kampları açmaları ve silah sevkiyatında Uganda hava sahasını kullanmalarına imkân sağlamıştır. Aynı zamanda İsrail Güney Sudan'a askerî danışmanlar göndermiş; Ocak 1971'den itibaren Anya-Nya militanlarına İsrail'de silah, patlayıcı ve radyo transmisyonu gibi konularda eğitimler vermiştir.¹²² İsrail'in sağladığı silah ve eğitim ile gerilla savaşı ivme kazanmıştır. Buna mukabil Numeyri orduyu Sovyet danışmanlar, silahlar, MIG 17'ler ve helikopterlerle takviye etmiştir. Sudan ordusu ilk saldırılarında başarılı olsa da isyancıların İsrail'den aldıkları tanksavarlar Sovyet silahlarına baskın gelmiş ve Anya-Nya 1971 sonuna kadar etkin olmuştur.¹²³

2.1.9.2.Addis Ababa Anlaşması ile Gelen Barış Süreci (1972-83)

Askerî yöntemleri başarılı olunamayacağını anlayan Numeyri, Güneylilerle diyalog kurmayı denemiş ve çetin bir müzakere sürecinin ardından Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da Şubat 1972'de bir anlaşmaya varılarak ateşkes sağlanmıştır. Addis Ababa Anlaşması uyarınca Güney Sudan otonom bir bölge

¹²⁰DeRouen ve Heo, s.741-2.

¹²¹Benjamin Beit-Hallahmi, **The Israeli Connection: Whom Israel Arms and Why**, I.B. Tauris & Co Ltd, Londra, 1988, s. 48.

¹²² Collins, s.105.

¹²³ Collins, s.107.

statüsüne kavuşmuştur. Bir bölgesel meclis vasıtasıyla ve Yüksek Yürütme Konseyi tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Anya-Nya militanları ordu bünyesine katılmıştır.¹²⁴

Diğer taraftan Batı bölgesinin (Darfur) ihmal edilmişliğinden yakınan askerlerden oluşan bir grup Albay Hasan Huseyn komutasında 5 Eylül 1975'te başarısız bir darbe teşebbüsünde bulunmuştur. Bunu 2 Temmuz 1976'daki bir başka darbe teşebbüsü izlemiştir. Zamanlama hatası sebebi ile başarısız olan bu darbe girişiminde Libya, Etiyopya ve Sovyetler Birliği'nin etkileri olmuştur. Kaddafi, Numeyri'nin Trablus Şartı'na katılmayı reddetmesini hazmedememişti. Etiyopyalılar Sudan'ın desteğini kestikleri vakit Eritre'deki isyanın etkisiz kalacağını düşünüyorlardı. Sovyetler Birliği ise 1971'deki komünist darbe girişiminin başarısızlığından ve Sovyet danışmanların kovulmasından sonra Numeyri'ye cephe almıştı. Bu arada Şerif el- Hindi tarafından koordine edilen bu darbe girişiminde aktif rol alanların çoğu yine Darfurlular olmuştur¹²⁵.

Darfur haricinde diğer çevre bölgelerde özellikle de Nuba'da huzursuzluk artmaktaydı. Bunun üzerine Numeyri, Güney'e tanınan bölgesel otonomiye benzer bir yapılanma yoluna gitmiştir. Şubat 1980'de uygulamaya konulan ve "bölgeselcilik" (regionalism) denilen Bölgesel Yönetim Yasası çerçevesinde Sudan'ın 5 bölgesi (Kuzey, Doğu, Merkez, Kordofan ve Darfur) yarı otonom hale getirilmiştir.¹²⁶

Ne var ki Numeyri Haziran 1983'te ani bir kararla Güney bölgesini 3 bölgeye ayırmış (Bahr el-Gazal, Ekvatorya ve Yukarı Nil) ve Addis Ababa Antlaşmasını ihlal

¹²⁴ Collins, s.111-114.

¹²⁵ Collins, s.129.

¹²⁶ Collins, s.131.

etmiştir. Bununla da kalmayıp bölgesel meclisi feshetmiş ve Arapçanın bölgede tek resmi dil olduğunu ilan etmiştir.¹²⁷ Bunun üzerine Güney'deki isyan tekrar başlamış; Nisan 1983'te John Garang¹²⁸ tarafından kurulan Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM/*Sudan People's Liberation Movement*), aynı zamanda askeri bir kanat (SPLA/*Sudan People's Liberation Army*) oluşturarak iç savaşa ivme kazandırmıştır.

Numeyri, ülke tarihinde ilk defa ülke yönetimine, orduya ve polise Güneylileri dâhil etmesine rağmen Güney'deki isyan hareketinin güçlenmeye devam etmesinin en büyük nedenlerinden birisi yabancı aktörlerin müdahaleleridir.¹²⁹ Başta İsrail olmak üzere ABD, Batı Almanya ve Katolik Kilisesi Anya-Nya hareketine büyük miktarda silah temin etmiştir.¹³⁰ Garrang'a göre bu desteğin temel hedefi Sudan'da başka bir Biafra yaratmak ve Güney meselesini kıtasal ölçekte Afrikalı-Arap çatışmasına dönüştürmektir.¹³¹

2.1.9.3. Petrol Keşfi ve İç Savaşın Jeoekonomik Bir Boyut Kazanması

Güney Sudan ile barışın sağlandığı dönemde ülke ekonomik alanda kalkınmaya ve yabancı yatırımları çekmeye başlamıştır. Bir yandan da Chevron

¹²⁷ Collins, s.135-138.

¹²⁸ John Garang ile Abdullah Öcalan hareketlerinin benzerliği ilginçtir ve aşağı yukarı aynı döneme denk düşmektedirler. "John Garang ve SPLA hareketi 1983 veya 1984 yılında ortaya çıkmıştır. Bu bir yerde Türkiye'de Apocular veya PKK olarak anılan hareketin ilk eylem yaptığı tarihe denk düşüyor. Ama asıl önemlisi muvazaa ile ve yoluyla üretilmiş asi ve ayrılıkçı lider tipleridir. Cafer Numeyri'nin almış olduğu bir takım kararlardan sonra Güney Sudan'da ayrılıkçı hareket baş gösterir. Bu hareketi söndürmek için Cafer Numeyri, John Garang'ı görevlendirir ve Güney Sudan'a gönderir. Kuzu kurda teslim edilmiştir. Garang ise ateşi söndüreceği yerde isyanın başına geçer ve Sudan'ı 20 yıldan fazla bir süre oyalar ve meşgul eder. Apo da, Garang'ın prototipidir. Son sıralarda Ergenekon meselesiyle bağlantılı olarak Apo'nun bu yapı içindeki yeri ve rolü sorgulanıyor ve tartışılıyor. Kimilerine göre Apo gizli mahfiller tarafından devşirilmiş birisi ama aynen Garang gibi sonrasında kontrol dışına çıkmış ve başkalarının kontrolüne girmiş bir eski eleman. Kendisine 12 Eylül öncesinde darbe olacağı haber verilmiş ve bu bağlamda Suriye'ye geçişi kolaylaştırılmış. Sonrası safahat az çok biliniyor". Mustafa Özcan, "Apo ve Grang", **Yeni Asya**, 10 Haziran 2008.

¹²⁹ Warburg, s. 175.

¹³⁰ Warburg, s. 158.

¹³¹ J.U. Garrang, "Imperialist Conspiracies Against Sudan", **New Perspectives**, Ağustos 1971; Akt. Warburg, a.g.e., s.158.

tarafından Güney Kordofon ve Yukarı Nil bölgelerinde 322 bin kilometrekarelik bir alanda petrol aramaları başlatılmıştır. Petrol aramaları neticesinde Güney Sudan'da muazzam üretim potansiyeli taşıyan petrol sahalarının olduğunu gören Chevron, 1974'te bu sahaların imtiyazını almıştır. Ancak Amerikan medyasının 1978'de Bentiu'da ticari miktarda petrol bulunduğunu ve burada çıkarılıp işlenecek olan ham petrolün boru hatlarıyla Kızıldeniz kıyısındaki liman kenti Port Sudan'a taşınacağını ifşa etmesi üzerine Güney Sudan'da geniş çaplı protestolar patlak vermiştir. Boru hattının sadece kuzeyden geçmesine karşı çıkan Güneyliler, petrol sahalarını Kenya'nın Mombasa limanına bağlayacak alternatif bir boru hattı önermişlerdir.¹³²Buna mukabil hükümetin petrol sahaları çevresine yaptığı askeri sevkiyat ve tahkimat isyanın derinleşmesine neden olmuştur. Böylelikle Güney'deki isyan hareketinin motivasyonuna bir de ekonomik boyut eklenmiştir. "17 yıl topraklarımızın gerçek zenginliğini bilmeden savaştık. Şimdi burada petrol olduğunu bildiğimize göre daha uzun süre savaşıyoruz"¹³³ diyen bir SPLA militanı bu gerçeği özetlemektedir. Öyle ki daha petrol aramaları yapılırken ve henüz bölgede petrol bulunduğu açıklanmamışken Hartum kulislerinde bazı siyasetçiler Güney'de petrol bulunması halinde bunun ülke birliğini tehdit edeceğini ve Güney'in ayrılma sürecine ivme kazandıracağını dile getirmişlerdi.¹³⁴ Öngörüldüğü üzere bu dönemden sonra iç savaşın ana eksenini petrol kaynaklarının kontrolü ve petrol gelirlerinin adil dağılımı meselesi üzerine oturmuştur. Bu bağlamda SPLA'nın öncelikli hedefi,

¹³² Andrea Behrends, "Fighting for oil when there is no oil yet: The Darfur- Chad border", **Focaal-European Journal of Anthropology**, 52, 2008, s.45.

¹³³ Sharon E. Hutchinson, **Nuer Dilemmas: Coping with Money, War, and the State**, University of California Press, Berkeley, 1996, s. 9

¹³⁴ Collins, a.g.e., ss.122-123.

hükümet kontrolündeki petrol tesislerini tahrip etmek ve böylelikle Hartum hükümetiyle pazarlık konusunda elini sağlamlaştırmak olmuştur.¹³⁵

Garang'ın militanları Sudan Hükümeti'ni püskürtmek ve petrol faaliyetlerini aksatmak için Chevron'un tesislerine saldırmışlar 3 işçiyi öldürmüşler, çoğu çalışanı da yaralamışlardır. Enerji Bakanı Şerif el- Tuhami Chevron personelinin ve petrol kuyularının güvenliğini sağlayabileceklerini söylese de Chevron bir daha dönmek üzere Sudan'daki yatırımlarını geri çekmiştir. Elinde bulundurduğu imtiyazı ise 1991'de Kanadalı Arakis Petroleum ve Talisman Energy, Çin Milli Petrol Şirketi (China National Petroleum Company), Malezyalı Petronas ve Sudanlı Sudapet Ltd. şirketlerinin teşkil ettiği konsorsiyuma devretmiştir.¹³⁶

2.1.9.4.Şeriat İlanı ve Numeyri Döneminin Sonu

Numeyri Eylül 1983'te yine ani bir kararla Şeriat Yasalarını ilan etmiştir. Kendini imam ilan etmiş ve hükümet üyelerinden kendine “biat” etmelerini istemiştir. Eylül Yasaları olarak bilinen bu program çerçevesinde İslam şeriatına ait “had” cezaları uygulanmaya başlamıştır. İslâm dininin emirlerine karşı gelenler ağır cezalara çarptırılmıştır.¹³⁷ Kamuoyu ilk etapta bu uygulamalara temkinli yaklaşırsa da önemli entelektüellerden olan Mahmud Muhammed Taha'nın sırf özgürlükleri talep ettiği için idam edilmesi infial yaratmıştır. Taha'nın fikirlerine katılmayan Müslüman Kardeşler bile onun idamına karşı çıkmıştır.¹³⁸ Hükümet karşıtı tepkileri somutlaştırmak adına 4 Nisan 1985'te bir genel grev gerçekleştirilmiştir.

¹³⁵Philip Le Billion, “The Geopolitical Economy of Resource Wars”, **Geopolitics**, Cilt 9, Sayı 1, Mart 2004, s.19.

¹³⁶ Collins, s.129.

¹³⁷ Collins, s.146.

¹³⁸ Collins, s.149.

6 Nisan'da Numeyri Washington gezisinde iken Tümgeneral Sivar Abdurrahman Muhammed ez-Zeheb "halkın taleplerine cevap vermek" adına yönetime el koyduklarını açıklamış, bunun üzerine Numeyri 7 Nisan'da gezisini yarıda bırakarak Sudan'a dönmek istemiş fakat uçağı Hartum'a değil Kahire'ye indirilmiştir. 14 yıl boyunca da orada sürgün hayatı yaşamıştır.

2.1.10. Askerî Konsey Dönemi (1985-86): "Numeyrisiz Numeyrizm"

İktidarı devralan askeri yönetim ilk iş olarak 1956 anayasasını revize edilip referanduma sunulacağını, temel özgürlüklerin koruma altına alınacağını ve Güney'deki bölgesel otonominin tekrar tesisi edileceğini bildirmiştir. Fakat kurulan Geçici Askeri Konsey olağan üstü hal ilan etmiş, anayasayı askıya almış, Numeyri'nin Sudan Sosyalist Birliği'ni ve ulusal ve bölgesel meclisleri feshetmiştir. Numeyri hükümetinde görev yapmış olan bazı önemli isimler tutuklanmıştır. Özellikle Numeyri'nin Birinci Başkan Yardımcısı olan Ömer Muhammed el-Tayyip'in yargılanması dikkat çekmiştir. 1984'te 6000 Falaşa'nın¹³⁹ CIA koordinasyonunda hava yoluyla Sudan üzerinden İsrail'e sevk edilmesi operasyonun (Operation Moses)¹⁴⁰ fikir babası olan Tayyip, yargılanarak 64 yıl hapse mahkûm edilmiş ve bütün mal varlığı müsadere edilmiştir. Washington, Amerikalı yetkililerin ve CIA ajanlarının Tayyip'in hizmetleri için ona 2 milyon dolar ödendiğinin ifşa edilmesinden rahatsız olmuştur.¹⁴¹

¹³⁹ Etiyopya'da yaşayan Musevî topluluk. Bkz. L.B. Lokosang, **South Sudan: The Case for Independence and Learning from Mistakes**, Xlibris Corporation, 2010, s.21; Daha geniş bilgi için bkz. Steven Kaplan, **The Beta Israel (Falasha) in Ethiopia: From Earliest Times to the Twentieth Century**, New York University Press, 1994.

¹⁴⁰ Louis Rapoport, **Redemption Song: The Story of Operation Moses**, Harcourt Brace Jovanovich, 1986

¹⁴¹ Collins, a.g.e. s.159.

Bu arada askerî yönetim Cezuli Def'allah başkanlığında yeni bir sivil kabine oluşturmuş, başkan yardımcılığına da Güney Cephesi (*Southern Front*) lideri Samuel Aru Bol getirilmiştir. Geçici bir anayasa hazırlanmış, Güney'in otonomisi ve bölgeselcilik korunmuş ve 1986 başlarında SPLM/A ile müzakereler yürütülmüştür. John Garang yine de bu dönemi "Numeyrisiz Numeyrizm" olarak tanımlamıştır.¹⁴²

2.1.11. Sadık el-Mehdi Dönemi (1986-89): Büyük Ümitlerden Hayal Kırıklığına

Nisan 1986'da söz verildiği üzere seçimler yapılmış ve seçimler sonucunda Ümmet Partisi'nden Sadık el-Mehdi başbakan olmuştur. Oxford'da eğitim görmüş olan Sadık el-Mehdi, büyük beklentilere rağmen Numeyri dönemindeki hataları telafi edebilme dinamizmini gösterememiştir. Güney'i temsil eden SPML/A'nın ve Nuba'yı temsil eden Sudan Milli Partisi'nin Şeriat yasalarının kaldırılması yönündeki taleplerine karşılık veremediği için bölgesel memnuniyetsizlikler devam etmiştir.¹⁴³ 1987'de alternatif anayasa oluşturma girişimleri başladığında ise İslâmî anayasa taraftarları itiraz etmiştir.

Bu arada 11 Kasım 1987'de SPLA'nın başkent Hartum'un yaklaşık 700 km güneydoğusundaki Kurmuk şehrini ele geçirmesi hem ülke içinde hem dışarıda yankı bulmuştur.¹⁴⁴ Öyle ki Libya, Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün Sudan'a askerî destek teklif etmiştir.¹⁴⁵ Bir dizi siyasî girişim neticesinde 16 Kasım 1988'de yine Addis Ababa'da SPLM/A ile bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. 1 Şubat 1989'da kurulan yeni kabineye 4 Güneyli ve bir Nubalı dâhil edilmiştir. Aynı zamanda Kuzeyli

¹⁴² Collins, s.160.

¹⁴³ Collins, s.164-165.

¹⁴⁴ Kamal Osman Salih, "The Sudan, 1985-9: The Fading Democracy", **Sudan after Nimeiri: Conference Papers**, Routledge, 1991, s.67-68.

¹⁴⁵ Collins, s.167.

siyasetçiler arasında Sudan'ın Kuzey ve Güney olarak ayrılma vaktinin geldiği yönünde tartışmalar başlamıştır.¹⁴⁶

El-Mehdi döneminde Sudan dış politikası genel olarak bölgesel istikrarsızlıklara bağlı gerilimlerle şekillenmiştir. 1980'li yıllarda Çad Havzası'nı kontrol etmek için Darfur'u mücadele alanı olarak kullanan Libya ve Çad ile tartışmalar yaşanmıştır. Darfur'u hayalindeki büyük Libya devletinin parçası haline getirmek isteyen Muammer Kaddafi, İslâm Lejyonu adı altında buraya çok sayıda Libya askerini konuşlandırmıştır.¹⁴⁷ Lejyon'un varlığını kendi rejimine doğrudan tehdit olarak değerlendiren Çad lideri Hissene Habre ise karşılık olarak Libya birliklerine saldırılar düzenlemiştir.¹⁴⁸

Diğer taraftan Etiyopya ve Küba yönetimlerinin Sudan'da Marksist bir devlet kurmak için John Garang'ı ve SPLA'yı kullandıkları gerekçesiyle eleştiriler yöneltmiştir. Dışişleri Bakanı Hasan el-Turabi'nin Müslüman Kardeşler (*İhvan-ı Müslimîn*) geleneğinin takipçisi olarak Hüsnü Mübarek ile zıtlaşması nedeniyle Mısır'la da ilişkiler rayında değildi. Hatta 1989 baharında Mısır'ın Cafer Numeyri'yi tekrar iktidara getirmek için ihtilal yapmayı planladığı yönünde söylentiler dahi çıkmıştır.¹⁴⁹ Muhammed el-Tayyib yargılaması sırasında elçilik yetkililerinin ve CIA ajanlarının faaliyetlerinin ifşa edilmesi nedeniyle ABD ile zaten gergin olan ilişkiler, Amerikan elçilik görevlisi William Cokals'ın Hartum'da bir Filistin Kara Eylül

¹⁴⁶ Bu yöndeki tartışmalar esasında 1975-76 döneminde İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) mensupları arasında da yapılmaya başlanmıştı. Güneyin ayrılmasından yana olanlar, Güney Sudan'ın taleplerinin Sudan'da İslamî bir düzenin kurulmasına engel teşkil ettiğini savunuyorlardı. Bkz. Abdulvahhab el-Efendi, **Turabi Devrimi: Sudan'da İslam ve İktidar**, İlke Yay. İstanbul, 1993, s.99.

¹⁴⁷ Bahar Arabie, **Darfur-: Road to Genocide**, AuthorHouse, Bloomington, 2012, s.59.

¹⁴⁸ Çad rejiminin aynı zamanda bu dönemde Darfur'da Sudan hükümetine karşı silahlı bir muhalefet cephesi kurmaya çalıştığı da iddia edilmiştir. Arabie, s.58-60.

¹⁴⁹ Collins, s.170.

Hareketi mensubu tarafından saldırıya uğrayıp yaralanması sonrasında daha negatif bir seyre girmiştir.¹⁵⁰

Bu arada ekonomide muazzam bir gerileme dönemi yaşanmıştır. Büyük oranda Numeyri döneminde Arap ülkeleri ve Sovyet bloğundan alınan silahlar nedeniyle Mart 1987’de Sudan’ın dış borcu 10,6 milyar dolara ulaşmıştır. Hükümetin IMF’ye (Uluslararası Para Fonu) başvurması ve Sudan para birimi cuneyh’in % 80 oranında devalüe edilmesi sonrasında ülkede günlerce süren geniş çaplı protestolar düzenlenmiştir. Bunun üzerine hükümet Dünya Bankası ve IMF ile görüşmeleri askıya almıştır.¹⁵¹ Sonuç olarak ne ekonomiyi düzlüğe çıkarabilen ne de politik anlamda İslamcılarını, sekülerleri ve Güneylileri memnun edebilen El-Mehdi yönetimi, 30 Haziran 1989’da kansız bir darbe ile sona ermiştir.

2.1.12. Ömer Hasan Ahmed el-Beşir Dönemi (1989-..... ?)

Fiiliyatta Ömer el-Beşir, perde arkasında Hasan el-Turabi tarafından gerçekleştirilen Haziran İhtilali’nden sonra ilk etapta ülkedeki bütün medya organları kontrol altına alınmış; ordunun resmî gazetesi haricindeki gazeteler kapatılmış ve Numeyri döneminde kanunlaştırılan Şeriat hükümleri sert biçimde uygulanmaya başlanmıştır.¹⁵² Bu dönemden itibaren siyasî muhalifler ülke dışında diasporalar oluşturmaya başlamıştır.¹⁵³

Güney’deki iç savaşla mücadele etmek içinse bir yandan ordu güçlendirilmeye çalışılmış diğer yandan da El-Mehdi döneminde istihdam edilen

¹⁵⁰ Collins, s.181.

¹⁵¹ Collins, s.182-184.

¹⁵² J.Millard Burr ve Robert Oakley Collins, **Revolutionary Sudan: Hasan Al-Turabi and the Islamist State, 1989-2000**, Koninklike Brill NV, Leiden, 2003, s.3-5.

¹⁵³ Collins, s.187-189.

murahilin adlı gruplardan daha düzenli milisler teşkil edilmeye başlanmıştır. Halk Savunma Gücü (People's Defense Force) adı altında bir araya getirilen bu özel silahlı birimler, ordunun yetersiz kaldığı yerlerde sahaya sürülmüştür.¹⁵⁴

2.1.12.1. İslâmî Radikalizm

El-Beşir ve Turabi'nin iktidarı devralması aynı zamanda siyasî-dinî anlamda radikalleşmeyi beraberinde getirmiştir. Mart 1990'da bütün Arap ve Müslümanların Sudan'a vizesiz girebileceğinin açıklanması ve Nisan 1991'de Turabi önderliğinde bir Popüler Arap ve İslâm Kongresi'nin (PAİK- *Mu'temer el-Arabî eş-Şa'bi el-İslamî*) kurulması yönetimin imajını ve misyonunu şekillendirmiştir. Tüm Müslüman ülkelerdeki antiemperyalist hareketleri ve evrensel İslâm devrimini koordine edecek bir forum olarak tasarlanan PAİK'in 25-28 Nisan tarihlerindeki ilk toplantısı Sudan Hükümeti tarafından "Hilafet'in kaldırılmasından sonraki en önemli hadise" olarak lanse edilmiştir.¹⁵⁵ Bu toplantıya Ortadoğu, Kuzey Afrika, İngiltere, ABD ve hatta Filipinler'de mücadele yürüten Ebu Seyyaf dâhil olmak üzere 45 ülkeden delege katılmıştır. Kongre sonrası süreçte Hizbullah (Lübnan), Cemaat el-İslâmî (Pakistan ve Hindistan), Hizb ul-İslâmî (Afganistan), Hizb ul-Mücahidîn (Keşmir) ve İslâmî Selamet Cephesi (Cezayir) gibi örgütler Sudan'da faaliyet göstermeye başlamışlardır.¹⁵⁶ Bununla yetinmeyerek Sudan, Aralık 1991'de El-Kaide lideri Usame bin Ladin'i ülkeye kabul etmiş, burada ikamet edip şirketler kurmasına ve El-Kaide kamplarının açılmasına müsamaha göstermiştir.¹⁵⁷ ABD'nin bu duruma tepkisi gecikmemiş ve Hamas (Filistin), Hizbullah (Lübnan), En-Nahda (Tunus), El-Islah

¹⁵⁴ Collins, s.183.

¹⁵⁵ Collins, s.195.

¹⁵⁶ Kemal İnat, "Sudan: İç Savaş, Siyasal İslam ve Petrol Ekseninde Terörizm Suçlaması", **ABD'nin Haydut Devletleri**, Değişim Yay., İstanbul, 2004, s.77.

¹⁵⁷ Collins, s.197.

(Yemen), Cemaat el-İslâmiyye (Mısır) vb. “terör örgütleri”ne kucak açtığı gerekçesiyle Sudan 18 Ağustos 1993’te ABD Dışişleri tarafından “teröre destek veren ülkeler listesi”ne dâhil edilmiştir. Fakat aynı ABD, Sudan’ın “terör örgütü” olarak gördüğü SPLA içerisinde başlayan bölünmeyi önlemek için örgüt liderleri John Garang ve Riek Machar’ı 21 Ekim 1993’te Washington’da bir araya getirmiş ve örgütün güç ve birlik mesajı vermesi için arabuluculuk yapmıştır.¹⁵⁸ Başka bir ifadeyle, teröre destek vermekle suçladığı bir ülkeye o ülkedeki teröre aracılık ederek paradoksal bir karşılık vermiştir.

Nitekim bunu “İslâm’a karşı bir komplo” olarak değerlendiren Sudan, 4 Aralık 1993’te PAİK’in ikinci toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Toplantının davetli listesinin en başında Ayetullah Mehdi Kerrubi, Hüseyin Fadlallah, Gulbeddin Hikmetyar, Raşid el-Gannuşî, Haydar Cemal ve Mirza Aslam Beg gibi önemli İslâmî hareket temsilcileri yer almıştır.¹⁵⁹ 30 Mart-2 Nisan 1995 tarihlerinde tertip edilen PAİK’in üçüncü toplantısına yine Hamas, Hizbullah ve El-Kaide gibi örgütlerin de temsil edildiği 80 delege katılmıştır. Uluslararası basın yakından takip ettiği son toplantıda “ayırıcı ve ırkçı” olduğu gerekçesiyle Kongre’nin isminden “Arap” kelimesinin çıkarılmasının talep edilmesi üzerine Arap delegeler ile Arap olmayanlar arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. İleride isim değişikliğinin gündeme alınabileceği vaat edilse de Arap olmayan delegelerin Kongre’ye olan güveni sarsılmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Collins, s.207.

¹⁵⁹ Collins, s.199-200.

¹⁶⁰ Collins, s.214.

2.1.12.2. Mübarek Suikasti ve Radikalizmde Kırılma

Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in 26 Haziran 1995'te Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da Cemaat el-İslâmiyye örgütü mensupları tarafından suikaste uğraması Sudan radikalizminde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Suikastçilerin Sudan ve Yemen pasaportuna sahip olduklarının açıklanması üzerine Mısır, suikastin arkasında Sudan'ın olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Turabi hem bu iddiaları reddetmiş hem de "Mısır firavununu avlayan mücahidleri" selamlamayı ihmal etmemiştir.¹⁶¹

Suikastçiler Mübarek'i öldürmemişler fakat PAİK'in sonunu hazırlamışlardır. Teröre destek veren ülke imajını ortadan kaldırmak isteyen Sudan, bu tutumunun ilk göstergesi olarak Çakal Carlos lakaplı Ilich Ramirez Sanchez'i¹⁶² Ağustos 1994'te Fransa'ya teslim etmişti. Bu hadisenin sonrasında Fransa Dışişleri Bakanı Charles Pasqua, Sudan'ın terörizmle bağını kopardığına inandıklarını açıklamıştı.¹⁶³ Buna rağmen PAİK toplantıları ve Bosna, Arnavutluk, Somali ve Çeçenistan'daki İslâmcı mücadelelere desteğinin devam etmesi¹⁶⁴ nedeniyle Sudan, uluslararası kamuoyunu ikna edememiştir.

Mübarek suikasti sonrasında Sudan bütün Arap ve Batı dünyasından izole olmaya başlamıştır. Buna mukabil Sudan yönetimi Arap ve Müslümanlara tanıdığı vizesiz giriş iznini 6 Ağustos 1995'te iptal etmiştir. İkinci bir girişim olarak Usame

¹⁶¹Collins, s.215-216.

¹⁶² Sanchez, 1970 yılından itibaren Moskova ve diğer birçok Avrupa şehirlerinde toplam 83 terör eyleminin faili ve yöneticisiydi. 22 yıl boyunca Interpol başta olmak üzere birçok gizli servis tarafından aranan Sanchez, 1993'te Yemen pasaportuyla Sudan'a girmiş ve farklı kimliklerle saklanmayı başarmıştır. Karıştığı bir kavga sonucu Sudan polisi tarafından yakalanarak 15 Ağustos 1994'te pazarlık konusu yapılmaksızın Fransa'ya teslim edilmiştir. Sudan yönetimi bu tutumuyla ilgili olarak "sadece terörü desteklemediğini ispat etmek istediğini" belirtmiştir. Bkz. Mehmet Koçak, **Mehdi Hareketi'nden İslam Devrimi'ne Sudan**, Esra Yayinevi, İstanbul, 1999, ss.117-118.

¹⁶³ Collins, s.218.

¹⁶⁴ Collins, s.219.

bin Ladin'den ve El-Kaide'den kurtulmaya çalışmıştır. Ancak Sudan'ın Usame bin Ladin'i ABD'ye teslim etme girişimleri Amerikalı yetkililer tarafından kabul edilmemiş¹⁶⁵ ve üstelik ironik bir biçimde Hartum'da "güvenliklerinin olmadığı gerekçesiyle" ABD elçilik binası boşaltılmıştır. Bunun üzerine Sudan alternatif bir rota olarak Usame bin Ladin'i 18 Mayıs 1996'da Afganistan'a göndermiştir.¹⁶⁶

2.1.12.3. Ulusal ve Uluslararası İzolasyon

Olumsuz imajından kurtulma çabalarına rağmen Sudan hem içten hem dıştan bir "husumet çemberi" ile çevrelenmeye başlamıştır. Ülke içerisinde bir taraftan güneyde SPLA'nın saldırıları artarken diğer taraftan Eritre destekli Beja Kongresi de doğu bölgesinde silaha sarılmıştır. Bu arada rejim muhalifi gruplar Milli Demokratik İttifak çatısı altında birleşmiş ve 17 Haziran 1995'te Eritre'nin Asmara şehrinde bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. İdeolojik olarak birbirinden çok farklı yönelimleri olan Sudan Komünist Partisi, Ümmet Partisi, Demokratik Birlik Partisi, SPLM, Beja Kongresi, Sudan Müttefik Kuvvetleri, Sudan Afrika Partileri Birliği ve Lundin Madencilik Şirketi ile çok sayıda sendika "Beşir rejimini yıkmak" konusunda birleşmişlerdir. "Asmara Mutabakatı" ile iktidar değişikliği sonrası kurulacak geçici hükümet kadrosu dahi belirlenmiştir.¹⁶⁷

Uluslararası ölçekte ise hem komşu Libya, Mısır, Etiyopya, Kenya ve Uganda'nın düşmanlıkları keskinleşmiş hem de Batı dünyasından gelen baskılar somutlaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda Sudan'la 1990'dan beri işbirliği yapmayı

¹⁶⁵ El-Beşir ilk olarak Bin Ladin'i Suudi Arabistan'a göndermek istemiş fakat Suudi yetkililer Bin Ladin'i ülkelerine kabul edemeyeceklerini, sadece ABD'ye teslim etmede aracı olabileceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Beşir'in görevlendirdiği Ali Fethi Urvan, Şubat 1996'da CIA temsilcileri ile görüşerek bu teklifi iletti. "Hukuk dışı bir adam kaçırma eylemine katışmak istemediklerini" belirten ABD'li yetkililer bu teklifi reddetmişlerdir.

¹⁶⁶ Collins, s.220.

¹⁶⁷ Collins, s.213.

reddeden IMF, 1993'te Sudan'ı fon dışı bırakmıştı. Aynı yıl Dünya Bankası da Sudan'a yönelik kredilerini askıya almıştı.¹⁶⁸ 1995 sonrası dönemde uluslararası izolasyon genişletilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Mübarek suikastinin soruşturulmasında işbirliğini reddettiği gerekçesiyle Nisan ve Haziran 1996'da Sudan'a yaptırım kararı almıştır. Sudan'ın BM'deki delegasyonu ve diplomatlarının ABD'deki seyahatleri kısıtlanmıştır.¹⁶⁹

2.1.12.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Müdahalesi

Sudan'ı diplomatik yollarla sıkıştırmayı yeterli görmeyen ABD, Kasım 1997'de Sudan'a tek taraflı ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır. Bu arada bir yandan CIA programlarıyla SPLA gerillalarını eğitmeye başlamış diğer yandan da Sudan'ın komşularının SPLA'ya üs temin etmelerini ve isyancı grupların Sudan'a girişlerini kolaylaştırmalarını alenen teşvik etmiştir.¹⁷⁰ Bu teşvikin meyvelerini alabilmek için Şubat 1998'de Eritre, Etiyopya ve Uganda üzerinden SPLA ve Milli Demokratik İttifak'a aktarılmak üzere 20 milyon dolar değerinde askerî yardım yapmıştır.¹⁷¹ Bu ülkeler Sudan'ın güney ve doğusundaki sınır bölgelerine askerî saldırılar düzenlemiş ve birkaç kez Sudan topraklarında Sudan ordusuyla çatışmaya girmekten çekinmemişlerdir.¹⁷² 20 Ağustos 1998'de ise ABD bizzat bir askerî müdahale gerçekleştirmiş ve Usame bin Ladin'e ait olduğu ve kimyasal silah üretildiği gerekçesiyle Hartum'daki bir ilaç fabrikasını Tomahawk füzeleriyle bombalamıştır. Sonradan burada kimyasal silah değil Sudan'ın ilaç ihtiyacının

¹⁶⁸ Collins, s.235.

¹⁶⁹ Collins, s.217.

¹⁷⁰ David Hoile, **Farce Majeure: The Clinton Administration's Sudan Policy 1993–2000**, The European Sudanese Public Affairs Council Publication, Londra, 2000, s.18.

¹⁷¹ Karl R. DeRouen ve Uk Heo, **Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II**, ABC-CLIO, California, 2007, s. 740.

¹⁷² DeRouen ve Heo, a.g.e., s.742.

yarıdan fazlasının üretildiği anlaşılmasına rağmen ABD geri adım atmamış ve Sudan'a yönelik uluslararası hukuka aykırı eylemlerine devam etmiştir.¹⁷³ Kansas Senatörü Sam Brownback ve Dışişleri Bakanı Madeleine Albright 1999 yılı içerisinde birkaç kez SPLA lideri John Garang ile Nairobi'de görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde Güney Sudan'a gıda yardımının konuşulduğu belirtilse de ABD'nin "insanî yardımı Sudan'a karşı bir silah olarak kullandığı" yönünde eleştiriler gündeme gelmiştir.¹⁷⁴

Aslında sadece ABD değil, Birleşmiş Milletler gibi "uluslararası" bir kuruluş ve Norveç gibi "insan haklarına saygılı" devletler de Sudan'daki iç savaşın tarafı olmuşlardır. Bu durum, SPLA'nın çatışmaya hazırlanırken nasıl gıda ve ekipman temin ettiğine ve militanların nasıl moral depoladıklarına tanıklık eden bir muhabirin şu aktarımı ile çarpıcı bir biçimde gün yüzüne çıkmaktadır:

"Sabah, kısmen USAID¹⁷⁵ tarafından finanse edilen Norveçli bir yardım kuruluşundan hafif bir nakliye uçağı savaşçılar için gıda getiriyor. Daha sonra bir Birleşmiş Milletler güvenlik elemanı çıkageliyor ve savaş helikopterine nasıl ateş edilip düşürüleceği hakkında tüyolar veriyor. İkinci vakti, çatışmadan birkaç saat önce, Kenya'dan tahta sandıklar içerisinde silahlar getiren üçüncü bir uçak geliyor. Talim sırasında ise Gadeat'ın¹⁷⁶ adamları "Araplara ölüm" ve "Önderimiz petrolü alıkoyuyor" gibi nakaratlarla savaş şarkıları söylüyorlar"¹⁷⁷

¹⁷³ İnat, s.88.

¹⁷⁴ Collins, s.240.

¹⁷⁵ Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (*United States Agency for International Development*):1961'de dönemin ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy tarafından kurulan bir Amerikan federal hükümet kuruluşudur. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın rehberlik ettiği USAID, amacını "daha iyi bir yaşam elde etmek, bir felaketin yaralarını sarmak veya özgür ve demokratik bir ülkede yaşamak için mücadele eden bütün denizaşırı halklara yardım eli uzatmak" olarak tanımlamaktadır. Bkz. USAID Resmi Websitesi, <http://www.usaid.gov/>

¹⁷⁶ SPLA'nın Batı Yukarı Nil bölgesi komutanı Peter Gadeat

¹⁷⁷ "A merciless battle for Sudan's oil", **TheEconomist**, Cilt 364, Sayı 8288, 31 Ağustos 2002, s. 34.

2.1.12.5. Asyalı Petrol Şirketlerinin Hâkimiyet Kurmaya Başlaması

Dört personelinin ölümüyle sonuçlanan 1984'teki saldırılardan sonra ABD'li Chevron şirketi Sudan'daki sondaj faaliyetlerini sonlandırmıştı. Bu tarihten sonra ülkedeki petrol arama imtiyazını elinde bulundurmak adına sadece sismik çalışmalar yürütmeye devam etmiştir. Haziran 1992'de Sudan'daki yatırımlarını tamamen sonlandırmaya karar vermiş ve 12 milyon dolarlık bir satış bedeliyle petrol arama-üretme haklarını bir Sudanlı inşaat şirketi olan Concorp'a devretmiştir. Concorp'un imtiyaz satışına talip olan ilk yabancı şirket, Lütfurrahman Han'ın Kanada Devlet Petrol Şirketi (SPCC) olmuştur. Şirket, üretim gelirlerini hükümetle eşit paylaşmak üzere 34 petrol kuyusunun imtiyazını elde etmiştir. Bundan daha önemlisi Chevron'un sismik veri tabanından yararlanarak tahminî 300 milyon varillik bir rezervin üzerine konmuştur.¹⁷⁸

SPCC, Kasım 1992'de yine Kanadalı bir şirket olan Arakis Enerji ile işbirliğine gitmiştir. Arakis, 29 Ağustos 1993'te Sudan Hükümeti'yle bir üretim paylaşım anlaşması imzalayarak yaklaşık 5 milyon hektarlık bir alanda imtiyaz sahibi olmuştur. Mayıs 1994'de Heclie'ten Port Sudan'a yaklaşık 1.600 km'lik bir boru hattı inşasını üstlenen Arakis, bu yatırım için 30 milyon dolara ihtiyaç olduğunu duyurmuştur. Suudi Arabistan Prensi Sultan bin Suud bin Abdullah'ın başkanlığını yürüttüğü Arap Uluslararası Yatırım Grubu AGI, bu projede Arakis'e ortak olmayı kabul etmiştir. Fakat ABD Dışişleri Bakanlığı'nın müdahalesiyle Eylül 1995'te ortaklık sona erdirilmiştir.¹⁷⁹ Bunun üzerine Arakis, Haziran 1996'da Çin Milli

¹⁷⁸ Collins, s.229.

¹⁷⁹ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Washington'daki Suudi Arabistan Büyükelçiliği'nden aldığı bilgi üzerine bu ortaklık sona ermiştir. Suudi Arabistan Büyükelçiliği, Sultan bin Suud'un Suudi kraliyet ailesi ile uzaktan akraba olduğunu ve güvenilirliğinin şüpheli olduğunu söylemiştir. Bkz. Collins, s.231.

Petrol Geliştirme Şirketi (CNODC) ile ve Malezya Milli Petrol Şirketi'nin alt kuruluşu olan Petronas Carigali ile görüşmeye başlamıştır.

2 Aralık 1996'da SPCC Yönetim Kurulu Başkanı Lütfurrahman Han öncülüğünde Büyük Nil Petrol İşletme Şirketi (GNOPC) kurulmuştur. Bu şirketin ortakları % 25 hisse ile SPCC, % 40 ile Çin Milli Petrol Şirketi (CNPC), % 30 ile Petronas Carigali ve % 5 ile Sudan Milli Petrol Şirketi (Sudapet) olmuştur. 1997'de Katar'dan Körfez Petrol Şirketi, İsveç'ten Lundin Bağımsız Petrol Şirketi ve Avusturya'dan OMV GmbH (Österreichische Mineralölverwaltung) gibi şirketler de Sudan'ın muhtelif petrol bölgelerinde faaliyet yürütmeye başlamışlardır. SPCC Ağustos 1998'de % 25'lik hissesini 175 milyon dolar karşılığında Kanadalı Talisman Enerji Şirketi'ne devretmiştir. Çin Milli Petrol Şirketi CNPC'nin Arakis'in imtiyaz sahibi olduğu petrol sahalarının büyük çoğunluğunu devralmasıyla Sudan'ın petrol arenasında Çin'in etkinliği artmaya başlamıştır.

2.1.12.6. Petrol Üretimiyle Delinen İzolasyon

İlk hedef, 1999 ortalarına kadar günlük petrol üretimini 10,000 varilden 150,000'e çıkarmak ve Sudan'ı petrol konusunda kendisine yetebilen bir ülke haline getirmektir. Bu kapsamda Çinliler tarafından Hartum yakınlarında Sudan'ın günlük tüketimini karşılayacak kapasitede (50,000 varil) bir rafineri inşa edilmiştir. Ağustos 1999'da Güney Sudan'dan gelen boru hattının ve Kızıl Deniz kıyısındaki Mersa Beşayir terminalinin tamamlanmasıyla petrol gelirleri Sudan hazinesine girmeye başlamıştır. Kısa sürede 150,000 ve 250,000 hedefleri aşarak günlük 600,000 varil petrol pompalanmaya başlamıştır. 1999-2000 döneminde Sudan ilk defa dış ticaret

fazlası vermiş ve ekonomi % 6 büyüme kaydetmiştir.¹⁸⁰ Petrol gelirleri sayesinde yakalanan ekonomik istikrar, Körfez ülkeleri başta olmak üzere birçok Arap ve Asya ülkesinden sermaye akışını beraberinde getirmiştir. 2000 ile 2006 yılları arasında Sudan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarı 128 milyon dolardan 2,3 milyar dolara fırlamıştır.¹⁸¹

Ülkenin petrol üreticisi haline gelmesi ve OPEC'te gözlemci statü elde etmesi daha önce düşman olan ülkeleri de Sudan'a yakınlaştırmaya başlamıştır. Fransa desteğini ilan etmiş, İngiltere tekrar büyükelçiliğini faal hale getirmiştir. ABD dahi 1996'dan bu yana kapalı olan büyükelçiliğini 2000 yılında tekrar açmış ve Sudanlı hükümet üyelerine getirdiği seyahat yasağını kaldırmıştır.¹⁸² Bunda Sudan yönetiminin ülkeye uygulanan ekonomik ambargodan kurtulmak adına ABD ile terörizme karşı istihbarat paylaşımı konusunda işbirliğini kabul etmesinin de etkisi olmuştur.¹⁸³

Diğer taraftan petrol sahaları çevresinde depopülasyon uygulandığı gerekçesiyle Amnesty International ve Christian Aid gibi insan hakları kuruluşları Talisman, Lundin ve Slavneft şirketlerini eleştirmeye başlamıştır. Bu şirketler yöneltilen iddiaları reddetse de baskılara daha fazla dayanamamışlardır. Talisman 2002'de GNOPC'deki % 25'lik hissesini Hindistan Milli Petrol ve Doğal Gaz Şirketi (ONGC)'nin alt kuruluşu olan ONG Videsh'e satmıştır. Rusya ve Beyaz Rusya orijinli Slavneft şirketi Sudan'daki bürolarını kapatmıştır. Lundin ise sahip olduğu imtiyazı Malezyalı Petronas Carigal'e devretmiştir. Sadece Fransa'nın Total SA

¹⁸⁰ Collins, s.229.

¹⁸¹ Collins, s.236.

¹⁸² Collins, s.240.

¹⁸³ Collins, s.241.

şirketi imtiyazlarını korumaya devam etmiş ve fakat güvenlik nedeniyle herhangi bir arama ve üretim faaliyeti yürütmemiştir.¹⁸⁴ Bu konjonktür, Sudan petrol piyasasında Çin, Malezya ve Hindistanlı petrol şirketlerinin etkinliğini pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra Sudan 2000 yılında Bulgaristan ve Çin ile silah alımı ve askerî işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.¹⁸⁵

2.1.12.7. Güney Sorunu'nda Sona Doğru

Bu arada 2002 yılında Hükümet ile SPLA arasında imzalan Machakos Protokolü ve 2003/2004 yıllarında imzalanan Naivasha (Kenya) Protokolleri ile Güney Sorunu'nun çözümünde önemli bir sürece girilmiştir. Hükümet, isyancılarla masaya oturmakla kalmayıp 9 Ocak 2005 yılında da resmi bir törenle SPLA lideri John Garang'ı Devlet Başkanı Birinci Yardımcılığına getirmiştir. Aynı tarihte Garang ile Hükümet arasında imzalanan Kapsamlı Barış Antlaşması (CPA- Comprehensive Peace Agreement) ile iktidar ve milli servetin eşit ve adil dağılımı ve 2009 yılında yapılacak genel seçimlere Güneyin katılması kararlaştırılırken, 2011 yılında Güney Sudan'ın isterse referanduma gidip kendi geleceğini kendisinin tayin edebileceği karara bağlanmıştır. CPA'yı imzalayarak ülkeye barışı getiren Beşir rejimine karşı ABD'nin "bir ödül" olarak diplomatik ilişkileri normalleştirilmesi ve ekonomik yaptırımları kaldırması beklenirken bu sefer Darfur'da çatışmalar patlak vermiş ve "soykırım" yaptığı iddia edilen bir yönetimin "ödüllendirilemeyeceği" yönünde bir savunma geliştirilmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Collins, s.234.

¹⁸⁵ Collins, s.253.

¹⁸⁶ Collins, s.243.

Diğer taraftan SPLA lideri John Garang'ın¹⁸⁷ Temmuz'da şaibeli bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesi süreci tekrar kana bulamıştır.¹⁸⁷ Garang'ın ölüm haberi Güney Sudan'da duyulduktan sonra bölgede büyük çaplı gösteriler düzenlenmiş, devlet daireleri ve araçlar ateşe verilmiştir.¹⁸⁸ Reform temelinde Sudan'ın birliğini talep eden Garang'ın yerine Salva Kiir Mayardit geçmiş ve 22 Ekim 2005 itibariyle geçici Güney Sudan Hükümeti kurulmuştur.¹⁸⁹ Garang sonrası dönemde Güney Sudan siyasetini “referandum yoluyla bağımsızlığı elde etme takıntısı” karakterize etmiştir.¹⁹⁰

2.1.12.8. Bağımsız Güney Sudan Cumhuriyeti'nin İlanı

Nitekim Güney Sudan halkı, 9-15 Ocak 2011 tarihleri arasında yapılan referandumda % 98.83 oranında bağımsızlık lehinde oy kullanmıştır. Bu tarihlerde ABD'nin eski başkanlarından Jimmy Carter, Amerikalı senatör ve Demokrat

¹⁸⁷ Kemal İnat, “Sudan: Afrika'nın En Uzun İç Savaşı”, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, 2004; Uganda Devlet Başkanı Yoweri Museveni ile yaptığı görüşmeden dönen Garang'ın ölümüyle sonuçlanan kaza, ilk başta hava şartlarına ve mekanik arızaya bağlanmış ancak daha sonra sabotaj ihtimali gündeme getirilmiştir. 22 yıl bilfiil çatışmalara katılıp ölmeyen kişi nasıl olmuş da tam barış sürecine girildiği anda yaşamını yitirmiştir? Sabotaj konusunda akla gelen taraflardan birisi Uganda Hükümeti olmuştur. Ugandalı parlamenter Aggrey Awori, Garang'ın helikopterinin akşam saat 5'ten sonra bir saatten fazla sürecek bir mesafeyi kat edemeyeceğinin bilindiği halde niçin Museveni'nin Garang'ı Kampala'da kalıp ertesi gün gitmeye ikna etmediği veya niçin öğleden sonra yapmış oldukları görüşmeyi kısa kesip akşam karanlığına kalmadan hareket etmesini sağlamadığını sorgulamıştır. Bu yöndeki sorgulamalar Uganda'nın kazadaki rolüne ilişkin tezleri güçlendirmiştir. Buna mukabil Museveni'nin bu kaza konusunda Uganda'yı suçlayıcı tartışma ve iddiaları gündeme taşıyan bir FM radyo istasyonunu kapatması, suçluluğunu bastırma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra yapılan incelemelerde, ilginç bir şekilde helikopterin karakutusunun boş olduğu, kokpit ses kayıt cihazından elde edilen kayıtlarda helikopterdekilerin tedirgin oldukları, hatta Garang'ın acilen güvenli bir yere inmeyi talep ettiği ama pilotun kabul etmediği, dahası modern sofistike navigasyon cihazlarının çalışmadığı ve pilotların kör gittikleri ortaya çıkmıştır. Ama halen sabotaj konusunda bir kanıt elde edilememiş, dolayısıyla Garang'ın ölümü kaza olarak kabullenilegelmiştir. Bkz. Watts Roba Gibia Nyirigwa, “The Mysterious Death of Garang and Unaccomplished Mission”, **Sudan Tribune**, Mart 2011.

¹⁸⁸ “Khartoum following the death of Dr. John Garang De Mebior”, **Sudan Tribune**, 5 Mart 2011.

¹⁸⁹ Matthew Arnold, **South Sudan: From Revolution to Independence**, Hurst Publishers, 2012, ss.115-117.

¹⁹⁰ Arnold, s.120.

Parti'nin eski başkan adaylarından John Kerry ve Amerikalı ünlü aktör George Clooney de Güney Sudan'ın başkenti Juba'ya gelerek yeni bir ülkenin doğumuna şahit olmak istemişlerdir. Bunun yanı sıra Obama yönetimi, sadece bu referandumda kullanılacak bilgisayarlar için Sudan'a uygulanan ambargonun delinmesine izin vermiştir.¹⁹¹

Referandum sırasında Kuzey ile Güney Sudan arasında kalan petrol zengini Abyei Bölgesi'nde de Kuzey'e mi yoksa Güney Sudan'a mı katılacağı yönünde bir referandum yapılması planlanmış fakat hazırlıkların tamamlanmaması sebebiyle bu gerçekleşmemiştir. Bu durum hükümetle SPLA'yı tekrara karşı karşıya getirmiş ve Abyei bölgesinde gerçekleşen çatışmalar nedeniyle 2011 Mayıs ayı başında sadece bir haftada ölenlerin sayısı 100'ü aşmıştır.¹⁹²

9 Temmuz 2011'de resmî olarak bağımsızlık ilan edilmiş fakat bazı petrol bölgeleri üzerindeki iddialar devam etmiştir. Hem Sudan'ın hem Güney Sudan'ın hak iddia ettiği Heclic petrol sahaları, Mart 2012'de Güney Sudan tarafından işgal edilmiştir. İki ülke orduları arasında bir ay süren çatışmalar sonrasında Sudan güçleri bölgenin kontrolünü ele almıştır.¹⁹³

Diğer taraftan Güney Sudan hükümetinin sınırsız süre iktidarda kalmayı planladığı ve bütün kabileleri temsil etmediği gerekçesiyle ülkenin 10 vilayetinin 9'unda en az 7 silahlı grup yönetime karşı ayaklanmıştır. Buna mukabil, özellikle Şilluk ve Murle kabilelerini silahsızlandırmak için ülke güçlerinin çok sayıda kişiyi öldürdüğü ve köylerini ateşe verdiği iddia edilmiştir. Bazı aktivistler ülkede

¹⁹¹ Abdülhamid Bilici, "Parçalanın Sudan, Karanlık Haritalar", **Zaman**, 11 Ocak 2011.

¹⁹² "Sudan'da Çatışmalar: 100 Ölü", **Zaman**, 4 Mart 2011.

¹⁹³ "Sudan and South Sudan in fierce oil border clashes", **BBC**, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17515209> (27 Mart 212)

“soykırım” yapıldığı yönünde uyarılarda bulunsa da uluslararası kamuoyundan beklenen Darfur benzeri tepkiler verilememiştir.¹⁹⁴

2.1.12.9. İsrail-Güney Sudan İlişkileri ve Nil Silahı

Güney Sudan’ı ilk tanıyan devletlerden birisi İsrail olmuş ve vakit kaybetmeden iki ülke arasında diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. 1960’lı yıllardan bu yana bölge ile ilgilenen İsrail, Güney Sudan’ın bağımsızlığına ulaşma sürecine de büyük katkı sağlamıştır. Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir Mayardit, Aralık 2011’de İsrail’e gerçekleştirdiği ziyarette İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’e hitaben “siz olmasanız biz olmazdık. Güney Sudan’ın kuruluş sürecinde bizimle birlikte mücadele verdiniz” diyerek minnettarlığını ifade etmiştir.¹⁹⁵

İsrail’in bu ülkeye olan ilgisinin temelinde siyasî hedefleri kadar ekonomik çıkarları da vardır. Sudan Devlet Başkanı El-Beşir’in ifadesiyle “İsrail, Güney Sudan’daki kaynaklara ve Nil nehrine göz dikmiştir”.¹⁹⁶ Zira İsrail’in sınırları içindeki kısıtlı su kaynakları artan ihtiyacını karşılayamamaya başlamış ve bu durum İsrail’in ulusal güvenlik meselelerinden birisine dönüşmüştür. Nil nehrinin güneydeki iki kolunu da (Mavi Nil ve Beyaz Nil) sınırlarında barındıran Güney Sudan, bağımsızlıkla birlikte İsrail için su sorununu çözmesine yardımcı olabilecek bir kurtarıcı konumuna gelmiştir. Şimdiye kadar Mısır ve Sudan hükümetlerinin geçmiş anlaşmalardan doğan haklarını kullanarak takındıkları tavırdan dolayı Nil nehrinden faydalanamayan İsrail, yeni ve daha Batı yanlısı politika izleyeceğinin

¹⁹⁴ “Activists warn of "genocide" in S. Sudan’s Jonglei conflict”, **Sudan Tribune**, 17 Aralık 2011.

¹⁹⁵ “South Sudan President Visits Israel”, **The Mideast Update**, 20 Aralık 2011.

¹⁹⁶ Ronald Bleier, “Will Nile Water Go to Israel?”, **Middle East Policy**, Eylül 1997, Cilt 5, Sayı 3, s.113-124.

sinyallerini veren Güney Sudan hükümeti ile anlaşarak bu ülkeden su temin etmek istemektedir.¹⁹⁷ Bu kapsamda Temmuz 2012’de iki ülke arasında su taşımacılığı, sulama, tuz çıkarma (desalinizasyon) ve arıtma konularında işbirliğini içeren bir pakt imzalanmıştır.¹⁹⁸ Bu gelişmeler İsrail’in başından beri Güney Sudan meselesine müdahil olmasının temel motivasyonlarından birisinin Nil Nehri olduğunu göstermektedir. Bağımsızlık sürecine giden yolda Güneyli isyancılara destek vererek bölgede tehdit olarak gördüğü Sudan hükümetini hem siyasî hem ekonomik anlamda zayıflatmayı planlamıştır. Zira Sudan ekonomisi 1999’dan beri büyük oranda petrol üretimine dayansa da tarımsal sulama ve elektrik üretimi açısından Nil nehrine bağımlıdır.¹⁹⁹ Ayrıca parçalanmış bir Sudan’ın Mısır için de büyük risk anlamına geldiğinin bilincinde olarak Nil silahıyla Kahire’yi mütemediyen tehdit altında tutmayı amaçlamıştır.²⁰⁰ Mevcut durumda ise ekonomik anlamda ihtiyaç duyduğu suyu buradan sağlayabileceğini hesaba katmaktadır. Bunun haricinde Güney Sudan’ın petrol, altın, uranyum ve alüminyum gibi önemli kaynaklara sahip olması İsrail’in dikkatini çekmektedir. İsraili işadamı Meir Greiver’in ifadesiyle, “İsraili

¹⁹⁷Hasan Öztürk & Sevinç Öztürk, “İsrail-Güney Sudan Su Anlaşması Gerilimi Tırmandırabilir”, **BİLGESAM**,<http://www.bilgesam.org/tr>(18 Ekim 2011)

¹⁹⁸ Sharon Udasin, “Israel signs 1st agreement, on water, with S. Sudan”, **Jerusalem Post**, 24 Temmuz 2012

¹⁹⁹ Harry Verhoeven, “Black Gold for Blue Gold? Sudan’s Oil, Ethiopia’s Water and Regional Integration”, **Chatham House Africa Programme Briefing Paper**, Haziran 2001, s. 3.

²⁰⁰ Cumali Önal, “İşin İçinde İsrail Var, Hedef Sudan’ı Parçalamak”, **Zaman**,3Ağustos 2009. Mısır yönetimi Nil nehrinin geleceği ile ilgili kaygılarından ötürü Güney Sudan’ın Sudan’dan ayrılmasına taraftar değildi. Öyle ki, Wikileaks belgelerine göre, 2011 yılındaki referandumun Güney Sudan’ın bağımsızlığı yönünde sonuçlanmasından endişelenen Mısır, bir ay öncesinde ABD’den referandumu 6 yıla kadar erteletmesini talep etmiştir. Bkz., Abayomi Azikiwe, “Wikileaks reveals US imperialsim’s role in Africa”, **Workers World**, Cilt 52, Sayı 50, Aralık 2010, s.9.

şirketler Çinliler ve Avrupalılardan önce buradaki fırsatları yakalamak için ellerini çabuk tutmalıdırlar”²⁰¹.

²⁰¹Ben Hartman, “Potential to make money in South Sudan is enormous”, **Jerusalem Post**, 7 Kasım 2011.

BÖLÜM III

3. YERELDEN KÜRESELE DARFUR SORUNU

Darfur Sorunu, Sudan’da 2003 yılı Şubat ayında, Adalet ve Eşitlik Hareketi (AEH- *Hareket el- Adl vel- Müsavât*) ile Sudan Kurtuluş Hareketi (SKH- *Hareket-i Tahrir es-Sûdan*) adlı iki isyancı örgütün bazı hükümet birimlerine saldırmasıyla başlayan iç savaşı ifade etmektedir. Sudan hükümeti başlangıçta bu saldırıları önemsememiştir. İsyancıların 25 Nisan 2003’te eyalet başkenti El-Faşir’e düzenledikleri saldırıda 70’den fazla askeri öldürmeleri, orduya ait çok sayıda uçak ve helikopteri tahrip etmeleri ve garnizon komutanı General İbrahim Büşra da dâhil olmak üzere 30’dan fazla askerî personeli rehin almaları, hükümeti isyancılara karşı etkili önlemler almaya itmiştir. Ancak Sudan Hükümeti, millî ordunun Güney Sudan’daki iç savaşa yoğunlaşmaktan ötürü zayıflamış olması ve ordudaki üst rütbelilerin çoğunluğunun Darfurlulardan oluşması gibi sebeplerle söz konusu saldırılara karşı farklı bir yöntem tercih ederek Cancavid adlı paramiliter birlikleri sahaya sürmüştür.²⁰²

Sorunun ortaya çıkmasının arkasında, a) sömürgecilikle birlikte var olan siyasi düzen yerine ulus devlet ve merkezîyetçi yapının getirilmesi, b) geleneksel çatışma çözüm mekanizmalarının kaldırılıp yerine yeni sistemlerin konulamamış olması, c) göçebe ve yerleşik gruplar arasında doğal kaynaklar üzerinden yaşanan mücadele, d) Sudan hükümetlerinin Darfur bölgesini ihmal etmeleri ve yeterli

²⁰² Cenap Çakmak, “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Darfur Krizi’ne Müdahil Olması ve ABD’nin Süpergüç Olarak Limitleri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 3, No: 10, 2007, s. 47.

yatırım yapmamaları, e) Çad'da ve güney Sudan'da yaşanan çatışmalar gibi birçok sebep vardır.²⁰³

Bu sorunu önemli kılan yönlerinden birisi, ortaya çıktığı dönemdeki ulusal ve uluslararası konjonktürdür. Darfur, ulusal anlamda ülkeyi bağımsızlığından beri meşgul eden ve iki milyondan fazla insanın ölümüne neden olan Kuzey-Güney çatışmasının son bulduğu ve tarafların anlaşma masasına oturduğu bir dönemde patlak vermiştir. Uluslararası bağlamda ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi ile aynı günlerde dünya gündemini meşgul etmeye başlamıştır.

Darfur'la ilgili bir diğer dikkat çekici husus ise sorunun uluslararası medyadaki sunumu ve uluslararası aktörlerin verdiği tepkilerin niteliğidir. 1994'te Ruanda'da ve 1998'de Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Kivu bölgesinde yaşanan iç savaşlarda Darfur'dakinden çok daha büyük boyutta insanî felaketler yaşanırken sessiz kalan uluslararası aktörlerin Darfur konusunda alışılmışın dışında tepki göstermesi eleştiri konusu olmuştur. En başından beri Darfur'da soykırım olduğunu iddia eden Nicholas Kristof dahi "Darfur'da şimdiye kadar öldürülenlerin sayısı dünya ölçeğinde düşünüldüğünde anormal düzeyde değildir. Tahminler 200 bin ila 500 bin arasında değişmektedir. Hâlbuki Kongo'daki çatışmalarda 1998'den bu yana 4 milyon insan hayatını kaybetmiştir ki bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en ölümcül iç savaştır"²⁰⁴ demektedir. Bu konuda özellikle ABD'nin çifte standardından yakınan Mamdani, Kivu ile Darfur arasındaki söylemsel farklılığı şöyle sorgulamaktadır:

²⁰³Hasan Öztürk, "Darfur'da Yaşanan İç Savaşı Anlamak", **Avrasya Etütleri**, Afrika Özel Sayısı, 2011-12, s.143.

²⁰⁴ Nicholas Kristof, "Why Genocide Matters", **New York Times**, 10 Eylül 2006.

“Kongo vakasında (iç savaşın soykırım olarak görülmemesinin) sebebi Hema ve Lendu milislerinin -ki çoğunluğu çocuk askerlerdir- ABD’nin bölgedeki müttefikleri olan Ruanda ve Uganda tarafından eğitilmiş olması olabilir mi? Bu yüzden mi Kivu’daki şiddet değil de Darfur’daki şiddet soykırım olarak adlandırılıyor? Soykırım, düşmanlarınızın üzerine yapıştırdığınız Nobel Ödülü’nün antitezi gibi bir etiket midir? Düşmanlarınızı itibarsızlaştırıp müttefiklerinize dokunulmazlık sağlamanıza yarayan söylemsel cephanenizin bir parçası mıdır?”

Diğer taraftan bir milyona yakın insanın hayatını kaybettiği 1994’teki Ruanda iç savaşı sırasında hiçbir Batılı lider bölgeye gitmemişken, başta BM Genel Sekreteri Kofi Annan olmak üzere ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya dışişleri bakanları ile birçok uluslararası kurum ve kuruluş Darfur’u ziyaret etmiştir. Aynı veya yakın dönemlerde dünyanın başka yerlerinde yaşanan insan hakları ihlallerine gösterilmeyen ilgi, doğal olarak “neden Darfur?” ve “neden şimdi?” sorularına yol açmıştır. İbrahim Karagül, bu soruyu şöyle dile getirmektedir:

“Darfur’daki gibi etnik çatışma örnekleri dünyanın birçok bölgesinde var. Üstelik kriz 1980’lerden beri yaşanıyor. Neden şimdi gündeme taşındı? Neden abartılarak ‘dünyanın en korkunç insanlık trajedisi’ olarak pazarlanıyor? ... İnsan halklarına bu kadar duyarlı olan ABD ve İngiltere, Afganistan’daki ‘ölüm konvoyu’ hakkında neden susuyor? BM, insan hakları örgütleri ve medya, Kunduz-Mezar-ı Şerif arasında 3 bin esirin kurşuna dizilmesi ve Şibirgan cezaevinden çıkarılıp katledilen mahkûmların cesetlerinin bulunduğu Deşt-i Leyli’deki toplu mezarlar için neden ses çıkarmıyor? BM ve insan hakları örgütleri, Guuantanamo utancı, dünya genelindeki gizli ABD işkence merkezleri, Ebu Gureyb ve diğer cezaevlerindeki işkence ve tecavüzler hakkında neden hiçbir şey yapmıyor? İnsan haklarına bu kadar duyarlı olan dünya, Darfur’u yeni mi hatırladı? ABD ve İngiltere, 20 yıldır Darfur’da olanları görmüyor muydu? Neden şimdi?”²⁰⁵

Bu soruların cevabına geçmeden önce genel hatlarıyla Darfur’un tarihî, coğrafi, jeopolitik ve demografik çerçevesini çizmek faydalı olacaktır.

²⁰⁵ İbrahim Karagül, “Darfue Gerçeği, Gizli Dünya Haritası, Ölüm Konvoyları”, **Yeni Şafak**, 31 Temmuz 2004.

3.1.Darfur'un Coğrafi Özellikleri

Arapça'da "Fur'ların diyarı, Fur kabilesinin yaşadığı yer" anlamına gelen Darfur, Sudan'ın batısında yer alan bir bölgedir. Bölge, güneybatıdan Orta Afrika Cumhuriyeti, kuzeybatıdan Libya ve batıdan Çad ile komşudur. Türkiye'nin beşte üçü kadar bir yüz ölçüme (493,180 km²) sahiptir (Türkiye'deki Ege, Marmara, Karadeniz, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin toplam yüzölçümünün 482,000 km² olduğu düşünülürse bölgenin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır). Nil Nehri ile Çad Gölü havzalarının arasında kalan bu bölge, Sahra Çölü'nden Doğu Afrika'ya, Akdeniz'den ve Ortadoğu'dan da Afrika içlerine geçişi sağlayan jeopolitik bir rota üzerindedir.²⁰⁶

Coğrafi olarak, deniz seviyesinden yaklaşık 900 metre yükseklikte geniş bir ova görünümündedir.²⁰⁷ İklimsel olarak bakıldığında bölgenin üç bölüme ayrıldığını görmekteyiz. Birincisi, kuzeydeki kurak kuşaktır. Libya çöllerinin uzandığı kuzey bölümünde daha ziyade deve yetiştiriciliği ile işgal eden göçebeler yaşamaktadır. Yıllık yaklaşık 300 mm yağış düşen bölgede tarım sadece vadi yataklarında yapılabilmektedir. İkincisi, Cebel Marra eteklerinde yer alan yarı-verimli topraklara sahip merkezî Qoz bölümüdür. Yer yer 3,000 metre yüksekliğe ulaşan volkanik Cebel Marra masifi, çevresinden daha serin bir iklim sunmaktadır. Yerleşik köylülerin yaşadığı bu bölüm, yılda yaklaşık 500 mm yağış almakta, dolayısıyla verim çok yüksek olmasa da tarıma imkân sunmaktadır. Üçüncü bölümü teşkil eden güney ve güneybatı Darfur, yarı-nemli bir kuşakta olup yılda yaklaşık 900 mm yağış

²⁰⁶ Andebeng Labeu Madeleine Alingue, "Dinamicas del Africa en el Sistema Internacional: Procesos de Paz en Darfur-Sudan", **Oasis (Observatorio de Analisis de los Sistemas Internacionales)**, 2007-2008, Sayı:13, s.254..

²⁰⁷ Gérard Prunier, **Darfur:The Ambiguous Genocide**, Hurst and Company, Londra, 2005, s.2.

almaktadır. Dolayısıyla buradaki tarımsal rekolte Qoz bölümünden daha iyidir. Daha ziyade yerel tüketime yönelik olsa da burada mango, turunç, muz ve pamuk üretilebilmektedir. Bu bölümde hem yerleşik köylüler hem de Baqqara²⁰⁸ kabileleri yaşamaktadır.²⁰⁹

3.2.Darfur'un Demografik Yapısı

Darfur bölgesinin tahminî nüfusu 6 milyondur.²¹⁰ Bu nüfus, Arap ve Afrikalı olmak üzere iki ana etnik gruba ayrılmaktadır. Afrika grubu temel olarak Fur, Zagawa, Masalit, Midob, El Berti, El Falata ve El Tama kabilelerinden oluşmaktadır. Arap grubu ise El Teyşa, El Habbaniye, Beni Helba, El Rizeygat, El Miseriya ve El Malya kabilelerini kapsamaktadır.²¹¹ Fakat belirtmek gerekir ki Araplar' ile Afrikalılar arasında ırk özellikleri bakımından neredeyse hiç fark yoktur. Her iki grubun da Sünni Müslüman olması²¹² iki grup arasında evliliklerin yaygın olması sonucunu doğurmuş; bu da iki etnik grup arasındaki irksal ve fizyolojik farklılıkları ortadan kaldırmıştır.²¹³ Bechtold'un ifadesiyle, Darfurluları deri pigmentasyonuna bakarak ayırt edebilmek için ancak antropolog olmak gerekmektedir.²¹⁴

Bölge lengüistik olarak da iki gruba ayrılmaktadır. Kabilelerin yaklaşık yarısı ana dil olarak Arapça konuşmaktadırlar. Kalan kısmı ise Beigo, Daju, Fongoro,

²⁰⁸ Arapça'da "inek çobanları" anlamına gelen *Baqqara*, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ile geçinen Arap kökenli göçebe kabileleri ifade etmektedir.

²⁰⁹ Prunier, s.3.

²¹⁰ Kamal Mohammad Obeid, **Darfur: The Absent Truth**, Hartum, 2005, s.111.

²¹¹ "Crisis of Darfur", **Al Hayat**, 9.5.2004.

²¹² Darfurluların tamamı Sünni Müslümandır ve çoğunluğu Ticaniye veya Ensar tarikatına mensuptur. Bkz. Julie Flint & Alex de Waal, **Darfur: A New History of a Long War**, Zed Books, New York, 2008, s.9.

²¹³ Scott Straus, "Darfur and the Genocide Debate", **Foreign Affairs**, Cilt: 84, Sayı: 1, Ocak/Şubat 2005, s. 123

²¹⁴ Bechtold, a.g.m., s. 153.

Fulbe, Fur, Kujarge, Masalit, Tama ve Zagawa gibi Nil-Sahra dillerini konuşmakla birlikte ikinci dil olarak yine Arapça konuşmaktadırlar.²¹⁵

3.3.Darfur'un Petrol ve Mineral Zenginlikleri

3.3.1. Petrol

Darfur'un orta ve batı kısmı büyük oranda tortul olmayan kayalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla buralarda petrol bulunma ihtimali çok zayıftır. Ancak Kordofan ve Bahr el-Gazal ile sınır olan güney kesimi ve Libya sınırına yakın kuzeybatı kesimi jeolojik olarak petrol bulunmaya müsaittir. Nitekim Güney Darfur'daki 6. Blok'ta ilk kez 1979'da Chevron tarafından petrol bulunmuş ve Chevron'un Sudan'ı terk etmesinin ardından bu bloğun imtiyazı 1995'te Çin Milli Petrol Şirketi'ne (CNPC-China National Petroleum Company) verilmiştir. 4. bloğun kuzeybatısında yer alan 6.blok, 2003'te ilk etapta günlük 60000 varil petrol ile üretime başlamıştır.²¹⁶ Darfur'da çatışmalar başlayınca CNPC, sahip olduğu imtiyazın büyük bölümünü küçük şirketlere devretmiş ve Abu Gabra'da inşa ettiği rafineriyi kapatmıştır. CNPC'nin devrettiği saha daha sonra 17. Blok olarak adlandırılmış ve Yemenli Ansan petrol şirketi tarafından işletilmeye başlamıştır. Nisan 2005'te Blok C'nin imtiyazını alan Advanced Petroleum Company (APCO) de petrol çıkarmaya başlamıştır. Bazı kaynaklara göre buradaki rezervlerin miktarı ve ticari kalitesi yüksek değildir.²¹⁷

Diğer taraftan Sudan'ın önemli petrol sahalarından olan ve 1 milyar varilden fazla kanıtlanmış petrol rezervine sahip olduğu belirtilen Muglad Havzası, Batı

²¹⁵ Kamal O. Salih, "The Internationalization of the Communal Conflict in Darfur and its Regional and Domestic Ramifications:2001-2007", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 30, Sayı 3, Yaz 2008, s.2.

²¹⁶ Abbas Mohamed Sharaky, "Oil, Water, Minerals, and The Crisis in Darfur, Sudan", **Darfur Crisis**, Institute of African Research and Studies, Kahire Üniversitesi, Kasım 2005, s.47.

²¹⁷ "Reports of Oil in Darfur are exaggerated", <http://africanarguments.org> (07.08.2009)

Kordofan'daki Muglad'dan başlayıp Yukarı Nil'e ve Beyaz Nil'e doğru güneydoğu istikametinde uzanmaktadır. Bu havza aynı zamanda Darfur'dan Orta Afrika'ya uzanan ve Çad'daki Doba Havzasını da içine alan büyük kretase rift sisteminin bir parçasıdır. Bu rift sisteminin zenginliği, organik olarak zengin gölsel kayalardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Muglad havzasında arama kuyularının başarı oranı yüzde elliden fazladır.

Diğer taraftan Eylül 2009 ile Mart 2010 tarihleri arasında Darfur'un Libya sınırına yakın bölgede sismik araştırmaların yapıldığı bildirilmiştir. Buradaki petrol arama hakları, % 33 hisse ile El-Qahtani (Suudi Arabistan), % 20 ile Ansan (Yemen), %20 ile Sudapet (Sudan milli petrol şirketi), % 7 ile Hi Tech (Sudan) ve % 5 ile All Africa Investment Corporation (Libya ve Benin) ortaklığının oluşturduğu Greater Sahara Petroleum Operating Company'ye (Büyük Sahra Petrol İşletme Şirketi) verilmiştir.²¹⁸

Ağustos 2012'de Doğu Darfur'daki petrol kuyularında da üretime başlandığı duyurulmuştur.²¹⁹ Doğu Darfur Valisi Muhammed Hamid Fadlallah, Eylül 2012 itibariyle bölgede faaliyet yürüten petrol şirketleri için gerekli güvenlik ortamının sağlandığını ve bu konuda Sudan Petrol Bakanlığı ile işbirliği içinde olduklarını açıklamıştır.²²⁰

²¹⁸ "Global Witness uncovers evidence of oil exploration in Darfur" ,<http://www.globalwitness.org> (03.06.2010)

²¹⁹ "شرق دارف وراف ت تاح حقل أم جديد د لإن تاج ال ن فط خلال أع ياد الإ سد نقلال", Sudan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı İnternet Sayfası, <http://www.mod.gov.sd> ,(13.08.2012).

²²⁰ "وال ي شرق دارف وري ت عهد ب توف ير الأمن ل شركات ال ن فط", <http://www.moheet.com>, (16.09.2012).

3.3.2. Uranyum

Nuba Dağları'nda ve daha önce Bahr el-Gazal'a dâhil olan Huftrat en-Nahas'ta 1961'de uranyum cevheri keşfedilmiştir. Keşiften sonra Bahr el-Gazal/Darfur sınırı tekrar çizilmiş ve uranyum bölgesi Darfur'a dâhil edilmiştir. Bu bölgede ilk olarak Fransa sondaj hakkı elde etmiştir. Ardından 1977'de ABD'li Minex Şirketi burada 36,000 km²'lik bir alanda keşif imtiyazı elde etmiş ve bu alan 1979'da 48,000 km²'ye çıkarılmıştır. Darfur'un Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti sınırına yakın bölgelerde de uranyum cevherinin olduğu tahmin edilmektedir.²²¹

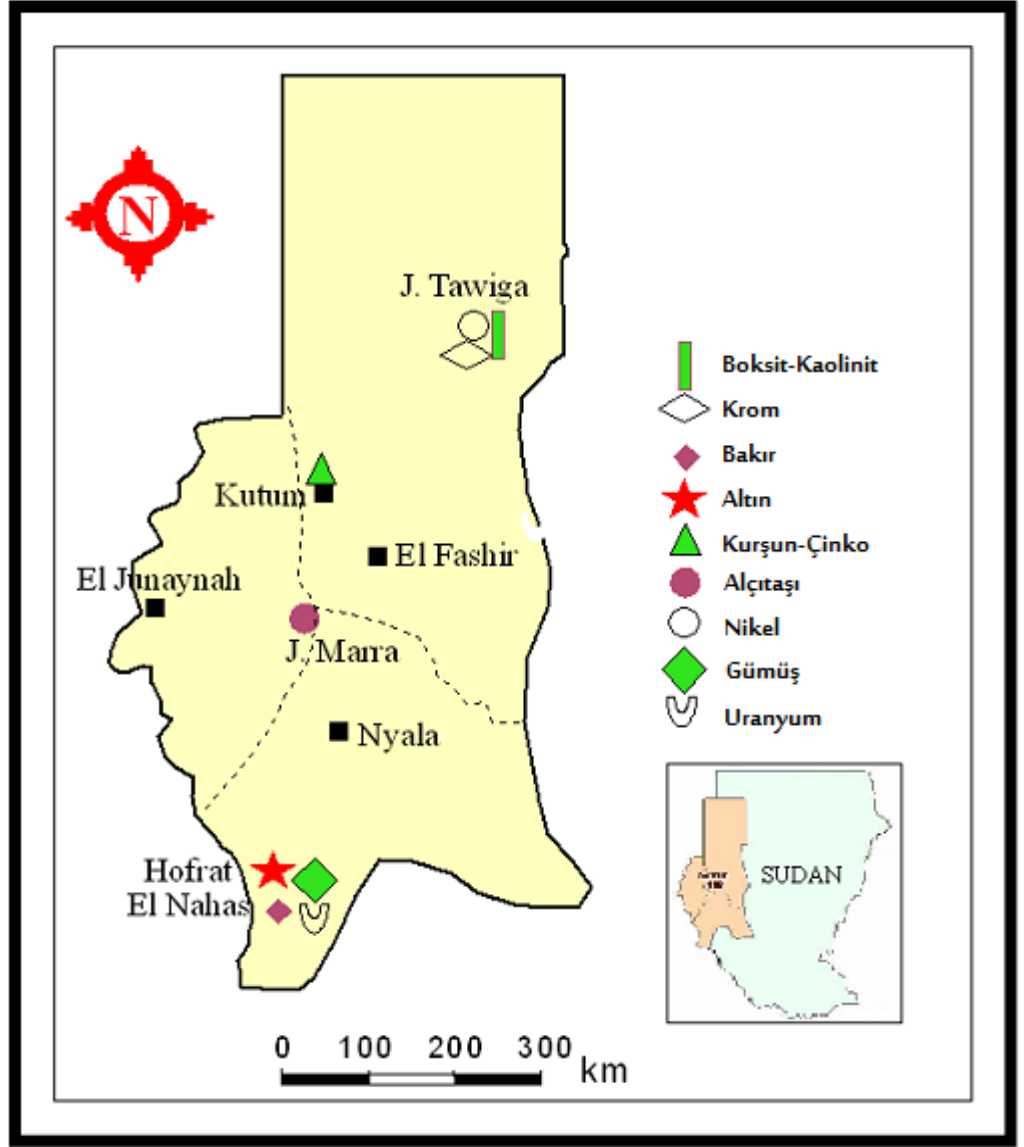
3.1.1. Bakır

Bugün Güney Darfur'a dâhil olan Huftrat en-Nahas, aynı zamanda Sudan'daki en önemli bakır yataklarını barındırmaktadır. Arkeolojik kazılarda elde edilen baz metal cürufları Darfur yerlilerinin antik çağlardan beri bakır erittiklerini, dolayısıyla buradaki yatakların çok eski olduğunu göstermektedir.²²² Bölge 5,1 milyon ton kanıtlanmış bakır cevheri rezervine sahip olup potansiyelin 10 milyon tondan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.²²³

²²¹ Sharaky, s.49.

²²² Sudan Jeolojik Araştırma Yetkililiği, 2004,

²²³ Sharaky, s.49.

Harita 3. Darfur'daki Madenler (Kaynak: Sharaky).

3.1.2. Altın

Yaklaşık 3000 yıldır altın üretilen Sudan'ın toplam 10 milyon ton altın rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir Aynı zamanda 2000'li yıllardan itibaren

yılda yaklaşık 9,000 kg altın ihraç eden Sudan'ın en önemli altın yataklarından birisi yine Güney Darfur'daki Hufirat en-Nahas'tadır.²²⁴

3.1.3. Diğer Kıymetli Madenler

Kuzey Darfur'daki Cebel Rahib bölgesindeki ofiyolitlerde önemli miktarda kromit cevheri; yine Kuzey Darfur'daki Kutum kasabası civarında önemli miktarda kurşun-çinko cevheri; Cebel Teviga-Tageru bölgesinde nikel, kaolinit ve boksit (alüminyum taşı); Cebel Berberi bölgesinde ise yaklaşık 10 milyon ton demir cevheri rezervi bulunmaktadır.²²⁵

3.4.Darfur'un Kısa Siyasî Tarihi

Tarih öncesi dönemlerde Afroasyatik Urheimat'ın²²⁶ parçası olduğu sanılan Darfur'da bilinen ilk medeniyetin mimarları Dajular olmuştur. Milattan sonra on dördüncü yüzyılda bölgeye gelen Tuncurlar aynı zamanda İslam dininin yayılmasını sağlamışlardır. On altıncı yüzyılın ortalarında Keyra Fur hanedanını kuran Musa Süleyman Solong, bölgedeki Tuncur, Masalit, Mararit, Zaghawa ve Birgid kabilelerini hâkimiyeti altına alarak multi-etnik bir sultanlık tesis etmiştir.²²⁷200 yıl boyunca Fur sultanları tarafından yönetilen bu bağımsız krallık, 1870'li yıllarda zayıflamış ve Mısır Hidivliği'nin idaresine girmiştir. Çok geçmeden 1881'de Mısır yönetimine isyan eden Muhammed Ahmed ibni Abdullah'ın kurduğu Mehdi Devleti'nin idaresi başlamıştır. 1885'te Muhammed Ahmed'in ölümünden sonra yerine Güney Darfurlu Halife Abdullah Muhammed Turşeyn geçmiş ve Umdurman merkezli Mehdi Devleti'nin ikinci lideri olarak Sudan'a hükmetmiştir.

²²⁴ Sharaky, s.51.

²²⁵ Sharaky, s.52.

²²⁶ Almanca "orijinal vatan; anayurt" anlamındadır.

²²⁷ Collins, s.272.

Mehdi Devleti'nin yıkılmasından sonra sahneye Ali Dinar Zekeriya Muhammed el-Fadl çıkmış ve etrafındaki destekçileriyle birlikte bağımsız Fur sultanlığını tekrar kurmuştur. Ali Dinar'ın saltanatı 1900 yılında İngiliz-Mısır yönetimi tarafından resmen tanınmıştır.²²⁸ Bu durumu fırsat bilen Fransızlar 1909 yılında Çad üzerinden Darfur'a girmeye çalışmış ama Ocak 1910'da El-Ceneyna'da Masalitler tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Nisan 1910'da tekrar saldırıya geçen Fransız birlikleri bu sefer Fur ordusuna galip gelmiştir. Bunun üzerine İngiltere, Darfur'u işgal edip Fur Sultanlığı'nı ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başlamıştır.²²⁹ 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve Osmanlı Devleti de Almanya'nın yanında savaşa katılmıştı. Ali Dinar'ın aynı zamanda İslâm Halifesi olan Osmanlı Sultanı'nın "cihad" çağrısına uyarak 1916'da İtilaf Devletleri'ne karşı Osmanlı'nın yanında savaşması İngiltere'nin Darfur'u işgali için "gerekli bahane"yi sunmuştur.²³⁰ 23 Mayıs 1916'da İngiliz ordusu El-Faşir'de Fur ordusunu mağlup etmiş ve sultanlığı sona erdirmiştir. 1919'da Fransa ile yapılan sınır anlaşmasıyla sadece Dar Masalit'in Darfur'da kalması; Dar Tama, Dar Sila ve Dar Qimr'in ise Fransız Ekvatoryal Afrika'sı'na dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.

İngiltere, Sudan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Darfur'da da "yerli yönetim" mekanizmasını tercih etmiştir. *Şeyh*, *nâzır*²³¹, *umde*²³² gibi geleneksel yöneticilere yörelerindeki asayişî sağlama ve geleneksel hukuk düzenin sağlama

²²⁸ Collins, s.275.

²²⁹ Prunier, s.22.

²³⁰ Collins, s.276.

²³¹ Kabile reisi.

²³² Kasabalarda belediye başkanı; büyük köylerde muhtar.

konusunda özerklik tanınmıştır.²³³ Fakat bu otokratik idare tarzı esasında bölgenin sosyal ve ekonomik gelişiminin ihmal edilmesine yol açmıştır.²³⁴

1971’de Cafer Numeiri’nin uygulamaya koyduğu “bölgelcilik” de bu sisteme benzer bir yönetim anlayışı ile bölgeye siyasî ve ekonomik refah getirememiştir.²³⁵ Sudan’ı federal bir devlete dönüştüren El-Beşir hükümeti, 1990’lı yıllarda bölgedeki kabileler arası çatışmaları barış yoluyla çözüme kavuşturmak için yeni bir mekanizma olarak “uzlaştırma konferansları” düzenlemiştir. 17-22 Aralık 1997 tarihleri arasında düzenlenen “Barış İçinde Bir Arada Yaşama ve Kapsamlı Güvenlik Konferansı”ndan sonra bu mekanizmanın da çoğu durumda Darfur’daki geleneksel kabile yapısıyla uyuşmadığı anlaşılmıştır.²³⁶

3.5.Darfur Sorunu’nun Temellerini Atan Siyasi Yapılanmalar

Darfur’da Hartum hükümetine yönelik silahlı isyan hareketlerinin örgütlenmesi daha ziyade 2000’li yılların başına rastlar. Fakat bu hareketlerin tohumları esasında 1964’te Nyala’da kurulan Darfur Kalkınma Cephesi’nin (DDF) organize ettiği protesto hareketleri ile atılmıştır.²³⁷ Eski Fur Sultanı’nın oğlu Ahmed İbrahim Direj, Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın (İhvan-ı Müslimîn) önemli simalarından Dr. Ali el-Hac Muhammed ve Ümmet Partisi’nin etkin isimlerinden Dr. Hasan Ali Taceddin liderliğindeki DDF, hem İngiliz sömürge yönetimi döneminde hem de bağımsızlık sonrası askeri yönetimler döneminde Darfur’un geri bırakılmış

²³³Clea Kahn, “Conflict, Arms, and Militarization: The Dynamics of Darfur’s IDP Camps”, Small Arms Survey, **HSBA Working Paper 15**, Cenova, 2008, s.21.

²³⁴Collins, a.g.e.,s.47.

²³⁵Muna Taha Ayoub, “Political Motivation for Conflict in Darfur”, **Peace File**, Africa and Middle East Studies Center, Hartum, Kasım-Aralık 2003, s.11.

²³⁶Kamal O. Salih, “The Internationalization of the Communal Conflict in Darfur and its Regional and Domestic Ramifications,” **Arab Studies Quarterly**, Cilt 30, Sayı 3, Yaz 2008, s.5.

²³⁷**The Black Book**, Justice and Truth Movement, Hartum, 1999, s. 20.

olmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle DDF, Darfur'un sosyo-ekonomik kalkınmasına ve ülkede iktidarın ve servetin eşit dağılımına yönelik talepleri gündeme getiren ilk siyasi hareket olmuştur. Fakat DDF liderlerinin farklı siyasi partilere katılmaları neticesinde hareketin etkinliği iyice azalmıştır.²³⁸

DDF'nin ardından 1968'de yine Nyala merkezli ve fakat farklı bir ideolojik söylemi olan bir siyasi hareket organize edilmiştir. Emekli asker ve polislerden oluşan ve "Sony" olarak adlandırılan bu hareket, hedef kitlesini Fur, Masalit ve Tunjur kabileleri ile sınırlı tutmuştur. Büyük oranda Sudan Komünist Partisi tarafından desteklenen Sony Hareketi (Sony Movement), bölgenin Sudan'dan ayrılması gerektiği yönünde propagandalar yürüten²³⁹ ve Güney Sudan'daki Anyanya Hareketi gibi silaha sarılma çağrısı yapan ilk Darfurlu harekettir.²⁴⁰

3.6.Arap-Fur Savaşı: Ekolojik Degradasyon ve Etnopolitizm

Darfur'un kuzeyinde 1985 yılında başlayan kuraklıktan ötürü güneye inen çoban Arap kabileler ile genelde bölgenin güneyinde meskûn çiftçi Fur kabileler arasında sulak ve otlak araziler üzerinden sürtüşmeler yaşanmaya başlamıştır.²⁴¹ Güney Sudan Eski Valisi El Hac Ata El Mennan İdris'in ifadesiyle, "kuzeydeki çöllük bölgeden insanlar kaynakların daha bol olduğu güneye doğru kaymaya başlayınca sorunlar da kendiliğinden doğmuştur".²⁴² Fakat bu durum sadece Darfur için geçerli değildir. Afrika'nın birçok yerinde öteden beri buna benzer çatışmalar yaşanmaktadır. Burada esas mesele, bu tür kabilevî sürtüşmelerin

²³⁸ Salih, a.g.m., s. 6.

²³⁹ James Minahan, **Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups around the World**, 2. Cilt, Greenwood Publishing Group, 2002, s. 627.

²⁴⁰ Salih, a.g.m., s. 6.

²⁴¹ François Grünewald, "La Crise du Darfour: états de lieux, états des enjeux", **Diplomatie**, Temmuz-Ağustos 2007, s. 64

²⁴² Cumali Önal, "Afrika'nın kanayan yarası Darfur trajedisinde taraflar Zaman'a konuştu", **Zaman**, 14 Ekim 2004

giderek etnopolitik bir kutuplaşmaya dönüşmesi ve iç savaş düzeyine varacak kadar büyümesidir.

Darfur'da Araplar ile Furlar arasındaki gerilim karşılıklı ithamlarla şiddetlenmeye başlamıştır. Araplar, Furların Arapları bölgenin yerlisi olarak kabul etmeme ve bölge arazilerinden tard etme yönündeki baskılarından mağdur olduklarını; Furlar ise baskın Arap retoriğinin ve bu yöndeki ırkçı politikaların kurbanı olduklarını iddia etmişlerdir.²⁴³ Başlangıçta ekolojik ve ekonomik saiklerin yön verdiği bu gerilim, kabile taassubu ile birleşince ideolojik ve etnopolitik bir mecraya girmiştir. Cancavid denilen Arap çeteleri Furların yaşadığı köyleri basıp katliam ve yağma eylemleri gerçekleştirmiş; bunun üzerine kendi milislerini kuran Furlar da aynı tarzda karşılık vermişlerdir.²⁴⁴ Arap-Fur Savaşı olarak adlandırılan ve 1987-1989 yılları arasında aralıksız olarak devam eden bu iç savaş, 1989 ortalarında ulusal ve bölgesel hükümetlerin organize ettikleri bir çözüm konferansı ile sonlandırılmaya çalışılmıştır. 29 Mayıs-8 Temmuz tarihleri arasında düzenlenen konferansta bir araya gelen taraflar, birbirlerini “Afrika Kuşağı” (El Hizam uz-Zencî) ve “Arap Kuşağı” (El Hizam ul-Arabî) oluşturup bunu genişletmekle suçlamışlardır. Furlar, ırkçı saiklerle hareket eden Arapların kendilerini atalarının topraklarından çıkarmayı ve tamamen imha etmeyi amaçladıklarını; Araplar ise meselenin 1970’lerde ortaya atılan “Darfur Furlarıdır” sloganıyla başladığını; Arapların bölgenin yabancıları olarak görüldüğünü; hâlbuki mevcut ekolojik krizde bölgedeki su ve meralara eşit erişim haklarının olduğunu; kaldı ki Furların 1986’nın Mayıs ayından itibaren milis gücü kurmaya başladıklarını; dolayısıyla çatışmayı Furların

²⁴³ Mahmood Mamdani, **Saviours and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror**, Doubleday Religion, New York, 2009, ss. 232-233.

²⁴⁴ Sharif Harir, “Arab Belt versus African Belt: Ethno-Political Conflict in Dar Fur and the Regional Cultural Factors”, **Short-Cut to Decay: The Case of the Sudan**, Nordiska Afrikainstitutet, 1994, s. 165.

başlattığını; Arapların sadece meşru nefs-i müdafaa haklarını kullandıklarını ve haddizatında Furların Arapları bu topraklardan sürmeyi amaçladığını iddia etmişlerdir.²⁴⁵

3.7.Yahya Bolad: İlk Silahlı İsyân Hareketi Denemesi

Ömer el-Beşir komutasında 1989'da gerçekleştirilen ihtilalle birlikte Arap-Fur Savaşı'nın önü alınmıştır fakat bu sefer de sahneye Davud Yahya Bolad ve ona destek veren Sudan Halk Kurtuluş Ordusu çıkmıştır. 1989 İhtilali'nden önce Müslüman Kardeşler ve Milli İslâmî Cephe bünyesinde faaliyet gösteren Bolad, ihtilalden sonra SPLA lideri John Garang ile irtibata geçmiş ve 1990'da SPLA'ya katılmıştır. Güney Sudan'da yıllardır merkezi hükümete karşı savaşan SPLA, Bolad'ın Darfur'da silahlı bir birim oluşturmasını sağlamış ve bu birimin faaliyet göstereceği alanlara yönelik olarak askeri bir plan dahi hazırlamıştır. Ne var ki bu plan dâhilinde ordusunu Darfur'da mevzilendirmeye çalışan Bolad beklediği desteği bulamamıştır. Zira bölgedeki kabilelerin önde gelenleri bu oluşuma karşı cephe almışlardır.²⁴⁶ Netice itibariyle Bolad'ın ordusu bölge halkının da desteğiyle Sudan ordusu tarafından dağıtılmış ve kendisi de 1992'de yakalanarak öldürülmüştür.²⁴⁷

3.8. Komünist-İslamist İttifakı

Arap-Fur Savaşı'na benzer biçimde 1995'te Araplarla Masalitler arasında yaşanan çatışmalarla başlayıp 2002'ye kadar devam eden süreçte Darfur'daki

²⁴⁵ Harir, s.147.

²⁴⁶ Salih, s.6.

²⁴⁷ Samuel Totten, **An Oral and Documentary History of the Darfur Genocide**, Praeger Security International Series, ABC-CLIO, 2011, s. 88.

hükümet karşıtı güçler ile Hartum'daki muhalefet grupları arasında güç birliği tesis etmek ve örgütlenmek için adımlar atılmıştır.²⁴⁸

Bu süreçte etkin rol oynayan isimlerden birisi, komünist bir avukat olan Abdulvahid Muhammed Nur'dur. Daha önce Devrimci Demokratik Güçler adına bildiri dağıtmaktan tutuklanmış olan Nur, 1998'den itibaren Fur kabilesine mensup gençleri örgütlemeye başlamıştır. Bu milis gruplar, giderek üye sayısını artırmış ve Darfur Kurtuluş Cephesi (DLF) adı altında Kuzey Darfur'daki Um Baro ve Karnoi bölgelerinde hükümet otoritesine karşı eylemlere girişmiştir.²⁴⁹

Hem Fur hem Zagawa kabilelerinin oluşturduğu Darfur Kurtuluş Cephesi, kuruluşundan birkaç hafta sonra Sudan Kurtuluş Hareketi (SKH) adını almış ve bünyesinde Sudan Kurtuluş Ordusu (SKA) adında bir de askeri birim teşkil etmiştir. Hareketin liderliğine Fur kökenli Abdulvahid Muhammed Nur; genel sekreterliğine ise Zagawa kökenli Minni Arko Minnawi getirilmiştir.²⁵⁰

Diğer taraftan Zagawalar da Adalet ve Eşitlik Hareketi'ni (AEH) kurmuşlardır. Bu hareketin liderliğine ise daha önce Darfur'un Bölgesel Sağlık Bakanı olarak görev yapmış olan ve iktidardaki Ulusal Kongre Partisi'nde aktif rol alan tıp doktoru Halil İbrahim getirilmiştir.²⁵¹ Komünist eğilimli SKH, SPLA ile; İslami tonu ağır basan AEH de İslami muhalefetin önde gelen isimlerinden Hasan Turabi'nin Halk Kongresi Partisi ile irtibat kurmuştur.²⁵² İdeolojik yönelimleri ve beslendikleri kaynaklar farklı olsa da bu iki örgütün bazı eylemlerde ortak hareket ettiği görülecektir.

²⁴⁸ Mamdani, s.232.

²⁴⁹ Salih, , s.7.

²⁵⁰ Mamdani, s. 249-250.

²⁵¹ Dia Eldin Bilal, "Who are the leaders of the rebellion movement in Darfur," **Sudan Nile**, 9 Mayıs 2004.

²⁵² Mamdani, s. 232.

3.9. İlk Başarılı Eylem

21 Temmuz 2001'de Ebu Gamra'da gerçekleştirilen toplantıda Fur ve Zaghawa kabilelerine mensup birkaç genç aktivist, Darfur'da hükümet politikalarına karşı silahlı bir isyan başlatma kararı almıştır. Toplantıda Fur kabilesini temsilen Abdulvahid Muhammed Nur, henüz bir eğitim bilimi öğrencisi olan Ahmed Abduşşafi ve modern diller bölümü mezunu olan Abdu Abdullah İsmail; Zaghawa kabilesini temsilen ise 1990'da İdris Debi'nin Çad'da iktidarı devirerek devlet başkanlığına gelmesinde yardımcı olan Khatir Tur el-Kalla, Abdullah Ebakir ve Cuma Muhammed Hacer hazır bulunmuştur. Abdulvahid Muhammed Nur, zaten 1998'de Furlardan müteşekkil silahlı birimler örgütlemişti fakat etkili bir başlangıç için daha kapsamlı bir örgütlenmeye ihtiyaç vardı. Nitekim lojistik ve siyasi destek sağlamak için Kasım 2001'de Masalit kabilesine mensup aktivistlerle de görüşülmüş ve Marra Dağı'ndaki gizli kamplarda militan eğitime başlanmıştır.²⁵³ Bu militanlar, 25 Şubat 2002 tarihinde Nyala ile Tur arasındaki bir garnizona yönelik olarak ilk başarılı silahlı eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.²⁵⁴ Yaklaşık 200 askerin öldürüldüğü bu saldırıdan sonra Sudan hükümeti Darfur'daki hadiselerin zannettiği gibi basit "eşkiya hareketleri" olmadığını anlamaya başlamıştır.²⁵⁵

3.10. Şiddetin Tırmanışı

İlk etapta ortak hareket eden SKH ve AEH, 2003 yılında iki önemli eylem gerçekleştirmiştir. 25 Mart'ta Çad sınırındaki Tine garnizonuna saldıran isyancılar, çok miktarda silah ve mühimmatla birlikte garnizonu ele geçirmişlerdir. İki ay sonra, 25 Nisan'da El Faşir'e girmiş ve sabaha karşı saat 5:30'da garnizona saldırmışlardır.

²⁵³ Robert O. Collins, **A History of Modern Sudan**, Cambridge University Press, 2008, s. 286.

²⁵⁴ Julie Flint ve Alex de Waal, **Darfur: A New History of a Long War**, Zed Books, Londra ve New York, 2008, s.83.

²⁵⁵ Gérard Prunier, **Darfur: The Ambiguous Genocide**, Cornell University Press, Londra, 2005, s.92.

Bu saldırıda bombardıman uçakları ve savaş helikopterleri tahrip edilmiş; 70'den fazla asker, pilot ve teknisyen öldürülmüş ve hava üssünün komutanı Tümgeneral İbrahim Büşra İsmail de dâhil olmak üzere 32 asker ve personel kaçırılmıştır.²⁵⁶ Bu saldırı, isyancıların askeri kapasitesini, teçhizat durumunu ve teknik yeterliliğinin üst düzeyde olduğunu göstermiştir. Zira güneyde 20 yıldır savaştan SPLA bile bu zamana kadar böylesine geniş çaplı ve ses getiren bir eylem gerçekleştirilmemişti.²⁵⁷

Bu saldırıdan sonra 2003 yılı içerisinde Darfur sathında başka kanlı eylemler de gerçekleştirilmiştir. Ancak 2004 yılındaki eylemler çok daha şiddetli olmuştur. 25 Nisan 2004'te yine El Faşir'e yapılan saldırıda havaalanı, polis karakolları, ordu kampları, üniversite ve şehrin pazar yerleri hedef seçilmiştir. Bu saldırıda asker ve polislerin yanı sıra öğrencilerin de dâhil olduğu çok sayıda sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir. 2004 yılında gerçekleşen eylemlerin diğer en kanlı örnekleri ise Şieyriya ve Buram şehirlerine yönelik saldırılardır. Bu saldırılarda büyük çoğunluğu Ezaydib kabilesinden olmak üzere yüzlerce insan öldürülmüş, bir kısmı kaçırılmış ve evler ateşe verilmiştir.²⁵⁸

3.11. Cancavidlerin Devreye Girmesi

Sudan hükümeti daha önce de ordunun yetersiz kaldığı yerlerde bazı yerel milislerden istifade etmiştir. Örneğin Sadık El-Mehdi'nin başbakanlığı döneminde (1986-89) Baqqara ve Zaghawa kabilelerinden milis güçler oluşturulmuştur.²⁵⁹ *Murahilin* (hareket halinde olanlar) adlı bu milisler, Fadlalah Burma Nasir

²⁵⁶ Flint ve de Waal, s.120-121.

²⁵⁷ "Conflict Analysis," <http://www.eyesondarfur.org/conflict.html> (5 Ocak 2012)

²⁵⁸ Salih, s.9.

²⁵⁹ Abdullahi Othman El-Tom, "Darfuri People: Too Black for the Arab-Islamic Project of Sudan," *Irish Journal of Anthropology*, Cilt 9(1), 2006, s.5-11

komutasında Bahr el-Gazal bölgesinde SPLA ile savaşımlar²⁶⁰ ve Güneyli isyancılara karşı bir tampon bölge oluşturmuşlardır.

Başlangıçta Darfur'daki çatışmaları hafife alan ve taraf olmamayı tercih eden hükümet, El-Faşır saldırısı sonrasında daha etkili önlemler alması gerektiğini fark etmiştir. Ne var ki Sudan ordusunun büyük kısmı iç savaş süreci nedeniyle hâlâ Güney'de bulunmaktaydı. Bir yandan da Eritre tarafından desteklenen doğu bölgesindeki isyancı grupların Heclic-Port Sudan petrol boru hattının güvenliğini tehdit eden eylemleri ile meşgul olmaktaydı. Dolayısıyla ülkenin batısındaki eylemleri bastırarak kapasiteden yoksundu. Ayrıca çöl operasyonları için yeterince eğitilmiş olmayan Sudan ordusu, isyancıların yarı-çöl bir alanda vur-kaç taktiği ile gerçekleştirdikleri saldırıları karşılayabilecek nitelikte değildi.²⁶¹ Bu nedenle Sudan ordusu ilk etapta isyancıların mevzilerini hedef alan hava bombardımanlarını ve *Cancavidleri* tercih etmiştir.

Arapça "atlı cinler" anlamına gelen Cancavidler, Prunier'e göre sosyolojik olarak şu altı temel gruptan oluşmaktadır: (1) 1980'lerden beri yol kesen eşkıya grupları, (2) düzenli orduyla ilişkisi kesilmiş askerler, (3) komşu Afrikalı kabilelerle arazi kavgası yaşamış bazı Arap kabilelerinin gençleri, (4) cezaevlerinden salınan adli suçlular, (5) fanatik Pan-Arabistler ve (6) macera arayan işsiz gençler.²⁶²

Cancavidlerin salt Arap oluşumu olduğunu reddeden Mamdani'ye göre ise bu yasadışı çeteler Darfur'daki çatışmalardan çok önce oluşmuş bir "göçebelik olgusu"dur. Sadece Darfur'da değil, Sahra çölünün yarı-kurak bölgelerinde zaman

²⁶⁰ Prunier, s. xvi-xvii.

²⁶¹ Flint ve de Waal, s.119.

²⁶² Prunier, s.97.

zaman buna benzer oluşumlar var olmuştur.²⁶³ Sudan hükümetinin sadece 2003-2004 yıllarında Cancavidlerle ittifak yaptığını belirten Mamdani, bunun hükümet tarafından Araplara destek verildiği şeklinde algılanmaması gerektiğini de vurgulamaktadır. Zira bölgedeki bazı Arap kabileleri, Sudan hükümetinin kendilerini de hedef aldığını dile getirerek isyancı hareketlerin saflarına katılmışlardır.²⁶⁴ Diğer taraftan Arap olmayan birçok grup da hükümetin ve ordunun yanında yer almıştır.²⁶⁵ BM Darfur Komisyonu da bazı durumlarda saldırıya uğrayan ile saldırıyı gerçekleştirenlerin aynı kabileye mensup olduğunu rapor etmiştir.²⁶⁶ Dolayısıyla Darfur'daki iç savaşın aktörlerin kimlikleri ile ilgili ırk merkezci bir yaklaşımla genelleme yapmak mümkün değildir.

3.12. Çatışmaların Bilançosu

Hükümet güçleri ile isyancılar arasındaki çatışmaların yol açtığı ölü sayısına ilişkin çeşitli kaynaklar farklı veriler vermektedir. Sudan Hükümeti'ne göre ölenlerin sayısını 10 bini geçmezken bazı kaynaklara göre 2004 Haziran'ı itibarıyla yaklaşık 30 bin kişi öldürülmüş; 1,3 milyon kişi Sudan'ın diğer bölgelerine, 150 bin kişi de Çad'a göç etmek zorunda kalmıştır.²⁶⁷ Uluslararası Af Örgütü'nün 2008 yılı itibarıyla verdiği bilgiye göre 90 bin kişi direkt çatışmalar nedeniyle ölmüş, yaklaşık 200 bin kişi çatışmanın yol açtığı kötü şartlardan dolayı ölmüş ve 2,3 milyon kişi

²⁶³ Mahmood Mamdani, **Saviours and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror**, Doubleday Religion, New York, 2009, s.69.

²⁶⁴ Mamdani, a.g.e., s.266.

²⁶⁵ David, Campbell, "Geopolitics and Visuality: Sighting the Darfur Conflict", **Political Geography**, Cilt 26, 2007, s.365.

²⁶⁶ **International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General**, 2005, ss.125-126.

²⁶⁷ Happold, Matthew, "Darfur, the Security Council, and the International Criminal Court", **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 55, Sayı 1, Ocak 2006, s. 226.

zorunlu göçe tabi tutulmuştur.²⁶⁸ BM ise yaklaşık 300 bin kişinin öldüğünü belirtmiştir.²⁶⁹ Darfur'daki olaylarda ölenlerin sayısını veren raporlardaki farklı rakamlar, bazı raporların sadece çatışmalarda ölenlerin sayısını verirken bazılarının açlık, hastalık gibi nedenlerle ölenleri de hesaba katmasından kaynaklanmaktadır.

3.13. Uluslararası Medyanın Reaksiyonu

Darfur'da çatışmalar başladığında Sudan'ın ulusal medyası ve uluslararası medya Naivasha'daki Kuzey-Güney arasındaki barış görüşmelerine yoğunlaşmış durumdaydı. Sudan medyasında ülkenin batı bölgesindeki bu çatışmalar bir başka "kabileler arası çatışma" olarak algılanmış ve ideolojik olarak ABD ve Siyonistlerin Sudan rejiminin "başını belaya sokmak" için SPLA vasıtasıyla Darfur'u "karıştırdığı" öne sürülmüştür.²⁷⁰ Sudan medyasının iddiaları ve önceki yıllarda *Africa Confidential* ve *Indian Ocean Newsletter* gibi uluslararası yayınlarda Darfur'daki durumla ilgili kaleme alınan yazılar uluslararası toplumun gündemine gelmemiştir. Sürgündeki Masalit Toplumu ve Sudan İnsan Hakları Örgütü'nün basın açıklamaları da ilgi çekmemiştir. Darfur, ancak Kasım 2003'te Abeche'de hükümet ile (o zamanlar henüz bilinmeyen) isyancı gruplar arasındaki barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlandığına dair haberlerle birlikte uluslararası medyanın gündemine girmeye başlamıştır. Bu dönemdeki haberler genelde krizin diplomatik yönlerine dikkat çekmiştir. Bölgeyle ilgili ilk haberleri servis eden ajanslardan biri olan Deutsche Presse Agentur, Darfur'daki şiddet durumundan ziyade ABD'nin

²⁶⁸ Amnesty International, <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/report/darfur-campsflooded-weapons-20080122> (27.12.2012)

²⁶⁹ Mehmet Dalar, "İnsanlık Suçu ve Soykırım Tartışmaları Bağlamında Darfur Sorunu ve Türkiye", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 12, Aralık 2009, s.94.

²⁷⁰ Prunier, s.125.

Hartum Maslahatgüzarı'nın El-Faşir'e seyahatine izin verilmemesine odaklanmıştır.²⁷¹

Amerikan medyasında konuyla ilgili olarak yayınlanan ilk makalede sorun, "Arap-Siyahî" çatışması şeklinde ırk merkezci bir bakış açısıyla ele alınmıştır.²⁷² Ardından BBC ve Voice of America, Çad'ın doğu bölgesine muhabirler göndermeye başlamıştır. Çad'daki çıkarlarından dolayı bölgeyle ilgilenen Fransız medyasında da Darfur'la ilgili ilk yazılar kaleme alınmaya başlamıştır.²⁷³

Uluslararası kamuoyunda krizin daha geniş perspektifle bilinir hale gelmesini sağlayan ilk kuruluşlar Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Kriz Grubu'dur.²⁷⁴ Fakat Darfur'un "reytingini yükselten" asıl gelişme, BM İnsan Hakları Sudan Koordinatörü Mukesh Kapila'nın açıklaması olmuştur. Hutularla Tutsiler arasındaki çatışmalar sırasında Ruanda'da görev yapmış olan Kapila, "Darfur'un dünyanın en büyük insanî kriziyle" karşı karşıya olduğunu ve "Ruanda ile Darfur arasındaki tek farkın rakamlar olduğunu" söylemiştir.²⁷⁵ Bu açıklama sonrasında, daha önce Ruanda'yı manşetlerine taşımamış olan gazeteler, bir anda Darfur'a dikkat kesilmiştir. Darfur'un tarihi ve sosyo-politik dinamikleri hakkında bilgi verilmeksizin "Arapların Siyahîlere soykırım uyguladığı" üzerinde durulmaya başlanmıştır.²⁷⁶ Bir tarafta ABD'nin Irak'a müdahalesinin olumsuz yansımaları devam ederken bir taraftan Uluslararası toplum Darfur'la ilgili "harekete geçmeye" çağırılmıştır. Özellikle Batı medyasında Sudan hükümetinin Güney bölgesindeki iç

²⁷¹ Deutsche Presse Agentur, www.dpa.de, 9 Kasım 2003.

²⁷² "Somini Sengupta, War in Western Sudan Overshadows Peace in the South", **New York Times**, 17 Ocak 2004.

²⁷³ Jean-Philippe Rémy, "Khartoum et les rebelles du Darfour négocient au Tchad", **Le Monde**, 2 Nisan 2004.

²⁷⁴ Prunier, a.g.e., s.126.

²⁷⁵ IRIN, www.irinnews.org, 22 Mart 2004.

²⁷⁶ Nicholas D. Kristof, "Will We Say 'Never Again' Yet Again?", **New York Times**, 31 Mart 2004

savaşı sonlandırmak için SPLA ile yürüttüğü barış görüşmeleri gündemden düşmüş ve paradoksal biçimde bir tarafta ülkenin güneyinde barış için diplomatik çaba sarf eden hükümet aynı zamanda ülkenin batısında “yirmi birinci yüzyılın ilk soykırımını” gerçekleştirmeye başlamıştır. Prunier’e göre, Darfur hadiseleri patlak vermeseydi, uluslararası medyada muhtemelen “nihayet barış”, “silahlara veda”, “Müslüman ve Hıristiyanların bir arada yaşaması”, “Afrika’da bir başarı hikâyesi” gibi manşetler görülecekti.²⁷⁷

3.14. Birleşmiş Milletler’den Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne

Uluslararası suç kapsamına giren eylemlerin önlenmesi ve faillerinin yargılanması temel olarak suçların meydana geldiği ülke yönetiminin sorumluluğundadır.²⁷⁸ Darfur örneğinde ise Sudan hükümetinin bu sorumluluğunu yerine getirmediği iddia edilmiş ve sözü edilen bölgede insan haklarına ve uluslararası hukuka aykırı eylemler ile soykırım suçu ve insanlığa karşı suç unsurlarının oluşup oluşmadığının belirlenmesi amacıyla BM Güvenlik Konseyi (BMGK), 18 Eylül 2004 tarih ve 1564 sayılı kararla BM Genel Sekreterliğine bir komisyonun kurulması konusunda yetki vermiştir. Bu karar doğrultusunda Darfur Olaylarına İlişkin Uluslararası Araştırma-Soruşturma Komisyonu atanmıştır. Bu komisyon 25 Ekim 2004 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Komisyon hükümet dışı ve hükümetle ilgili kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere ilgili tüm birimlerden bilgi ve belge toplamış; Sudan’ı ziyaret ederek hükümet yetkilileriyle, halkla ve isyancı gruplarla görüşmelerde bulunarak bir rapor hazırlamış ve 25 Ocak 2005 tarihinde BM Genel Sekreterliğine sunmuştur. Bu rapor, Darfur’da hem insan hakları

²⁷⁷ Prunier, s.129.

²⁷⁸ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 151

hem de uluslararası insancıl hukukun çiğnendiğini tespit etmiştir. Komisyon ayrıca Darfur'daki olaylara karışan hükümet yetkililerinin, paramiliter liderlerin ve isyancıların uluslararası ceza mahkemesinde yargılanmasını tavsiye etmiştir. Fakat bu rapor, insanlığa ve barışa karşı suç işleyen Sudan Hükümetinin soykırım politikası izlemediği sonucuna varmıştır.²⁷⁹Rapor, bahsi geçen suçların hükümet ve desteklediği çeteler tarafından yapıldığının sabit olduğunu belirttikten sonra, bu yapılanlar için mutlak surette soykırım denilebilmesi için merkezî hükümetin soykırım niyetinin ve kastının (*mens rea*) bulunması gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca bölgede gerçekleşen insan haklarını ihlallerinin bazılarının sistematik biçimde olmasa da Darfur'daki isyancılar tarafından da yapıldığını tespit etmiştir. Dolayısıyla komisyon, Sudan hükümet yetkililerinin soykırım eyleminden değil de insanlığa karşı gerçekleştirilen eylemlerden sorumlu tutularak UCM'de yargılanmaları gerektiği sonucuna varmıştır.²⁸⁰Komisyonun bu raporu üzerine 31 Mart 2005 tarihinde BMGK'nin aldığı 1593 sayılı kararla, Darfur'daki olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle UCM savcılığına intikali öngörmüştür. Bu karar, Konsey'de Cezayir, Brezilya, Çin ve ABD'nin çekimser oylarına karşılık 11 lehte oyla alınmıştır.

ABD'nin bu karar için çekimser oy kullanması, esasen veto etme düşüncesinden dönüşü ifade etmektedir. Zira ABD yönetimi, insanlığa karşı suçlarla bağlantılı davalarda Amerikan vatandaşlarının yargılanabileceği endişesiyle UCM'yi tanımamaktaydı. BM'nin barış gücü operasyonlarına katılan Amerikan askerlerinin uluslararası mahkemelerde yargılanmayacağını garantisini vermesiyle ABD yönetiminin kaygıları ortadan kalkmış ve Darfur suçlularının UCM'ye teslimini

²⁷⁹ Dalar, a.g.m., s.95.

²⁸⁰ Dalar, a.g.m., s.96.

öngören BMGK kararını (No. 1593) veto etmeyerek kabulünü sağlamıştır.²⁸¹ Hüsnü Mahalli'nin bu durumla ilgili olarak yaptığı hatırlatmalar, ABD'nin ve Batı dünyasının çelişen politikalarına yönelik Arap ve İslâm dünyasının genel eleştirisi noktasını oluşturmaktadır:

“Darfur'da komplonun başını çeken ABD kendi askerlerinin yargılaması söz konusu olduğunda mahkemeyi tanımayacağını ilan etmiş, Irak'ta ölümüne yol açtığı 1 milyon kişiyi unutmuştur. Tıpkı Hiroşima ve Nagazaki'de cayır cayır yaktığı 600 bin Japon'u unuttuğu gibi. Tıpkı Vietnam halkına karşı kullandığı her türlü yasak bombaları attığını unuttuğu gibi. Tıpkı Fransa'nın Cezayir halkına, İsrail'in Filistin halkına, Rusya'nın Çeçen halkına, İngiltere'nin İrlanda halkına, Rumların Kıbrıslı Türklere, Ermenilerin Azerilere ve diğerlerinin soykırım ve cinayetlerini unuttukları gibi.”²⁸²

Sudan Hükümeti bu kararı kınamış ve hiçbir Sudan vatandaşını UCM'ye teslim etmeyeceğini açıklamıştır. Nitekim 27 Şubat 2007'de UCM Genel Savcısı Luis Moreno Ocampo, toplu kıyım, toplu tecavüz ve sivilleri zorla yerlerinden etme gibi eylemlerle suçladığı Ahmed Harun ve Ali Kuşeyb'in mahkemeye celbini talep etmiştir.²⁸³ Takip eden süreçte Sudan hükümetinin 1593 sayılı kararının gereğini yerine getirmediği gerekçesiyle 14 Temmuz 2008 tarihinde UCM savcısı bu sefer Sudan Devlet Başkanı El Beşir hakkında iddianame hazırlamış ve tutuklanarak UCM önünde yargılanmasını talep etmiştir. UCM savcısının iddianamesini inceleyen UCM Hazırlık Dairesinin yargıçları, 4 Mart 2009 tarihinde Sudan Devlet Başkanı El-Beşir hakkında tutuklama kararı çıkartmıştır. El-Beşir hakkında sivil halka karşı kasıtlı ve doğrudan gerçekleştirilen insanlık ve savaş suçlarını oluşturan saldırılarla ilgili suçlamalar yöneltilmiş ve adam öldürme, toplu katliam, kişilerin zorla yerlerinden edilmesi, işkence ile kadın ve çocukların ırzlarına geçilmesi gibi insanlığa karşı suç

²⁸¹ Salih, a.g.m, s.12.

²⁸² Hüsnü Mahalli, “ ABD Darfur'da petrol için kriz çıkarıyor”, **Dünya Bülteni**, 13 Mart 2009.

²⁸³ Salih, a.g.m., s.13.

oluşturan eylemlerden dolayı itham edilmiştir. 6 Mart'ta tutuklama kararı Lahey'deki Sudan elçiliğine tebliğ edilmiştir. Elçilik, ise Sudan Hükümeti'nin UCM yargısını tanımadığını bildirerek tutuklama kararıyla ilgili belgeleri reddetmiştir.²⁸⁴

ABD, İngiltere, Fransa ile diğer önemli Avrupa ülkeleri UCM'nin El-Beşir kararını desteklerken Çin ve Rusya olmak üzere Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, İran ve Pakistan gibi ülkeler ile Arap Ligi, Afrika Birliği, İslam Konferansı Teşkilatı Örgütü gibi kurumsal yapılar olumsuz karşılamışlardır.²⁸⁵

3.15. Save Darfur ve Uluslararası Seferberlik

2004 yılı ortalarında ABD'de ortaya çıkan ve İngiltere ve Fransa başta olmak üzere bütün Avrupa ülkelerinde etkin olan *Save Darfur Movement/Coalition* (Darfur'u Kurtarma Hareketi/Koalisyonu), Darfur Sorunu'nun uluslararasılaşmasında çok büyük rol oynamıştır. Bu hareket, kısa sürede ABD'deki önemli Hıristiyan ve Yahudi kuruluşlar ile ve Sudan rejimine muhalif gruplarla koalisyon kurmuştur.²⁸⁶ Hareketin Darfur kampanyası aynı zamanda ABD'deki başkanlık seçimi sürecine rastlamış ve ABD'nin bir yıl önceki (2003) Irak müdahalesini "insanî gerekçelerle" destekleyen liberaller "yine ahlâkî motivasyonlarla" Darfur kampanyasının savunucuları arasında yer almışlardır.²⁸⁷

Save Darfur Hareketi'nin yoğun lobi faaliyetleri, hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin Darfur'a alışılmışın dışında tepki vermelerinde önemli bir etken olmuştur. Bu etki, ilk olarak siyasîlerin retoriğine yansımıştır. 2004 ve 2008 yıllarındaki

²⁸⁴ Dalar, a.g.m., s.97.

²⁸⁵ İbrahim Acar, **Küresel ve Bölgesel İlişkiler Zemininde Darfur Sorunu**, Beyken Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 64.

²⁸⁶ Evanjelist Hıristiyanlar ve Yahudiler dahil olmak üzere toplam 180 vakıf, kuruluş ve örgütten 1 milyon aktiviste ulaştıklarını iddia etmektedirler. www.savedarfur.org (11.01.2008)

²⁸⁷ David Lanz, "Save Darfur: A Movement and Its Discontents", **African Affairs**, Cilt 108, Sayı 433, 2009, s.671.

Amerikan başkanlık seçimi kampanyalarında Save Darfur'un söylemlerine benzer biçimde Darfur'daki şiddeti kınayan ve "harekete geçilmesi" gerektiğini vurgulayan konuşmalar yapılmıştır.²⁸⁸ Darfur'u gündemlerine alan Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve İngiltere Başbakanı Gordon Brown'un Times gazetesinin serbest kürsü sayfası için kaleme aldıkları yazıda da Save Darfur'un taleplerine atıfta bulunulmuştur.²⁸⁹

Save Darfur'un faaliyetleri aynı zamanda hükümet politikalarına etki etmiştir. Özellikle öğrencilerin başı çektiği "*Sudan'ı Tecrit*" (Sudan Divestment) kampanyası sonrasında 2007 yılında Amerikan Kongresi'nde *Sudan Teftiş ve Tecrit Yasası* (Sudan Accountability and Divestment Act) kabul edilmiş ve Sudan'da iş yapan firmaların ABD'deki devlet ihalelerine katılması yasaklanmıştır.²⁹⁰ Esas olarak Sudan'ın petrol sektörüne yatırım yapan Asyalı şirketleri hedef alan bu yasa, Save Darfur aktivistleri tarafından zafer olarak algılansa da, Çin ve Sudan ilişkilerinde beklenen etkiyi yaratmamıştır.²⁹¹ Fakat Çin hükümetinin Sudan'la siyasi ve ekonomik ilişkilerini devam ettirmesine tepki olarak 2008'de Çin'de düzenlenecek olimpiyatları "Soykırım Olimpiyatları" olarak adlandırmaya kadar varan yoğun kampanyalar, Çin yönetiminin Darfur'a bir BM barış gücü birliklerinin konuşlandırılması konusunda Sudan hükümetini ikna etme çabalarını hızlandırmıştır.²⁹²

²⁸⁸ Lanz, a.g.m., s.672.

²⁸⁹ Gordon Brown and Nicolas Sarkozy, "We are pushing and pushing to save the Darfuris", **The Times**, 31 Ağustos 2007, s. 19.

²⁹⁰ Colin Thomas-Jensen ve Julia Spiegel, "Activism and Darfur: slowly driving policy change", **Fordham International Law Journal**, Cilt 31, Sayı 4, 2008, ss. 843-58.

²⁹¹ Luke A. Patey, "Against the Asian Tide: The Sudan Divestment Campaign", **Journal of Modern African Studies**, Cilt 47, Sayı 4, Aralık 2009, ss.551-573.

²⁹² Daniel Large, "China and the contradictions of "non-interference" in Sudan", **Review of African Political Economy**, Cilt 35, Sayı 115, 2008, ss. 93-106.

Save Darfur, bölgedeki sivillerin korunması için 1999'da Kosova'da olduğu gibi NATO tarafından Darfur'a askerî müdahalede bulunulmasını savunmuştur.²⁹³ Daha sonra bu düşünceden vazgeçilerek Afrika Birliği'nin Darfur Misyonu (AMIS) desteklenmeye başlanmıştır. 2005'te ise bir Birleşmiş Milletler barış gücü misyonunun kurulması hedeflenmiş ve bu yönde kampanya yürütülmüştür. Ancak böyle bir misyonun BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmesi gerekmektedir. Nihayetinde uzun müzakereler sonucunda Temmuz 2007'de Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler'in ortak bir misyon (UNAMID) oluşturması kararlaştırılmıştır.²⁹⁴

Save Darfur aktivistlerinin uyguladığı stratejilerinin üç temel handikabı vardır. Birincisi, "koruma sorumluluğu" kapsamında Darfur'da mağdur olan sivillerin dışarıdan bir müdahale ile "kurtarılması" üzerinde durmuşlardır. Bu da son olarak Afganistan ve Irak tecrübelerinde görüldüğü üzere dış müdahalelerin buralardaki şiddeti azaltmaktan çok artırdığını görmezden geldiklerini göstermektedir.²⁹⁵ İkincisi, Save Darfur aktivistleri siyasî bir çözümü değil askerî bir çözümü tercih etmişlerdir. Bu nedenle Sudan hükümeti ile Darfurlu isyancılar arasındaki barış görüşmeleri Save Darfur'un öncelikleri arasında olmamıştır. Dolayısıyla barışın tesisi için değil, savaşa destek için taraftar toplayan bir hareket izlenimi vermiştir.²⁹⁶ Üçüncüsü, Sudan Hükümeti'ni hedef alırken saldırgan ve kutuplaştırıcı bir politika izlemiştir. Darfur'daki çatışmaların müsebbibi olarak gördüğü Sudan hükümetine ve Çin başta olmak üzere onun müttefiklerine diplomatik ve ekonomik baskı uygulanması için çalışmıştır. Bunu yaparken hükümetle çatışan

²⁹³ Eric Reeves, "Regime change in Sudan", *Washington Post*, 23 Ağustos 2004

²⁹⁴ Lanz, s.673.

²⁹⁵ Mahmood Mamdani, "The politics of naming: genocide, civil war, insurgency", *London Review of Books*, 8 Mart 2007

²⁹⁶ Lanz, a.g.m., s.674.

isyancı örgütlerin, Sudan'ın komşularının ve diğer aktörlerin çatışmalardaki rolünü görmezden gelmiştir.²⁹⁷

Save Darfur aktivistlerinin Darfur Sorunu'na yaklaşımı şu dört temel olumsuz sonucu beraberinde getirmiştir. Birincisi, bölgedeki çatışmalar Arapların Afrikalılara soykırım uyguladığı şeklinde yansıtılmış ve bu iki grubun kültürel anlamda birbiriyle uyuşmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Böylelikle Darfur Sorunu hem diğer boyutları göz ardı edilmek suretiyle basitleştirilmiş hem de kimlikler arasındaki münafet pekiştirilmiştir. İkincisi, Arapların “cezalandırılması gereken zalimler” olarak; Afrikalıların ise “korunması gereken mazlumlar” olarak resmedilmesi sorunun çarpıtılmasına ve bu resme dâhil olmayanların ihmal edilmesine neden olmuştur. Afrikalıların zalim, Arapların mazlum olduğu durumlar tablonun dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda Arap olmayan isyancı örgüt mensuplarının Araplara karşı işlediği suçlar gündeme getirilmemiştir.²⁹⁸

Save Darfur'un ve diğer Darfur savunucularının insanî müdahalede ısrar etmesi, isyancı örgüt liderlerinin beklentilerini yükseltmelerine neden olmuştur. Abuja'daki barış görüşmelerinde yabancı müdahale beklentisi içinde olan isyancılar maksimalist hedefler ileri sürmüşlerdir. Örneğin, SKH lideri Abdulvahid Nur, NATO'nun Balkanlar'daki müdahalesine atıfta bulunmuş ve ancak “Bosna'daki gibi bir garanti verildiği takdirde” barış anlaşmasını imzalayacağını bildirmiştir.²⁹⁹ Sudan hükümetinin Mart 2009'daki müzakere çağrılarına da olumsuz yanıt veren Abdulvahid Nur, gazetecilerin bu konuyla ilgili sorularına, “Amerikan halkı arkamdayken ve Güneyli kardeşlerimiz gibi çok daha iyi bir anlaşma elde

²⁹⁷ Mahmood Mamdani, **Saviours and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror**, Doubleday Religion, New York, 2009.

²⁹⁸ Lanz, a.g.m., 675.

²⁹⁹ Alex de Waal, 'I will not sign', **London Review of Books**, 30 November 2006.

edebilecekken neden Hartum'un tekliflerini kabul edeyim" şeklinde cevap vermiştir.³⁰⁰ Darfur savunucularının ve ABD'nin BM barış gücünü öncelikleri arasına almaları, sonuç olarak Sudan hükümeti ile Darfurlu isyancılar arasındaki görüşmelerin çıkmaza girmesine ve her kesimin uzlaşabileceği bir zeminin sağlanamamasına neden olmuştur.³⁰¹ Eski Güney Sudan Valisi El Hac Ata El Mennan İdris, bu durumu şöyle özetlemektedir:

"Bu güçler hükümetimize baskı yaparken, muhalif gruplara destek veriyor. ABD bir yandan, BM bir yandan kararlar alıyor ve bir bakıyorsunuz muhalif gruplar masadan kalkıyor. Dış güçler olmazsa biz muhaliflerle çok kısa sürede anlaşırız. Çünkü aramızda çözülemeyecek derecede büyük bir sorun yok. Olayı da konunun dış güçlerin gündemi haline gelmesi kilitliyor".³⁰²

3.16. Bölgesel ve Uluslararası Müdahale Faktörleri

Darfur meselesinde bölge devletlerinin, özellikle Çad, Eritre ve Uganda'nın rollerine de değinmek gerekir. Çad'ın Darfur'daki isyancı örgütlere silah temin ettiği, Eritre'nin ise hem Darfur'da faal olan örgütlere hem de Sudan'ın doğusundaki isyancı gruplara askeri eğitim verdiği ve başkent Asmara'da kamplar tesis ettiği iddia edilmiştir. Bu iddialar nedeniyle Eritre ile Sudan arasındaki ilişkiler kopmuş, sınırlar kapatılmış, hatta Sudan, 2010 yılı başında "Darfur bölgesindeki isyancıları kışkırttığı, desteklediği ve finanse ettiği" gerekçesiyle Eritre hakkında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne resmi olarak şikâyetinde bulunmuştur.³⁰³ Daha önce aktif biçimde SPLA çatısı altındaki Garang gerillalarını destekleyen Uganda

³⁰⁰ Bechtold, s. 155.

³⁰¹ Lanz, s. 676.

³⁰² Cumali Önal, "Afrika'nın kanayan yarası Darfur trajedisinde taraflar Zaman'a konuştu", **Zaman**, 14 Ekim 2004.

³⁰³ Rainer C. Hennig, "Eritrea, Chad accused of aiding Sudan rebels", **Afrol News**, 10 Şubat 2011

Hükümeti'nin de Darfur'daki SKH'ya önemli oranda silah tedarik ettiği bildirilmiştir. Hennig'e göre, Eritre, Uganda, SPLA ve SKH'nın Hartum Hükümeti'ni zayıflatma çabalarının altında yatan gerekçe, hepsinin ABD'nin ve Avrupa devletlerinin müttefiki olduklarını ispatlamak istemeleridir. Bu doğrultuda faaliyet göstererek Hartum'daki İslamî yönetimin etkisi sınırlandırılacak, ülke parçalanacak ve sahip olduğu zengin petrol kaynakları güvence altına alınacaktır.³⁰⁴

İsrail'in de Çad üzerinden Darfurlu isyancılara önemli miktarda silah sevkiyatı yaptığı iddia edilmiştir.³⁰⁵ Muammer Kaddafi, bazı beyanlarında İsrail'in Darfur sorunundaki rolüne vurgu yapmıştır. “Darfur sorununun arkasında dış güçlerin olduğunu açıkça ispatlayan delillere ulaştık” diyen Kaddafi, Darfur'daki isyancı örgüt liderlerinden bazılarının Tel Aviv'de bürolarının olduğunu ve burada İsrail ordusu ile toplantılar düzenlediklerini tespit ettiklerini öne sürmüştür.³⁰⁶ İsrail ordusu ile yapılan görüşmelere dair bir bilgiye rastlanmasa da Darfurlu isyancı örgütlerden Sudan Kurtuluş Ordusu'nun lideri Abdulvahid Nur'un İsrail'de çeşitli temaslarda bulunduğu, “İsrail'e sığınan Darfurlu mültecilere³⁰⁷ yardımcı olmak için” Tel Aviv'de bir irtibat bürosu açtığı bildirilmektedir.³⁰⁸ “Sudan vizyonumuz Hartum'da İsrail büyükelçiliğinin açılmasıdır” diyen Nur, ayrıca “Darfurlu gençleri

³⁰⁴ Hennig, a.g.m.

³⁰⁵ “Sudan: Israel arming Darfur rebels”, **Iran Press TV**, 4 Şubat 2009.

³⁰⁶ “Gaddafi says Israel, not Bashir, behind Darfur war”, Reuters, <http://www.reuters.com/article/2009/02/24/idUSLO50752> (24 Şubat 2009)

³⁰⁷ İsrail, ülkede bulunan Darfurlu mültecileri İsrail vatandaşlığına alma yönünde çalışmalar başlatmıştır. Ancak İsrail'de Sudan'dan gelen yaklaşık 1,700 mülteci bulunmasına rağmen, vatandaşlık hakkı verilecek Sudanlı mülteci sayısına kota konması ve bu hakkın sadece 300 ila 500 arasındaki Darfurlu mülteci ile sınırlandırılması İsrail'in iyi niyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bkz. Mazal Mualem, “Israel to grant citizenship to hundreds of Darfur refugees”, **Haaretz**, 5 Eylül 2007; Ilene R. Prusher, “Israel to grant Darfur refugees citizenship”, **The Christian Science Monitor**, 6 Eylül 2007.

³⁰⁸ Abdulvahid Nur, El Arabiye Televizyonunun kendisiyle yaptığı bir röportajda İsrail ile irtibatını gayet net bir biçimde savunmaktadır. “Leader of the Sudan Liberation Movement Abd Al-Wahed Al-Nur Supports Relations with Israel: An Israeli Embassy in Khartoum Will Serve the Interests of the Sudanese People”, <http://www.memritv.org/clip/en/1907.htm> (10 Ekim 2008).

soykırımdan koruduğu için” İsrail’e müteşekkır olduklarını belirtmiştir.³⁰⁹ Nur’un İsrail ile irtibatlı eylem ve söylemleri, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmiş olan Sudan Hükümeti tarafından Darfur Sorunu’nun ülke dışı aktörler tarafından manipüle edildiğinin bariz bir delili olarak değerlendirilmektedir.

³⁰⁹ İsmâ’il Kamal Kushkush, “Sudan: Israel, France, Chad providing support to Darfur rebel groups SLM-Nur& JEM?”, <http://sudanwatch.com/2009/02/sudan-israel-france-chad-providing.html> (24 Şubat 2009)

BÖLÜM IV

4. KÜRESEL ENERJİ REKABETİ VE DARFUR POLİTİKALARI

Küreselleşmeyle birlikte daha fazla bütünleşmiş hale gelen pazarlar üzerinden ekonomik ve ticarî hayata etki eden enerji, devletlerin ulusal çıkarları, güvenliği ve egemenlikleri açısından hayatî önem arz eden ve dolayısıyla doğrudan denetim ve müdahalelere açık olan stratejik bir unsurdur. Bu nedenle uluslararası düzeyde müzakerelere, güç ilişkilerine, ittifak ve çatışmalara konu olabilmektedir. Devletlerin enerji politikaları hem enerjiye erişim ve enerjinin kontrolünden hem de fiyat ve gelirlerin yapısındaki temel değişimlerden etkilenmektedir. Diğer taraftan enerji piyasaları da jeopolitik koşullardan, bölgesel ve münferit devlet müdahalelerinden ve devletlerin enerji politikalarından etkilenmektedir.

Enerji tüketimi yüksek olan ülkeler, dünya ölçeğinde başka enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını kontrol edebilmek adına rekabet etmektedirler. Bu rekabetin en önemli aktörlerinden birisi ABD'dir. Dünyanın en büyük ekonomisine ve gelişmiş sanayisine sahip olan ABD'nin enerji tüketimi her yıl ciddi oranda artmaktadır. ABD'nin günlük yaklaşık 95 milyon varil olan petrol tüketiminin 2020'lerde 115 milyon varili bulacağı düşünülmektedir.³¹⁰ Bu yüzden enerji tedariki ABD için hayatî bir güvenlik sorunudur. Öyle ki ABD, bu uğurda askerî güce dayalı bir politika uygulamaktan dahi çekinmemektedir. Nitekim kendi petrol ithalatının yüzde 20'sini sağladığı Orta Doğu kaynaklarının dünya piyasasına arzındaki en önemli çıkış noktası olan Basra Körfezi'nin kontrolü için 1. Körfez Savaşı'nı gerçekleştirmiş ve 2003'te de, malum olduğu üzere, Irak'ı işgal etmiştir. ABD, Basra

³¹⁰ Şener Üşümezsoy ve Şamil Şen, **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2003, s.214.

Körfezi'yle birlikte başlattığı bu konuşlanma stratejisini, petrol ve doğal gaz ticaret yollarına uygun biçimde yaymaya çalışmakta ve enerji yönünden stratejik önemi bulunan bölgelerde askeri üsler oluşturmaktadır.³¹¹

Tüm dünyada petrol üreticisi bölgelere hâkim olmak mantığı ile hareket eden ABD, petrol satışlarının Amerikan dolarıyla yapılmasının sürmesini güvence altına almak ve stratejik rakiplerinin petrole ulaşmak için kendisine bağımlı kalmasını sağlamak istemektedir. Bu bağlamda ABD'nin Darfur konusundaki ilgisinin yansıtıldığı gibi insanî bir ilgi olmadığı; El-Beşir rejiminin insan haklarına aykırı davrandığını ve devrilmesi gerektiğini kabul ettirmek suretiyle petrol kaynaklarına erişim sağlamak için bu bölgedeki çatışmalardan faydalandığı ileri sürülmektedir.³¹²

2003'ten beri dünyanın en fazla enerji tüketen ikinci ülkesi olan Çin ise büyüyen ekonomisini ayakta tutacak enerji kaynaklarına ulaşmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda politikalar geliştirmektedir.³¹³ Çin'in sanayileşme ve teknolojik ilerleme hamlesi ve buna bağlı olarak beliren yoğun enerji ihtiyacı öteki küresel güçlerle karşılaştırıldığında daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu durum Çin'i diğer uluslararası aktörlere göre dezavantajlı bir duruma sokmaktadır. Dolayısıyla Çin, petrol ihtiyacını karşılayabilmek için olabildiğince çok alternatif kaynaklar bulmak zorundadır. Bilhassa 11 Eylül'den sonra ABD'nin Orta Doğu'daki petrol kaynaklarını ve bu kaynakların dünya ticaretine açılma noktalarını tek taraflı olarak kontrol etmesi, Çin'i petrol sağladığı kaynakları çeşitlendirmeye itmiş³¹⁴ ve diğer

³¹¹ H. Naci Bayraç, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye", TÜRKSAM, <http://www.turksam.org/tr/a1909.html>, (20.05.2010)

³¹² **Le Courier International**, 9 Mayıs 2007

³¹³ Charles E. Ziegler, "The Energy Factor in China's Foreign Policy", **Journal of Chinese Political Science**, Cilt 11, No. 1, Bahar 2006, s. 1

³¹⁴ Hakan Ayduk, **Dünya Enerji Politikaları ve Rusya, Çin, ABD Rekabeti**, İstanbul, 2007, s.56.

ülkelerin girmekten çekindikleri Sudan gibi ekonomik ve siyasal riskler taşıyan pazarları da enerji talep edebileceği kaynaklar olarak değerlendirmeye başlamıştır.³¹⁵ Çin'in hem Sudan, İran ve Venezüella gibi anti-Amerikan rejimlerle işbirliğine girmesi hem ABD için de önem taşıyan alternatif enerji kaynaklarına hâkim olmaya başlaması doğal olarak ABD ile arasında gizil bir rekabet doğurmaktadır.

Enerji kaynakları rekabetinde önceleri Ortadoğu bölgesi ön planda iken günümüzde Afrika kıtası stratejik önem arz etmeye başlamıştır. Dünya petrol üretiminde oldukça önemli bir yer tutan Afrika kıtası, 1987'de dünya petrol rezervlerinin yüzde 6'sını barındırırken, bu oran 1997'de yüzde 7'ye, 2007'de ise yaklaşık yüzde 10'a çıkmıştır.³¹⁶ Bu artış, Afrika'nın henüz çoğu petrol bölgesinin keşfedilmemiş durumda olmasından kaynaklanmaktadır. Petrol arama çalışmaları sürdükçe ve yabancı yatırım aldıkça Afrika kıtasının dünya petrol rezervleri içindeki yüzdesi yükselmeye devam edecektir. Hem ABD hem Çin bu potansiyelinden ötürü Afrika'ya ilgi duymaya başlamıştır. Ancak kıtanın ticarî eğilimleri giderek daha fazla Çin lehine değişmektedir. Öyle ki Çin, Exxonmobil ve Shell gibi çok uluslu şirketlerle rekabete girmekte ve kıtadaki kurumsallaşmasını hızlandırarak petrol üretimini artırmayı hedeflediğini resmî ağızlardan ifade etmektedir.³¹⁷

Çin'in kıtanın enerji kaynaklarına gösterdiği ilgi, kıta ülkelerine yaptığı yardımlar, siyasal rejimlerine bakmaksızın verdiği krediler ve gerçekleştirdiği altyapı projeleri, başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerce eleştiri konusu olmaktadır.

³¹⁵ David Shambaug, "China Engages in Asia reshaping the regional order", **International Security** 29, No.3, 2004, s. 82

³¹⁶ BP, **BP Statistical Review of World Energy**, Haziran 2008, s.6;

³¹⁷ João Bosco Monte, "China e África: A Política de Pequim para o Continente Africano", **Meridiano 47- Boletim de Análise de Conjuntura em Relações Internacionais**, No. 116, Mart 2010, s.12

Çin'in Afrika ülkelerindeki enerji kaynaklarını ele geçirmek için bu ülkelerin geleceğini hiçe saydığını öne süren bu eleştiriler, insan hakları, demokrasi ve silah satımı konularında yoğunlaşmaktadır. Afrika'daki yatırımlarını hiçbir şarta bağlamadığı için baskıcı rejimlerin insan hakları ihlallerine destek verdiği iddia edilen Çin'in bu bağlamda Sudan'daki çatışmalarda da payının olduğu ileri sürülmüştür.³¹⁸ Çin'in Sudan ile özellikle enerji ve silah ticareti alanında işbirliği içerisinde olması, uzun bir süredir Darfur'a barış gücü operasyonu düzenlemesi ve Sudan'ın petrol ihracatına engel getirilmesine yönelik BM girişimlerinde olumsuz oy kullanması Batılı ülkeler tarafından “demokratik olmayan hükümetlerin desteklenmesi” şeklinde algılanmaktadır. Kısacası, Sudan'ın batısındaki Darfur'da yaşananlar ve buradaki olaylara gösterilen uluslararası tepkiler, devletlerin ekonomik ve politik kaygılarına göre şekillenmektedir.

4.1.Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin son dönemdeki Sudan politikaları, başta Çin olmak üzere yükselen ekonomilerin Afrika kıtasındaki doğal kaynakları tekeline almasını önlenmekle ilgilidir. Zira hâlihazırda çok büyük oranda petrole ihtiyaç duyan ABD, kıtadaki petrol fazlalığı nedeniyle Afrika'ya yönelmektedir. Şu an için ABD'nin petrol ithalatının % 15'ini karşılayan Afrika, tahminlere göre 10 yıl zarfında petrol ihtiyacını karşılama bakımından Orta Doğu'nun yerini alabilecek konumdadır.³¹⁹ Bu bağlamda Obama'nın başkan seçilmesi bazı kesimlerce ABD'nin Afrika politikaları açısından olumlu bir etki olarak değerlendirilmektedir. Obama'nın ırksal açıdan Afrikalılara yakın olmasının kıta halkının Amerikan politikalarını sempatiyle

³¹⁸ Yalın Alpay, “Çin Afrika'da Ne Yapıyor”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 14, 2009, s.14

³¹⁹Jean-Christophe Servant, “The New Gulf Oil States”, **Le Monde Diplomatique**, Ocak 2003.

karşılmasına ve akıllı güç perspektifinin daha etkin bir şekilde uygulanmasına imkân sağlayacağı dile getirilmiştir.³²⁰

ABD'nin genelde Afrika, özelde Sudan ve Darfur üzerinden yürüttüğü politikalar, Çin'in Afrika'da nüfuz kazanmak için Sudan'ı sıçrama tahtası olarak kullanacağı yönündeki endişelerden etkilenmektedir.³²¹ Zira Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte ABD'nin küresel hegemonyasını tehdit edecek bir süper güç kalmamıştı. Ancak son dönemde ekonomik anlamda büyük gelişme gösteren Çin, bu algıyı değiştirmeye ve kendine yeni nüfuz alanları oluşturmaya başlamıştır. Bu durumu endişeyle karşılayan ABD, Çin'in yükselişini frenlemeye yönelik stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejinin en önemli adımları, (1) Çin'in nükleer tehdit kapasitesini nötralize veya minimize etmek, (2) Tibet gibi konularla iç siyasî birliğini ve jeopolitiğini zayıflatmak, (3) Hindistan gibi ülkelerle alternatif ittifaklar kurarak Çin'i çevrelemek ve (4) Çin'in sürekli artan enerji ihtiyacını kontrol etmektir.³²² Stratejinin son adımı, Çin'in enerji ihtiyacını karşıladığı ülkeleri ilgilendirmektedir. Bu noktada İran ve Sudan gibi Amerikan çıkarlarına tehdit olarak görülen ülkeler ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerin siyasî ve iktisadî istikrarını etkileyen her hadise aynı zamanda Çin'in ekonomik yükselişine vurulacak bir darbedir.

Diğer taraftan ABD'nin petrole bağımlılığı devam ettiği müddetçe ulusal güvenliği ve ekonomik refahı bu gibi ülkelerde yaşanan siyasî ve toplumsal gelişmelere bağlı olacaktır. ABD'nin petrol tedarikçisi olan veya olması öngörülen ülkelerin sosyo-politik gelişmeleri çok daha önemlidir. Örneğin, İran'da 1979'da

³²⁰ Gizem Sevindir, "Obama'lı Dönemde Akıllı Güç Eksenli Amerikan Dış Politikası", TÜRKSAM Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, <http://www.turksam.org.tr/a1610.html>

³²¹ Jean-Christophe Servant, "China's Trade Safari in Africa", *Le Monde Diplomatique*, Mayıs 2005.

³²² Zidane Zeraoui, "Geopolitica y petróleo: La nueva dependencia energética", *Desafios*, Semestre II de 2008, (19), s.262-264.

Ayetullah Humeyni tarafından gerçekleştirilen devrimin Suudi Arabistan'a da ihraç edilmesi yönündeki girişimler, dönemin ABD yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Başkan Ronald Reagan, 1 Ekim 1981'de gazetecilere verdiği demeçte, "Arkamıza yaslanıp Suudi Arabistan'ın petrolü kesecek birilerinin eline geçmesine seyirci kalamayız" ifadesini kullanmıştır.³²³ Dolayısıyla ABD'nin bir rejimle düşman yahut müttefik olması ekonomik çıkarlarıyla bağlantılı olabilmektedir. Bu politikanın benzerlerini bugün de görmek mümkündür. Örneğin, ABD'nin Afrika'daki ana petrol tedarikçisi olan Nijerya'da petrol zenginliğinin sömürüldüğü ve bölgenin ihmale terkedildiği gerekçesiyle ayaklanan Nijer Deltası sakinleri, ABD'nin eğitim desteklediği Nijerya ordusu tarafından bastırılmaktadır. Nijerya ordusunun isyancılara karşı "orantılı güç" kullanıp kullanmadığı, ülkede yolsuzluk ve sosyal adaletsizliğin hüküm sürmesi ve neredeyse hiç hilesiz seçim yapılamaması ABD yönetimini çok fazla ilgilendirmemektedir.³²⁴

4.1.1. ABD'nin Sudan Politikasını Etkileyen İç Dinamikler

ABD yönetiminin geçmişteki insan hakları ihlallerine istikrarlı bir biçimde kayıtsız kalmış olmasına rağmen Darfur'daki olayları soykırım olarak nitelendirmesi eleştiri konusu olmuştur. Al-Khazen'e göre Darfur meselesi gündemde tutulmak suretiyle dünya kamuoyunun dikkati İsrail'in eylemlerinden ve ABD'nin Irak'ta yaşattığı felaketten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.³²⁵ Bazı araştırmacılar ise ABD kurumlarının ve Bush yönetiminin Sudan'a ve Darfur'a bu denli ilgi göstermesini Bush yönetiminin dış politikasına hâkim olan dinî boyut ile açıklamaktadır. Bush,

³²³ Michael Klare, *Kan ve Petrol*, s.64.

³²⁴ Steven Fake ve Kevin Funk, **The Scramble for Africa: Darfur-Intervention and the USA**, Black Rose Books Ltd., Montreal, 2009, s.59.

³²⁵ Jihad Al-Khazen, "Since the Victims are Arabs and Muslims", *Al-Hayat*, 13 Nisan 2007.

daha önce iç politika konularında bir dereceye kadar etkili olan Hıristiyan sağıın savunduğu ilkeleri, kendi politikalarını savunurken dile getirmiştir.³²⁶ Bush'un dış politikasında önemli bir yer edinen Evanjelist inanış açısından ise Afrika, özellikle de Güney Sudan büyük bir önem taşımaktadır. İşte bu nedenle Bush yönetimi Sudan ile ilgili gelişmelere özel bir önem atfetmiştir. Evanjelistler, bir taraftan sivil halkın dikkatini çekmek için kampanyalar yürütmüşler bir taraftan da ABD resmi kurumları nezdinde girişimlerde bulunarak ABD'nin Darfur konusunda etkin olmasını sağlamışlardır. ABD yönetiminin dikkatini Darfur'daki olaylara çekmek isteyen Evanjelistler, 1 Ağustos 2004 tarihinde, 35 Evanjelist liderin imzaladığı bir mektupla, Amerikan yönetiminin, askeri önlemler de dâhil olmak üzere etkili önlemler alması yönünde talepte bulunmuşlardır.³²⁷ İlginç bir şekilde, bu mektubun ABD Başkanı Bush'a gönderilmesinden çok kısa bir süre sonra Amerikan yönetimi Darfur'daki olayları soykırım olarak nitelendirmiştir. Hertzke'ye göre, şayet Evanjelistler Darfur krizini öncelikleri arasına almamış olsalardı Amerikan yönetimi olaylara bu derece ilgi göstermeyecekti.³²⁸ Sudan özel elçisi ve eski senatör John Danforth da Beyaz Saray'ın "Hıristiyan sağıı memnun etmek için" Darfur'u soykırım olarak tanımladığını dile getirmiştir.³²⁹

Emery'ye göre ABD'nin Darfur tasviri de Evanjelist planlarla bağlantılıdır. Bush yönetimi ve onun Evanjelist destekçileri, İslâm dünyasına karşı gerçekleştirilmesi planlanan "modern Haçlı seferini" meşrulaştırmak amacıyla

³²⁶ Duane Oldfield, "The Evangelical Roots of American Unilateralism: The Christian Right's Influence and How to Counter It," **Foreign Policy in Focus**, Mart 2004, s.1.; Cenap Çakmak, "Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Darfur Krizi'ne Müdahil Olması ve ABD'nin Süpergüç Olarak Limitleri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, No: 10, 2007, s. 60

³²⁷ Alan Cooperman, "Evangelicals Urge Bush to Do More for Sudan", **The Washington Post**, 3 Ağustos 2004

³²⁸ Allen D. Hertzke, "The Shame of Darfur", **First Things**, Sayı: 156, Ekim 2005, s. 16

³²⁹ Bechtold, a.g.m., s.160.

çatışmaları “Arap-Afrikalı çatışması” şeklinde kutuplaştırma yoluna gitmiştir. Zira bu sayede Darfur, ABD’nin bölgedeki müstakbel dış politika hamleleri için bir “vekil savaşı” olarak hizmet edecektir.³³⁰ Bazı Sudanlı bilim adamlarına göre bu yaklaşım, Sudan içerisinde batıda Darfur’dan başlayıp doğuda Etiyopya sınırına kadar uzanan bölgede bir siyah Afrika kuşağı oluşturmayı amaçlayan bir Amerikan stratejisidir.³³¹

Kemal Osman Salih’e göre ABD’nin Darfur politikasının kısa ve uzun vadeli hedefleri vardır. Kısa vadeli hedef, 2004’teki Amerikan başkanlık seçim yarışıyla ilgilidir. Bu süreçte hem Cumhuriyetçi Parti hem de Demokrat Parti Darfur krizini propaganda aracı olarak kullanmış ve bölgedeki çatışmayı hükümet destekli Arap kabileler ile mağdur Afrikalı kabileler arasında gerçekleşen çatışma olarak tasvir ederek Siyahî Amerikalıların oylarına talip olmuşlardır.³³² Uzun vadeli hedef ise Ortadoğu ülkelerini yeniden inşa etme sürecinde ABD’nin petrol çıkarlarını kontrol altına almakla ilgilidir.³³³

4.1.2. ABD’nin Sudan Politikasını Etkileyen Ekonomik Çıkarlar

ABD’nin bazı ekonomik çıkarlarının Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Sudan politikasını etkileyebildiği görülmüştür. Sudan’ı uluslararası ekonomiden izole etmeye çalışan Bill Clinton’ın başkanlık döneminde dahi bunun işaretleri mevcuttur. Örneğin Clinton, 4 Kasım 1997’de bir kanun hükmünde kararname çıkararak Sudan orijinli bütün mal ve hizmetlerin ithalatını yasaklamıştır. Fakat yapıştırıcılarda, şekerlemelerde, Coca Cola gibi meşrubatlarda ve farmasötik ürünlerde kullanılan

³³⁰ Ellie Emery, “Genocide or Tribal Warfare: Politics of Misrepresentation and the Humanitarian Crisis in Darfur”, *Articulate*, Cilt:1, Sayı:1, Güz 2008, s. 4-5.

³³¹ Salih, s.14.

³³² Prunier de Salih’in görüşüne paralel bir iddiada bulunmakta ve Bush’un 2004’te tekrar seçilmesinden sonra ABD yönetiminin Darfur ilgisinde anî bir düşüşün görüldüğüne dikkat çekmektedir. Prunier, s.140.

³³³ Salih, s.12.

Arap zankı hariç tutulmuştur.³³⁴ Zira dünyanın en önemli Arap zankı üreticisi olan Sudan'ı cezalandırmak aynı zamanda "Arap zankını işleyen ve kullanan çok sayıdaki Amerikan şirketini cezalandırmak" demektir.³³⁵ Buradan tahmin edileceği üzere Sudan, Amerikan dış politikasına yön veren ekonomik çıkar ve lobiler için stratejik öneme sahip bir ülkedir.

George W. Bush döneminin Sudan politikasına yön veren faktörlerden Evanjelizm, ABD'yi Sudan'a karşı agresif bir tavır almaya sevk ederken terörizmle mücadele faktörüyle birlikte bu sertlik eylemden ziyade söylemde kalmaya başlamıştır. Sudan'ın bir zamanlar sahip çıktığı "teröristler" hakkında istihbarat paylaşımını kabul etmesi, ABD'nin Sudan ile tekrar diyaloga girmesini beraberinde getirmiştir.³³⁶ Bu durum, Evanjelistlerin tepkisini çekmekle³³⁷ birlikte Sudan ile "yapıcı angajman" politikalarının başlangıcı olmuştur.

Bush'un "yapıcı angajman" politikasını etkileyen faktörlerden birisi de Sudan'daki ekonomik çıkarlardır. 1999'dan itibaren önemli bir petrol üreticisi konumuna gelen Sudan, Amerikan petrol şirketlerinin dikkatini çekmiştir. Amerikan petrol endüstrisi ile güçlü bağları olan Başkan Bush'un Sudan'a yönelik yaptırım politikasından vazgeçerek Amerikan petrol şirketlerinin Sudan'da yatırım yapmasına izin vereceği yönünde beklentiler doğmuştur. Diğer taraftan Başkan Yardımcısı Richard Cheney'nin önderliğindeki Birleşik Devletler Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu, Mayıs 2001'de bir rapor hazırlayarak Bush yönetiminin enerji stratejisini belirlemiştir. "Cheney Raporu" olarak da bilinen bu metne göre, " ABD

³³⁴ Collins, s.239

³³⁵ Huliaras, s.719.

³³⁶ Huliaras, s.718.

³³⁷ Jim Lobe, "US-Sudan Terrorism Ties Spell Disaster for Anti-Khartoum Activists", **Foreign Policy in Focus**, 25 Eylül 2001, s.2.

bundan yirmi yıl sonra her üç varil petrolden ikisini ithal eder hale gelecektir ki bu durum, Amerikan çıkarları ile bağdaşmayan dış güçlere bağımlılığın artması demektir". Bu bağlamda ABD'nin Basra Körfezi'ne bağımlılığı azaltmak için enerji tedarikçilerini çeşitlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Alternatif enerji kaynağı olarak Afrika'nın potansiyeline dikkat çekilmiş ve bu kıtanın gelecekte Amerikan petrol ve doğalgaz piyasası için en hızlı büyüyen kaynaklardan biri olacağı ifade edilmiştir.³³⁸ Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Walter Kansteiner de aynı minvalde bir yorumla Afrika petrolünün ABD için stratejik önem arz ettiğini belirtmiştir.³³⁹

Bu arada Sudan'ın günlük yaklaşık 600 bin varil petrol üretimiyle Afrika'nın önemli bir üretici ülkesi haline gelmesi, ABD'de bazı çevrelerde endişeyle karşılanmıştır.³⁴⁰ Zira petrol rezervlerinin önemli bir bölümü Güney Sudan'da bulunmaktaydı ve Sudan hükümeti petrol geliri sayesinde elde edeceği askerî güç ile Güneyli isyancılara karşı sürdürdüğü iç savaşı kazanabilirdi. Bu ihtimali değerlendiren Evanjelist gruplar ve diğer ABD'li aktivistler Batılı petrol şirketlerinin Sudan'daki yatırımlarını çekmeleri veya askıya almaları için başarılı bir lobi faaliyeti yürütmüşlerdir.³⁴¹

2001 yılında Temsilciler Meclisi'nden geçen ve Sudan'da iş yapan petrol şirketlerinin sermaye artırmalarını veya Amerikan sermaye piyasalarında yer almalarını engellemeyi öngören *Sudan Barış Yasası* (Sudan Peace Act) petrol şirketlerinin tepkisine neden olmuştur. Örneğin, Sudan'da petrol arama imtiyazına

³³⁸ Daniel Volman, "The Bush Administration and African Oil: The Security Implications of U.S. Energy Policy," **Review of African Political Economy**, Aralık 2003, s. 573-6.

³³⁹ Klare & Volman, "Africa's Oil and American National Security", s.227.

³⁴⁰ Huliaras, s. 720.

³⁴¹ Huliaras, s. 720.

sahip olan İsveçli Lundin Oil, Washington'a "böylesine önemli bir gelişme aşamasında iken Sudan'ı cezalandırmaması" çağrısında bulunmuştur.³⁴² Bu çağrılara kulak veren Beyaz Saray, "sermaye piyasalarına erişimi engellemenin, ABD'nin serbest piyasaya verdiği desteği ve mali piyasalardaki rekabetçiliğini gölgeleyeceği" gerekçesiyle bu yasa veto edebileceğini belirtmiştir. Evanjelist aktivistlerin itirazlarına rağmen Amerikan Senatosu'nda yasa tasarısından sermaye yaptırımlarını içeren kısım çıkarılmıştır. Böylelikle Sudan'da iş yapan Batılı petrol şirketlerinin çabaları sayesinde ABD yönetiminin Sudan'a yönelik ağır ekonomik yaptırımlar getirmesi engellenmiştir.³⁴³

4.1.3. ABD'nin Darfur Politikası

ABD'nin Darfur politikası, Amerikan dış politikasına etki eden dinî, siyasî ve ekonomik faktörlerin "uzlaşması" ile oluşmuştur.³⁴⁴ Darfur konusunda ilk olarak realist görüşler ile Sudan karşıtı lobiler etkin olmuştur. Dışişleri Bakanlığı ve CIA içerisindeki "realist" kanat, Sudan hükümetinin terörizme karşı istihbarat alışverişine devam etmesi ve Güney Sudan'ın bağımsızlığına giden süreçte sorun çıkarmaması halinde tam olarak desteklenmese bile ılımlı olunması taraftarıydı. Amerikan Kongresi'nde etkin olan Evanjelist "Garang lobisi" ise Sudan rejimine karşı olabildiğince sert tavır takınılmasını ve caydırıcı yaptırımların uygulanmasını savunmaktaydı.³⁴⁵ Bu lobi, Başkan Bush'un seçim kampanyasında en fazla destek aldığı grupları temsil etmekteydi. Aynı zamanda birçok Protestan ve Yahudi kuruluşu 2004 yılı içerisinde yoğun bir Darfur kampanyası başlatmışlardı. Diğer

³⁴² "U.S. Business Gears up to Derail Sudan Delisting Law", **Financial Times**, 20 Haziran 2001.

³⁴³ Huliaras, s.721.

³⁴⁴ Asteris Huliaras, "Evangelists, Oil Companies, and Terrorists: The Bush Administration's Policy towards Sudan", **Orbis**, Cilt 50, Sayı 4, Güz 2006, ss.709-724.

³⁴⁵ Prunier, a.g.e., s. 139.

tarafından realist kanat, Sudan'ın "sert davranılmayacak kadar önemli" olduğunda ısrar etmekteydi. Bu konjonktür, ABD yönetiminin Sudan'a yönelik pragmatik bir politika geliştirmesine neden olmuştur. Bir taraftan Kuzey-Güney arasındaki barış görüşmelerinin selameti açısından Sudan hükümetine aşırı baskı uygulanmayacak diğer taraftan da herhangi bir uyuşmazlık göstermesi halinde "Demokles'in kılıcı" mahiyetinde yaptırımlar ile tehdit edilecekti.³⁴⁶

ABD'nin Sudan politikasının ilk resmî ifadesi Dışişleri Bakanı Colin Powell'dan gelmiştir. Powell, 9 Eylül 2004'te ABD Senatosu'nun Dış İlişkiler Komitesi'ne hitaben yaptığı konuşmada Darfur'daki olayları "soykırım" olarak nitelemiş ve bu soykırımdan Sudan hükümeti ve Cancavid milislerinin sorumlu olduğunu iddia etmiştir.³⁴⁷ Bu açıklama, ABD'li bir hükümet yetkilisinin bir bölgede çatışmalar devam ederken yaptığı ilk soykırım ilanı olarak Amerikan siyasi tarihine geçmiştir.³⁴⁸ Daha sonra soykırım açıklamasına Başkan George W. Bush da katılmıştır. Darfur'u niteleyen en doğru kelimenin "soykırım" olduğunu yineleyen Bush, "Darfur'da barış sağlanana kadar masumların yanında olacaklarını" ifade etmiştir.³⁴⁹ Ancak bu açıklamaların hemen arkasından "her hangi bir yeni eylemin dikte edilmediği" vurgulanarak ABD'nin pratikte tek başına bir uluslararası eylem üstlenmeyi planlamadığı ima edilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁶ Prunier, a.g.e., s. 140.

³⁴⁷ **Current Situation in Sudan and Prospects for Peace: Hearing Before the U.S. Foreign Relations Committee**, 108th Congress, 2004; Colin Thomas-Jensen ve Julia Spiegel, "Activism and Darfur: Slowly Driving Policy Change", **Fordham International Law Journal**, Cilt 31, Sayı 201, 2008, ss.203.

³⁴⁸ Thomas-Jensen ve Spiegel, a.g.m., s.204.

³⁴⁹ Hannes Gerhardt, "Bio-Normative Geopolitics: The US and the Darfur Crisis in Sudan", **Geopolitics**, 14, 2009, s.500.

³⁵⁰ Thomas-Jensen ve Spiegel, a.g.m., s. 205; Prunier, a.g.e., s. 140.; Peter K. Bechtold, "Darfur, The ICC and American Politics", **Middle East Policy**, Cilt XVI, Sayı 2, 2009, s. 160.

2004 sonundan itibaren Darfur’da nispeten bir istikrar hâkim olmaya başlamasına rağmen ABD’deki Darfur kampanyaları bu dönemden sonra hız kazanmıştır. Birçok ABD’li gazeteci bölgeye gitmeye ve insanî durumla ilgili haberler sunmaya başlamıştır. Bu haberler daha çok komşu ülke Çad’daki mültecilerle mülakatlar yapılarak veya helikopter vasıtasıyla Darfur’u “kuş bakışı” inceleyerek hazırlanan hikâyelere dayandırılmıştır. Birkaç gün Darfur’da bulunarak oradaki sorunu “Arap vahşeti” şeklinde yansıtan gazetecilerin anlatımları Amerikan medyasında geniş yer bulmuş; soruna daha kompleks bir bakış açısı getiren gazeteciler ana akım medyadan ziyade internet bloglarından seslerini duyurmaya çalışmışlardır.³⁵¹

Darfur konusunda Amerikan dış politikasını ve kamuoyunu etkileyen en önemli kampanya *Save Darfur Koalisyonu* tarafından yürütülmüştür. Temmuz 2004’te *American Jewish World Service* (Amerikan Musevi Dünyası Servisi) ve *United States Holocaust Memorial Museum* (Birleşik Devletler Holokost Hatırası Müzesi) tarafından kurulan bu koalisyon, 2007’ye kadar 180’den fazla dinî ve insanî kuruluşu, yaklaşık 1 milyon aktiviste ve topladığı yardımlarla 14 milyon doları bulan bir yıllık bütçeye ulaşmıştır.³⁵² Koalisyon bu sayede, ABD’nin çok satan gazetelerinde Darfur’la ilgili “yürek dağlayan” fotoğraflarla birlikte tam sayfa reklamlar verebilmiş ve “Darfur’daki soykırımı önlemek için” her Amerikan vatandaşını “harekete geçmeye” çağırmıştır. Bunun dışında büyük şehirlerde gösteriler düzenlenmiş, belgesel filmler hazırlanmış, üniversite kampüslerinde broşür vb. materyaller dağıtılmıştır. Ayrıca George Clooney ve Mia Farrow gibi Hollywood’un önde gelen isimlerin bu davayı desteklemesi sağlanmıştır.

³⁵¹ Bechtold, a.g.m., s. 161.

³⁵² Mamdani, a.g.e., s. 23.

Koalisyonun Darfur konusundaki en dikkat çekici kampanyası Çin'in Sudan politikasına yönelik olmuştur. Çin'in Sudan petrol sektörüne yaptığı yatırımların Darfur'daki şiddetin müsebbibi olduğu iddia edilmiştir.³⁵³ 2008'de Çin'de düzenlenen olimpiyatların “soykırım olimpiyatları” olduğu ve ABD'li sporcuların bu olimpiyatları boykot etmesi talep edilmiştir. Bu talebe ünlü isimlerin de karşılık vermesi sağlanmış ve örnek olması açısından Steven Spielberg, Pekin Olimpiyat Oyunları'nın sanat danışmanlığından istifa ettirilmiştir.³⁵⁴ Ayrıca olimpiyatlara katılacak bazı ABD'li atletlerden bir “Darfur Takımı” oluşturulmuştur. Fakat bu girişimler trajikomik bir ifşa ile sonuçlanmıştır. Olimpiyatların açılış töreninde Amerikan bayrağını taşıması için sonradan Sudan vatandaşlığına geçirilmiş bir atlet seçilmiştir. “Darfur'daki vahşetten kaçan” bir mülteci olarak tanıtılan bu atlet, olimpiyatlarda “Amerikan değerlerinin sembolü” olmuştur. Hâlbuki bu atlet, Darfur'da Cancavid saldırılarından değil, Kenya yakınlarındaki köyüne yapılan “isyancı” saldırısından kaçmış ve hiçbir zaman Darfur'da bulunmamıştır.³⁵⁵

Koalisyonla ilgili bir diğer iddia malî yönüne ilişkindir. Jeffery Birnbaum, koalisyonun topladığı paraların Darfur'a gitmediği, sadece personelini ve eylemlerini finanse ettiğini iddia etmiştir.³⁵⁶ Bu iddialar üzerine koalisyonunun yönetimi değiştirilmiş ve çalışmalarını *Enough!Project* adlı bir yan kuruluş üstlenmiştir. Bu arada Save Darfur, Fransa'da *Urgence Darfour* ve İngiltere'de *Aegis Trust* adıyla faaliyet yürütmeye devam etmiştir.

³⁵³ Thomas-Jensen ve Spiegel, a.g.m., s. 208.

³⁵⁴ James Bone, “Spielberg Pulls Out of Olympics in Protest at China's Policy on Darfur”, **Times** (Londra), 13 Şubat 2008.

³⁵⁵ Bechtold, .a.g.m., s. 161.

³⁵⁶ Jeffery Birnbaum, **The Washington Post**, 1 Temmuz 2007.

Sonuç olarak Save Darfur, Batı dünyası nezdinde Sudan hükümetini “şeytanlaştırmayı” başarmıştır.³⁵⁷ Öyle ki 2008’deki ABD başkanlık seçimlerinde her aday Darfur hakkında yorum yapmaya kendisini mecbur hissetmiştir. Soykırım algısı o denli pekiştirilmiştir ki Darfur’daki güvenlik durumunun kontrol altına alındığı 2009 yılında dahi ABD’nin BM Büyükelçisi burada soykırımın devam ettiğini iddia etmiştir.³⁵⁸

ABD’nin Darfur politikasını öngören bir diğer aktör *Africa Action* olmuştur. ABD’li bir düşünce kuruluşu olan *Africa Action*, Darfur’a askerî müdahaleyi gündeme getirmiş ve böyle bir müdahale için en uygun kuruluşun BM olduğunu dile getirmiştir. Askerî müdahale seçeneğinin uluslararası toplum tarafından ivedilikle desteklenmesi gerektiğini savunan *Africa Action*, bu müdahalenin yetkilendirilebilmesi için BM Güvenlik Konseyi’nde bu misyona destek sağlayabilecek siyasî irade ve imkânlarla sahip güçlü bir ulusun önderliğine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu düşünce kuruluşuna göre böylesi bir önderliği üstlenmesi gereken devlet ABD’dir.³⁵⁹ Nitekim ABD bu fikir doğrultusunda Darfur’a yönelik bir uluslararası müdahale için diplomatik çaba sarf etmiştir. Batılı ülkeler, ABD’nin Irak işgalinin olumsuz etkileri sıcaklığını korurken Afrika’da maceraya girmek istememişlerdir.³⁶⁰ Ayrıca Sudan’ın terörizme karşı yaptığı işbirliğinin bozulması endişesi vardı. Bu nedenle Afrika Birliği’nin misyonunun desteklenmesi tercih edilmiştir. Ancak bunun aşamalı olarak BM misyonu ile değiştirilmesi gündeme getirilmiştir.

³⁵⁷ Bechtold, .a.g.m., s. 162.

³⁵⁸ Bechtold, .a.g.m., s. 162.

³⁵⁹ Salih, a.g.m., s.13.

³⁶⁰ Richard Baltrop, **Darfur and the International Community: The Challenges of Conflict Resolution in Sudan**, I.B.Tauris, 2010, s.129.

ABD yönetimi ilk etapta Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi'nin 10 Mart 2006'daki toplantısında Darfur'daki Afrika Birliği misyonunun bir BM misyonuna devredilmesi yönünde karar alınmasını sağlamıştır.³⁶¹ ABD Başkanı George Bush'un Darfur'a yönelik BM müdahalesinin NATO tarafından da takviye edilmesini gündeme getirmesi uluslararası müdahale ile ilgili şüpheleri artırmıştır. Afrika Birliği misyonunun yerini alacak NATO destekli bir BM müdahalesinin "Darfur'u Irak'a dönüştüreceği" yönünde tartışmalar başlamıştır.³⁶² Ayrıca, BM barış gücü operasyonlarının ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiği, "insanî müdahale"nin ideolojik bir araç olarak kullanıldığı ve bazı durumlarda "insanî olmayan sonuçlar" doğurduğuna dikkat çekilmiştir.³⁶³ Bu doğrultuda BM'nin geçmişteki "insanî müdahale"lerinden örnekler verilmiştir:

"Birleşmiş Milletler bayrağı taşıyan ABD birlikleri 1950'de Kore'yi işgal etmiş ve yapılan savaş 4 milyondan fazla insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. 1961'de ABD'nin baskısıyla Kongo'ya konuşlandırılan BM birlikleri, ülkenin ilk başbakanı olan Patrice Lumumba'nın suikastinde rol oynamışlardır. 1991'de yine BM mandası bünyesinde ABD, Irak'ın bütün sivil altyapısını yok etmiş ve 1,5 milyondan fazla Iraklı'nın yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Yugoslavya ve Haiti'deki BM birlikleri de – barışın değil- ABD ve Avrupa'nın müdahalesinin kılıfı olmuşlardır."³⁶⁴

ABD yönetimi Darfur'a uluslararası güçlerin konuşlandırılması için Sudan Hükümeti'ni ısrarla ikna etmeye çalışmıştır. Kabul etmediği takdirde ekonomik yaptırım uygulamakla tehdit etmiştir. Nitekim ABD Başkanı Bush, ABD Ticaret Bakanlığı'nın 6 Şubat 2007'de Sudan hükümetinin petrol gelirleri de dâhil olmak üzere Amerikan bankalarındaki işlemlerini bloke etme planını onaylamıştır.³⁶⁵

³⁶¹ Salih, a.g.m., s.13.

³⁶² Baltrop, a.g.e., s.129.

³⁶³ Kevin Funk, Scramble for Africa, s. 60.

³⁶⁴ Sara Flounders, "The US Role in Darfur, Sudan", **Workers World**, Cilt 48, Sayı 22, Haziran 2006, s.11.

³⁶⁵ Salih, a.g.m., s.14.

ABD'nin baskıları sonuç vermiş ve BMGK'nın Temmuz 2007'de Darfur'a Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler birliklerinden oluşan hibrid bir misyonun konuşlanması yönündeki kararı Sudan tarafından kabul edilmiştir.³⁶⁶

2008'deki başkanlık seçimi kampanyasında Bush yönetiminin Sudan'a yönelik eylemsizliğini eleştiren ve Darfur'daki "soykırım"ın derhal sona erdirilmesi için Sudan Hükümeti'ne sert yaptırımlar uygulanmasını savunan Barack Obama³⁶⁷ ise başkanlık koltuğuna oturduktan sonra, Darfur'da vaziyetin iyiye gittiği ve bölgedeki şiddetin azaldığı gerekçesiyle bu söyleminden vazgeçmiştir.³⁶⁸ 19 Kasım 2009'da Sudan politikasını açıklayan Amerikan Dışişleri ise Darfur'daki "soykırım"ı sona erdirecek adımlar atmayı, Güney'deki iç savaşı bitiren Kapsamlı Barış Anlaşması'na uyulmasını sağlamayı ve Sudan'ın uluslararası terörü desteklemesini önlemeyi hedeflediklerini belirtmiş fakat bu süreçte Sudan Hükümeti ile diyalog geliştirilmesi gerektiğini de eklemişlerdir.³⁶⁹

4.1.4. ABD-Çad Enerji İlişkileri ve Darfur

Darfur hadiseleri nedeniyle Çin'in Sudan'la ilişkileri uluslararası kamuoyunda yüksek sesle tartışılıp eleştirilirken ABD'nin Çad politikası konusunda aynı tepkiler görülmemektedir.

Çad'ın ihracatının %80'ini petrol ürünleri oluşturmakta ve bu ihracatın %90'ı ABD'ye yapılmaktadır. 2008 itibariyle ihtiyaç duyduğu petrolün %25'ini Afrika'dan

³⁶⁶ Thomas-Jensen ve Spiegel, s.208.

³⁶⁷ "Barack Obama and Joe Biden's Plan to Secure America and Restore our Standing," http://www.barackobama.com/issues/foreign_policy/index_campaign.php#onafrika (20 Kasım 2009)

³⁶⁸ "Remarks on the Sudan Strategy," U.S. Department of State, <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/10/130686.htm> (19 Ekim 2009)

³⁶⁹ Ray Walser, "Courting Khartoum: The Obama Administration's Sudan Policy", *WebMemo*, The Heritage Foundation yayını, No.2660, 20 Ekim 2009, s. 1

temin eden ABD, kıtadan ithal ettiği petrolün %17'sini Çad ve Gine Körfezi'nden almaktadır.³⁷⁰ Bu anlamda Çad, ABD'nin petrol tedarikçisi olma yolunda Gabon'u ve Ekvator Ginesi'ni geçmiştir. 2003'ten bu yana Çad'ın güneyindeki kuyulardan petrol çıkaran Amerikan petrol şirketleri Exxon Mobil ve Chevron, Çad'ın petrol endüstrisine şu ana kadar beş milyon dolardan daha fazla yatırım yapmışlardır.³⁷¹ Ayrıca buradan çıkarılan petrolü Kamerun üzerinden Gine Körfezi'ne taşımak için 7 milyar dolarlık yatırım yapılarak bir boru hattı inşa edilmiştir.

Ne var ki elde edilen milyonlarca petrodolara rağmen Çad'ın sosyoekonomik standartlarında olumlu bir değişim sağlanmamıştır.³⁷² Bu noktada ABD, Dünya Bankası'nın Çad'a yönelik şeffaflık taleplerini destekliyor görünse de nasıl bir yönetim sergilediğine bakmaksızın İdris Debi rejimiyle iyi ilişkiler geliştirmeye devam etmektedir. Ülkedeki Amerikan üslerinde Çad ordusuna eğitim veren ABD, Çad Devlet Başkanı İdris Debi'nin faaliyetlerini Darfur'daki gibi yüksek sesle getirmemektedir. Nitekim Debi de Sudan'daki duruma benzer biçimde ülkedeki isyan hareketlerini zayıflatmak için yerel grupları silahlandırmış; hatta Çad'ı bir "milis devleti"ne dönüştürmüştür.³⁷³ Uluslararası toplumun Darfur'daki insanî duruma gösterdiği tepki, Çad'daki gelişmeleri gölgelemekle kalmamış aynı zamanda İdris Debi'nin mevcut konumunu güçlendirmiş ve daha otoriter hale gelmesine yaramıştır.³⁷⁴

³⁷⁰ "US Imports by Country of Origin", US Energy Information Administration, <http://tonto.eia.doe.gov> (21.02. 2011)

³⁷¹ Norm Dixon, "Oil Profits Behind West Tear for Darfur", **Counter Punch**, 19.08.2004.

³⁷² Behrends, s.52.

³⁷³ Behrends, s.43.

³⁷⁴ Marco Boggero, "Darfur and Chad: A Fragmented Ethnic Mosaic", **Journal of Contemporary African Studies**, Cilt 27, Sayı 1, Ocak 2009, s. 21.

Başlangıçta Darfur Sorunu'nun barışçıl yollarla çözümü için arabuluculuk yapan İdris Debi, çatışmaların ülkesine sığmaması ve mülteci akını nedeniyle bu tutumundan vazgeçerek Sudan hükümetiyle savaştan Darfurlu isyancıları finanse etmeye başlamıştır. Bu finansman, özellikle AEH'yi güçlendirmiş ve Sudan'ın başkenti Hartum'u işgal edecek kadar ilerlemiştir. Başka bir ifadeyle Sudan tarihinde ilk defa bir örgüt yürüttüğü iç savaşı başkente kadar taşımıştır. Ama bu haber “savunmasız Darfurluların Araplar tarafından hedef alındığı” yönündeki anlatımlarla uyuşmadığı için ana akım medyada yer almamıştır.³⁷⁵

4.1.5. ABD-Çad ve Çin-Sudan İlişkilerinin Politik Anlamı

Batı medyasının Çad ile Sudan'a yönelik farklı yaklaşımları bölgedeki enerji rekabetiyle bağlantılıdır. Bu rekabeti sınırın Çad tarafında ABD; Sudan tarafında Çin Halk Cumhuriyeti temsil etmektedir. Sahra Kuşağı, bir petrol ve uranyum kuşağı³⁷⁶ haline geldikten sonra ABD bu bölgedeki çıkarlarını korumak için bütün medya argümanlarını kullanmıştır. Düşman devletlerin şiddet eylemleri “soykırım” veya “insan hakları ihlali”, müttefik devletlerinki ise “terörizmle mücadele”nin parçası haline gelmiştir.³⁷⁷ Bu bağlamda ABD, hem bu ülkeden ithal ettiği petrolün arz güvenliğini ve Amerikan şirketlerinin yatırımlarını korumak hem de Sudan'daki radikal İslamcı El-Beşir yönetiminin bölgedeki etkisini sınırlamak açısından Çad'a önem vermektedir.³⁷⁸ Dolayısıyla Çad'daki olumsuz gelişmelerin çıkarlarına zarar

³⁷⁵ “Darfur: A US-China Proxy Battle for Oil?”, <http://www.groundreport.com/World/Darfur-A-US-China-Proxy-Battle-for-Oil/2861384> (18 Mayıs 2008)

³⁷⁶ Jeolojik araştırmalara göre Çad'ın Libya sınırına yakın Aozou bölgesi batıdaki Mali ve Nijer'den doğuya kadar uzanan bir uranyum kuşağının uzantısıdır. Mamdani, s.214.

³⁷⁷ Mamdani, s. 55.

³⁷⁸ “Chad's Relations with Libya, Sudan, France and the US” <http://www.peacebuilding.no> (20.12.2012).

vermesini istememektedir. Aynı durum Çin için de geçerlidir. 1990'lı yıllardan itibaren Sudan'ın petrol ve diğer enerji sektörlerine yatırım yapan Çin, Sudan'daki gelişmelerin şimdiye kadar kurduğu ilişkilere ve elde ettiği kazanımlara zarar vermesini istememektedir. Dolayısıyla Sudan politikasını bu çerçevede şekillendirmiş ve Darfur konusunda Sudan'ın "iç işlerine karışmama" prensibine sarılmıştır. Diğer taraftan ABD'nin nüfuzuna rağmen 2006'dan itibaren Çad'ın petrol sektörüne yatırım yapmaya başlayan Çin, ABD'nin bölgedeki enerji çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır. Buna mukabil Amerikan petrol şirketleri Çad'daki petrol arama faaliyetlerini daha geniş bir alana yaymışlardır.³⁷⁹ Afrika petrolü için verilen bu mücadele, Birinci Dünya Savaşı öncesi emperyalist paylaşım savaşlarını andırmaktadır.

4.2.Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'in sanayileşme ve teknolojik ilerleme hamlesi ve buna bağlı olarak beliren yoğun enerji ihtiyacı öteki küresel güçlerle karşılaştırıldığında daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu durum Çin'i diğer uluslararası aktörlere göre dezavantajlı bir duruma sokmaktadır. Dolayısıyla Çin, petrol ihtiyacını karşılayabilmek için olabildiğince çok alternatif kaynaklar bulmak zorundadır. Hâlihazırda Çin, petrol ihtiyacının %51'i gibi büyük bir kısmını Orta Doğu'dan sağlamaktadır. Özellikle 11 Eylül'den sonra ABD'nin Orta Doğu'daki petrol kaynaklarını ve bu kaynakların dünya ticaretine açılma noktalarını tek taraflı olarak kontrol etmesi, Çin'i petrol sağladığı kaynakları çeşitlendirmeye itmektedir. Bu bağlamda Çin kendisini, enerji konusunda özel alanlar oluşturmak ve bu alanlara

³⁷⁹ Behrends, s.44.

yönelik dikkatli politikalar üretmek zorunda hissetmiştir. Böylelikle Çin, diğer ülkelerin girmekten çekindikleri Sudan ve Venezüella gibi ekonomik ve siyasal riskler taşıyan, bir anlamda marjinal denilebilecek, pazarları da enerji talep edebileceği kaynaklar olarak değerlendirmeye başlamıştır.³⁸⁰

4.2.1. Çin-Sudan Enerji İlişkileri

Çin-Sudan ilişkilerinin temeli 1970'lerdeki yardım programlarıyla atılmıştır. Bu dönemde Çin, herhangi bir karşılık beklemeden sağlık klinikleri, hastaneler, dokuma fabrikaları, hidroelektrik barajları ve kültür merkezleri inşa etmiştir.³⁸¹ 1990'lı yıllarda İslamî radikalizmi ve Saddam Hüseyin gibi müttefiklerinden dolayı uluslararası toplumdan ve ekonomiden izole olan Sudan, yeni petrol kaynakları arayan Çin ile ekonomik temelli ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

İkili ekonomik ilişkiler son on yıl zarfında muazzam bir gelişme kaydetmiştir. 2007 itibariyle Sudan'ın toplam ticaret hacminin %64'ünü Çin temsil etmektedir. Bu oranın büyük kısmını petrol ticareti oluşturmaktadır. 1999'da Sudan'dan 266 bin ton petrol ihraç eden Çin, 2005 yılında bu rakamı 6,6 milyon tona çıkarmıştır. 2005-2006 yıllarında ise Çin, Sudan'ın ürettiği petrolün %47'sini ithal eder hale gelmiştir.³⁸² Sadede Çin Milli Petrol Şirketi (CNPC-China National Petroleum Company), Sudan pazarına 4 milyar dolardan fazla yatırım yapmıştır.³⁸³ 1996'dan beri Sudan'da faaliyet gösteren ve aynı zamanda Sudan Milli Petrol Şirketi'nin bünyesindeki Büyük Nil Petrol Şirketi'nin en büyük hissedarı olan CNPC, Güney Darfur'dakiler

³⁸⁰ Ayduk, a.g.e., s.49.

³⁸¹ Robert Collins, **A History of Modern Sudan**, s.231.

³⁸² Jonathan Holslag vd., **China's Resources and Energy Policy in Sub-Sahara Africa**, Brüksel, 2007, s.70-71.

³⁸³ Jonathan Holslag, "China's Diplomatic Manoeuvring on the Question of Darfur", **Journal of Contemporary China**, Cilt 17, Sayı 54, 2008, s. 71.

de dâhil olmak üzere ülkenin hemen hemen bütün petrol sahalarında imtiyaz elde etmiştir.

Tablo 3: Sudan'ın Petrol Üretimi ve Çin Milli Petrol Şirketi'nin Hissesi

	2002	2003	2004	2005	2006
Sudan'ın yıllık petrol üretimi (ton)	11.5	12.6	16.1	18.7	20.7
CNPC'nin hissesi (ton)	4.6	5.0	6.8	8.2	9.3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, China Customs

Çin, Sudan'ın petrol altyapısının gelişiminde de büyük pay sahibidir. 1998'de Güney Sudan'dan Kızıl Deniz'e uzanan 1,500 km'lik petrol boru hattının ve 2004'te Batı Kordofan'daki Fula'dan başkent Hartum'daki rafineriye petrol nakledecek 740 km'lik boru hattının inşasını CNPC üstlenmiştir.

Çinli şirketler Sudan'ın başka enerji sektörlerinde de yer almışlardır. Hartum'da bir polipropilen üretim projesini tamamlayan Çin, aynı zamanda Sudan Petrokimya Ticareti Projesi'nin sahibi ve Hartum Kimya Endüstrisi Şirketi'nin % 50 hissedarıdır. Bunun dışında, Çin Merkez Bankası'nın sağladığı 149 milyon dolarlık kredi sayesinde Harbin Elektrik Şirketi, 330 megavat elektrik üretecek olan Qarre I ve Qarre II hidroelektrik santrallerini inşa etmiştir. Çin ayrıca 300 megavat elektrik üreten Kajbar Barajı'na % 85 hisse ile ortaktır.³⁸⁴

4.2.2. Çin'in Darfur Politikası

Darfur'daki hadiseler patlak verdiğinde Çin'in Sudan'la ilişkileri eleştirilmeye başlanmıştır. Geleneksel olarak bir devletin egemenlik hakkına saygı

³⁸⁴ Holslag, a.g.m., s.72.

duyma ve iç işlerine karışmama prensibini benimseyen Çin, Darfur konusunda da “siyaseti ticaretten ayırmayı” tercih etmiş ve “Sudan’daki durumun Sudan’ın iç işi olduğunu” ifade etmiştir.³⁸⁵

Bu bağlamda Çin, Sudan ile geliştirdiği ekonomik ilişkilere zarar vereceğini düşündüğü BMGK kararlarına karşı çıkmıştır. İlk olarak Sudan hükümetini baskı altında tutmaya yönelik bazı ekonomik tedbirleri içeren Eylül 2004’teki 1564 no’lu kararın hafifletilmesini sağlamıştır. Daha sonra Şubat 2005’te ABD tarafından hazırlanan ve Darfur’daki barış sürecini bloke eden kişilere yönelik yaptırım uygulamayı öngören karar taslağı da Çin’in itirazına takılmıştır. Çin, bu kişilerin bir Güvenlik Konseyi heyeti tarafından gayri resmî olarak seçilmesini talep etmiştir.³⁸⁶ Aralık 2005’te Yaptırımlar Komitesi Uzman Paneli, aralarında Sudan Savunma Bakanı Abdurrahim Muhammed Huseyn, Sudan Milli Emniyet Müdürü Salah Abdallah, bazı Sudanlı ordu komutanları ve polis amirleri, iki Cancavid lideri ve beş isyancı liderin bulunduğu bir liste hazırlamıştır.³⁸⁷ Fakat Çin ve Rusya’nın ortak gayretleriyle Nisan 2006’da bu listedeki isim sayısı dörde indirilmiştir.³⁸⁸ Çin ve Rusya, aynı zamanda ABD ve İngiltere tarafından hazırlanan ve 2005 yılındaki Darfur Barış Anlaşması’nı ihlal eden kişi veya gruplara yaptırım öngören karar tasarısını da yumuşatmayı başarmışlardır (16 Mayıs 2006 tarihli 1679 no’lu BMGK kararı). Aynı şekilde Çin, Darfur hadiselerinin UCM’ye intikalini öngören BMGK kararına karşı çıkmış ve burada işlenen suçlarla ilgili soruşturma yetkisinin Sudan mahkemelerine verilmesini talep etmiştir. Ancak bu konuda başarılı olamamıştır.

³⁸⁵ Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhou Wenzhong’un bu yöndeki açıklamaları için bkz. **New York Times**, 22 Ağustos 2005.

³⁸⁶ Holslag, a.g.m., s.81.

³⁸⁷ “Leaked names highlight Sudan’s failure to protect”, **Human Rights Watch**, 26 Aralık 2006.

³⁸⁸ Judy Aita, “United States Seeks Sanctions on Sudan Officials”, **State Department File**, 19 Nisan 2006.

Nitekim UCM'nin Sudan ile işbirliği içinde olacağı ve Sudan hükümetini tehdit etmeyeceği düşüncesiyle BMGK'daki oylamada çekimser kalarak söz konusu kararın geçmesini sağlamıştır.³⁸⁹

Çin, 1564 no'lu kararda öngörülen tedbirlerin Temmuz 2006'da 1556 no'lu kararla ağırlaştırılmasına ve Sudan'ın petrol sektörünü etkileyebilecek ilave ekonomik tedbirler getirilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Cancavid milislerinin silahsızlandırılmasını kabul ederken Sudan ordusuna yönelik silah ambargosuna itiraz etmiştir. Yaptırımlar Komitesi'nin Nisan 2007'de yine silah ambargosuna yönelik olarak hazırladığı uzman raporunu kabul etmemiştir.³⁹⁰ Bu kararlardan bazılarının oylanması sırasında çekimser kalsa da sonraki süreçte fiili anlamda ekonomik tedbirlerin uygulanmasını zorlaştırmıştır.³⁹¹

4.2.3. Çin'in Uluslararası Müdahaleye Desteğinin Nedenleri

“Koruma sorumluluğu” çerçevesinde çatışma bölgelerine uluslararası müdahale konusunda Çin dış politikasının zamanla evrildiği görülmektedir. 1970'lerde Bileşmiş Milletler barış gücü operasyonlarına karşı çıkan ve katılmayan Çin, 1980'lerde bu operasyonlara katılmayı reddetmekle birlikte muhalif tavrını yumuşatmış; 1990'larda ise hem desteklemeye hem katılmaya başlamıştır.³⁹² Bu değişimin sebepleri muhtelifdir. En önemlisi, Çin'in ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler ile çatışmaktan kaçınması ve ulusal çıkarlarını korumak için BM Güvenlik

³⁸⁹ Robert Cryer, “Sudan, resolution 1593, and international criminal justice”, **Leiden Journal of International Law**, Cilt 19, Sayı 1, 2006. Ss. 195-222.

³⁹⁰ Warren Goge, “Sudan flying arms to Darfur, UN panel reports”, **International Herald Tribune**, 18 Nisan 2007.

³⁹¹ Holslag, a.g.m., s.82.

³⁹² Yeshi Choeden, “China's Stance on UN Peacekeeping Operations: Changing Priorities of Foreign Policy”, **China Report**, Cilt 41, Sayı 1, 2005, ss.39-59.

Konseyi'ni bir araç olarak görmesidir.³⁹³ Fakat Soğuk Savaş sonrası dönemde barış gücü operasyonlarının etkisizliği üzerine Çin, müdahale edilecek devletin rızasının alınması gerektiği fikrini ortaya atmıştır.³⁹⁴ Bu bağlamda Sudan hükümetinin rızası olmadan Darfur'a BM birliklerinin konuşlandırılmasına da karşı çıkmıştır. Halbuki Çin'in böyle bir müdahaleyi şartsız desteklemesi için yeterince sebep bulunmaktaydı. Zira bölgede şiddetin artması ve çatışmaların Güney Sudan'a sıçraması halinde Çin'in Sudan'daki ekonomik çıkarları tehlikeye girebilirdi. İlerleyen süreçte Batılı ülkelerin Sudan'a yönelik tek taraflı politikaları Çin'in ülkedeki mihver pozisyonunu tehdit edebilirdi. Kaldı ki Afrika Birliği de kendi birliklerinin yerine BM barış gücü misyonunun ikame edilmesini talep etmekteydi. Çin'in bu talebi engellemesi diğer Afrika ülkeleriyle ilişkilerine zarar verebilirdi.³⁹⁵ Üçüncü bir faktör de Ağustos 2006'da Çad ile diplomatik ilişkilerin tekrar başlatılması ve bu ülkeyle bir dizi petrol anlaşmalarının imzalanması olmuştur. Sudan'ın batı komşusu olan Çad, Darfurlu mültecilerin ve isyancıların sınırı geçerek Çad'a giriş yapmalarının önlenmesi için sürekli olarak baskı yapmaktaydı.³⁹⁶ Bu bölge, Libya'dan Etiyopya'ya kadar uzanan enerji ilişkileri ağının kesiştiği yerd. Dolayısıyla buranın istikrarı Çin'in enerji güvenliği açısından hayati önem arz etmekteydi. Çin'in BM Büyükelçisi Guangya Wang'ın ifadesiyle, “ Darfur Sorunu'nun çözümü, sadece bölgedeki güvenliği ve insanî durumu değil, Kuzey ile Güney Sudan arasındaki barış sürecini, komşu ülke Çad'ı, Orta Afrika'nın ve bütün altbölgenin güvenlik ve istikrarını ilgilendirmektedir”.³⁹⁷

³⁹³ Coeden, a.g.m., s.55.

³⁹⁴ Holslag, a.g.m., s.74.

³⁹⁵ African Union, **Report of the Chair Person**, Addis Ababa, 12 Ocak 2006.

³⁹⁶ Simon Massey ve Roy May, “Crisis in Chad”, **African Affairs**, Cilt 105, Sayı 420, 2006, s.365.

³⁹⁷ Guangya Wang, “Explanatory Remarks on Resolution 1672”, 25 Nisan 2006; Holslag, a.g.m., s.75.

Çin'in Darfur'a BM misyonunun konuşlanması konusunda Sudan hükümetinin rızasını şart koşmasının da makul sebepleri vardır. Böylelikle hem Sudan hükümetiyle iyi ilişkilerini devam ettirerek petrol sektöründeki yatırımlarının zarar görmemesini sağlamış hem de siyasî çözümde ısrar ederek zaman kazanmıştır. Zira Sudan hükümetinin rızası olmadan alınacak bir askerî müdahale kararı ülkedeki sorunu daha fazla çıkmaza ve kaosa sürükleyebilirdi. Bu nedenle, Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi'nin Ocak 2006'da BM birliklerinin Afrika Birliği Misyonu'nun (AMIS) yerini alması yönündeki talebini ABD ve Avrupa Birliği şartsız desteklerken Çin, Sudan hükümetinin rızası alınmak şartıyla kabul etmiştir. Bununla birlikte Çin, Eylül 2006'da AMIS'in yerine BM misyonunun ikamesini öngören 1706 No'lu BMGK kararına henüz Sudan hükümetinin rızası alınmadığı gerekçesiyle itiraz etmiştir.³⁹⁸ Müteakip süreçte ise bir taraftan Sudan hükümetini bu konuda ikna etmeye diğer taraftan da dostane ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Zira ikili ilişkilerin zayıflaması hem ekonomik çıkarlara hem de Darfur'daki istikrara zarar verebilirdi. Ayrıca Sudan ekonomik işbirliği alanında başka Asyalı aktörlere yeşil ışık yakmaktaydı. Örneğin, Hindistan 2005 yılı sonlarından itibaren Sudan'a çeşitli yardım paketi sunmaya başlamış ve kurulan sıcak ilişkiler sayesinde Hint şirketleri Sudan'da daha fazla petrol imtiyazı elde etmiştir.³⁹⁹ 2006 yılında Rusya ve Malezya da Sudan'la ticarî ilişkilerini canlandırmaya başlamıştır.⁴⁰⁰ Bu duruma karşılık olarak Çin, Sudan hükümeti ile

³⁹⁸ Holslag, a.g.m., s.76.

³⁹⁹ Hintli petrol şirketi ONGC Videsh, Çin firmalarının direnmesine rağmen 690 milyon dolarlık yatırım yaparak Sudan petrolünün % 25'inin üretimine ortak olmuştur. Melek Fırat, "Hindistan'ın Afrika Politikası, **Afrika: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2012, s.54. Rahul Beri, "Africa's Energy Potential: Prospects for India", **Strategic Analysis**, Cilt 29, Sayı 3, 2005 ; "India gives 392 mln loan to Sudan for power plan", **Rediff**, 24 Ocak 2006.

⁴⁰⁰ "Russia-Sudan set up business partnership", **Moscow Times**, 19 Mayıs 2006; "Malaysian Petronas embarks on oil Project in Sudan", **Business Times**, 13 Aralık 2005.

yeni ekonomik ve askerî anlaşmalar imzalamıştır.⁴⁰¹ Bir taraftan da düşük profilli de olsa Sudan hükümetini BM birliklerini kabul etmesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Fakat Sudan hükümeti itirazına devam etmiştir. Bunun üzerine ABD başta olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri Çin ve Sudan'a yönelik baskılarını artırmaya başlamışlardır.⁴⁰² Çin'de yapılacak olimpiyatları “soykırım olimpiyatları” olarak boykot etme çağrıları ve İngiltere ve ABD'nin Sudan'a yönelik ilave tedbirler alma tehditleri, Çin'in aktif ikna sürecine geçmesine neden olmuştur. Çin Devlet Başkan Yardımcısı Zeng Qinghong, Sudan Devlet Başkan Yardımcısı Nafi Ali Nafi ile görüşerek Darfur'a BM birliklerinin konuşlanması konusundaki düşüncelerini iletmiştir. Bu fikri “kabul edip etmemeyi Sudan hükümetine bıraktıklarını” ve “bir dayatmada bulunmadıklarını” da eklemiştir.⁴⁰³

Sonuç olarak Çin, 35 yıllık BM daimi üyeliği süresinde ilk defa egemen bir devletin topraklarına BM birliklerinin konuşlandırılması konusunda bir hükümeti ikna etmiştir.⁴⁰⁴ Bunu yaparken ABD gibi “sopa politikası” izlememiş ve ekonomik yaptırımdan söz etmemiştir. Sudan'ı izole etmek yerine diplomatik ilişkilerini kullanmış ve bu yapıcı politikasıyla Birleşmiş Milletler, Arap Ligi ve Afrika Birliği gibi uluslararası platformlar nezdindeki saygınlığını artırmıştır.⁴⁰⁵ Bu arada hem ekonomik yatırımlarla Sudan rejiminin bekasını sağlamış hem de gerçek bir dünya gücü olma yolunda önemli bir adım daha atmıştır.

⁴⁰¹ Holslag, a.g.m., s.77.

⁴⁰² Holslag, a.g.m., s.78.

⁴⁰³ “China pushes Sudan to let UN troops into Darfur”, **International Herald Tribune**, 15 Eylül 2006.

⁴⁰⁴ Holslag, a.g.m., s. 83.

⁴⁰⁵ Holslag, a.g.m., s. 84.

4.3.Rusya'nın Darfur Politikası

Sudan'da Abdullah Halil'in başbakanlığı döneminde (1956-58) yaşanan ekonomik kriz sonrasında ABD'nin yardım teklifi geri çevrilmiş ve SSCB'den yardım alınması tercih edilmişti.⁴⁰⁶ Bu dönemden itibaren kurulan iyi ilişkiler, Sosyalist ve Nâsırist Cafer Numeyri'nin iktidara el koymasından sonra çok daha ileri düzeye taşınmıştır. Fakat 1971'de Sudan Komünist Partisi üyeleri tarafından gerçekleştirilen suikast teşebbüsü sonrasında Numeyri'nin SSCB'yi suçlaması iki ülke arasındaki ilişkilerde tarihî bir kırılmaya neden olmuştur. Sudan, bu durumla ilgili olarak takip ettiği tepkisel dış politika yaklaşımının en belirgin yansımasını SSCB'nin Afganistan'ı işgalinden (1979) sonra Mücahidîn Hareketi'ni destekleyerek göstermiştir. Hatta çok sayıda Sudanlı, bizzat Mücahidîn'e katılmak için Afganistan'a gitmiştir.⁴⁰⁷ Ancak Sudan'ın ABD tarafından uluslararası toplumdan izole edilmeye çalışıldığı yıllarda (1990'ların sonu) ve Vladimir Putin'in Devlet Başkanı seçilmesinden (2000'li yılların başı) sonraki süreçte diplomatik ilişkiler tekrar rayına girmiştir. Sudan, Rusya'nın Afrika'daki önemli yatırım ortaklarından ve müttefiklerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda Darfur Sorunu patlak verdiğinde Sudan Hükümeti'nin yanında görünen Rusya, Sudan'ın bölünmesine ve bağımsız bir Darfur devletinin kurulmasına karşı olduğunu ifade etmiştir. Rusya ayrıca Darfur'a BM barış gücü misyonunun konuşlandırılması konusunda Batı Dünyası'nın Sudan Hükümeti'ne yönelik baskıcı ve tehditkâr politikasını eleştirmiştir. Rusya'nın İngiltere Büyükelçisi Yuri Viktoroviç Fedotov, "yaptırımların cezalandırma aracı değil, siyasî bir sonuç elde etmenin aracı" olduğunu belirtmiş ve İngiltere ile

⁴⁰⁶ Collins, s.70-72.

⁴⁰⁷ Sonradan El-Kaide'yi oluşturacak olan Mücahidîn, o dönemde ABD'nin desteğiyle oluşturulan ve SSCB'ye karşı kullanılan militanlardır. Gus Martin (ed.), **The SAGE Encyclopedia of Terrorism**, SAGE Publications, 2011, s. 29.

ABD'nin Sudan konusunda Rusya gibi "daha az duygusal ve daha çok pragmatik" hareket etmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁸

Rusya'nın Darfur'la ilgili tutumu, özellikle Sudan Hükümeti'ne silah satışı nedeniyle eleştiri konusu olmuştur. Rusya'nın Darfur'a silah sevkiyatını yasaklayan 1591 sayılı BM kararını ihlal ettiği iddia edilmiştir.⁴⁰⁹ Gerçekten de uluslararası kamuoyunun bildiğinin aksine Sudan'ın 2003-2007 yılları arasındaki konvansiyonel silah ithalatında Çin sadece yüzde 8'lik bir paya sahipken Rusya yüzde 87 ile birinci sırada yer almıştır.⁴¹⁰ Diğer taraftan Rusya'nın güneyde Sudan Hükümeti ile savaşan SPLA'ya da önemli miktarda silah sevkiyatı yaptığı bildirilmiştir. 2008 yılı Ekim ayında Somalili korsanlar tarafından el konulan Ukrayna'ya ait *MV Faina* gemisinin 33 adet Rus yapımı savaş tankı ve çok sayıda askerî teçhizatı Kenya'nın Mombasa limanından Güney Sudan'a sevk etmek için yola çıktığı iddia edilmiştir.⁴¹¹ Bu anlamda Rusya'nın âmiyane tabirle "ikili oynadığı" söylenebilir. Rusya'nın hem Sudan Hükümeti'nin hem Güney Sudan'ın yanında yer alıyor görünmesi, bölgedeki jeopolitik rekabette rol sahibi olmak istediğini işaret etmektedir.

Enerji kaynakları konusunda ithalatçı konumunu sürdüren Rusya şu an için Sudan'daki üç büyük petrol üreticisi (Çin, Hindistan ve Malezya) ile ciddi bir rekabet içinde değildir. Fakat Amerikan, İngiliz ve Fransız şirketlerinin Sudan pazarına girmesiyle birlikte oluşacak yeni enerji jeopolitiğinde ön sıralarda yer alması

⁴⁰⁸ Gethin Chamberlain ve Denise Driscoll, "Don't be emotional over Darfur, says Russia", **The Telegraph**, 3 Haziran 2007.

⁴⁰⁹ David Blair, "Russia and China 'break Darfur arms embargo'", **The Telegraph**, 9 Mart 2011.

⁴¹⁰ Andrew McGregor, "Russia's Arms Sales to Sudan a First Step in Return to Africa: Part Two", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt 6, Sayı 29, Ocak 2011.

⁴¹¹ S.P. Kashyap, "World Panaroma: Resurgence of Piracy", **Pratiyogita Darpan**, Mart 2009, Sayı 33, s. 1593.

muhtemeldir.⁴¹² Hâlihazırda Kuzey Afrika'da ve Gine Körfezi'nde faaliyet yürüten ve önümüzdeki yıllarda Sahra altı Afrika ülkelerine de yönelmesi beklenen Rus enerji şirketleri, "Rusya'nın eski haritaları çıkarıp Afrika'ya yönelik jeopolitik rekabette kendisini yeniden konumlamaya çalıştığını" göstermektedir.⁴¹³

4.4.İngiltere'nin Darfur Politikası

Tony Blair yönetimindeki İngiliz hükümeti Darfur konusunda ABD ile paralel bir politika takip ederek Darfur'daki şiddeti sona erdirmesi için Sudan hükümetine baskı uygulama yoluna gitmiştir. Hatta 2004 yılı yazında, bölgedeki sivilleri korumak ve soykırımı sonlandırmak için bir İngiliz tugayının Darfur'a sevk edilebileceği dile getirilmiştir.⁴¹⁴ Dışişleri Bakanı Jack Straw'un Ağustos 2004'te Darfur'a gerçekleştirdiği resmî ziyaret sonrasında İngiltere'nin Darfur politikasında bir yumuşama görülmüş ve "Sudan Hükümeti'ne daha fazla zaman tanınması gerektiği" ifade edilmiştir.⁴¹⁵ Fakat Sudan Hükümeti'nin Darfur'a BM birliklerinin yerleştirilmesini reddetmeye devam etmesi üzerine İngiliz Hükümeti Sudan'a karşı tekrar agresif tutum takınmaya başlamış ve Darfur'un uçuşa yasak bölge ilan edilmesi de dahil olmak üzere sert tedbirler uygulanması çağrısında bulunmuştur. İngiltere'nin bu tutumu birçok Sudanlı politikacı ve entellektüel hayal kırıklığına uğratmıştır. Zira kolonyal güç olarak yaklaşık 60 yıl Sudan'ı idare eden İngiltere'nin

⁴¹² Andrei Fedyashin, "Sudan's impending split", **RIA Novosti**, 9 Ocak 2011.

⁴¹³ Duncan Clarke, **Crude Continent: The Struggle for Africa's Oil Prize**, Profile Books, 2010, s. 403.

⁴¹⁴ "Europe's Indifference to Darfur", **Sudan Tribune**, 29 Ekim 2006.

⁴¹⁵ Salih, s. 14.

Sudan şartlarına aşına olacağını ve bu nedenle “ABD’nin politikalarının esiri olmak yerine krizde daha pozitif bir rol oynayacağını ümit etmişlerdi”.⁴¹⁶

İngiltere, bir taraftan ABD’nin izinden giderek Darfur’la ilgili agresif bir politika takip ederken bir taraftan da Rolls Royce, Weir Pumps ve Angus Fire gibi İngiliz şirketleri aracılığıyla Sudan’ın petrol endüstrisinde kullandığı parçaları temin etmektedirler. Ayrıca 2003 yılı Ekim ayında Sudan hükümeti ile anlaşma imzalayarak Darfur’daki petrol imtiyazını satın alan Friedhelm Eronat⁴¹⁷, anlaşma öncesinde Amerikan vatandaşlığından feragat ederek İngiliz vatandaşlığına geçmiştir.⁴¹⁸ Moro’nun ifadesiyle “İngiltere yönetimi, ticaret söz konusu olduğunda vatandaşlarının eylemlerine göz yummaya hazırdır”.⁴¹⁹ Dolayısıyla görünürde ABD ile birlikte hareket eden İngiltere, perde arkasında Sudan’la ilgili jeopolitik ve ekonomik çıkarlarını korumayı sürdürmektedir.

4.5.Fransa’nın Darfur Politikası

Fransa yönetimi Darfur konusunda başlangıçta temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Fakat çatışmaların bölgedeki müttefikleri olan Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ne sıçraması üzerine daha aktif bir politikaya yönelmiştir. Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Darfur’da “insanlığa karşı suçlar” işlenmeye devam ettiği sürece Sudan’a “yaptırım uygulamaktan başka seçeneğin” olmayacağı

⁴¹⁶ Mohammed Al Amin Abas, “Genesis and Development of the Darfur Crisis”, **El-Mustagbel El-Arabî**, Cilt 27, Sayı, 312, Şubat 2005, s.70.87; Salih, s. 15.

⁴¹⁷ 1953’te Almanya’da doğan Eronat, ABD’de Nicholls Devlet Üniversitesi’nin petrol mühendisliği bölümünden mezun olduktan sonra uluslararası petrol ticaretine atılmıştır. Özellikle Nijerya, Rusya ve Kazakistan’da petrol arama ve üretim faaliyetleri yürüten Eronat, Cliveden Group’u kurarak 2003 yılında Sudan hükümetinden Darfur’da petrol arama imtiyazı elde eden konsorsiyuma katılmıştır. Advanced Petroleum Company adlı konsorsiyum, internet sayfasında Mayıs 2006 itibarıyla Cliveden Groub’un en büyük hissedar olduğunu ilan etmiştir. Bkz. http://web.archive.org/web/*/http://www.apco-sd.com/html/cliveden.htm

⁴¹⁸ Andrew Gilligan ve Adrian Gattton, “The mystery of Lord Mandelson’s finances”, **The Telegraph**, 11 Temmuz 2010.

⁴¹⁹ Leben Nelson Moro, “Over a barrel”, **New Internationalist**, Haziran 2007, s.19.

tehdidinde bulunmuştur.⁴²⁰Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Philippe Douste-Blazy ise Darfur'daki "soykırım"ın kabul edilemez olduğunu ve "bölgedeki sivilleri korumak" için uluslararası barış gücü birliklerinin konuşlandırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴²¹18 Mayıs 2007'de Fransa Dışişleri Bakanlığını devralan Bernard Kouchner'in çabalarıyla bölgeye bir Avrupa barış gücü misyonu (EUFOR) konuşlandırılmasına karar verilmiştir.⁴²²Fransa'nın bu birliklerin Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Darfur sınırı boyunca konuşlandırılması yönündeki talepleri ve çabaları⁴²³, "Darfur'daki sivillerden" ziyade bölgedeki siyasî ve ekonomik çıkarlarının zarar görmesinden endişe ettiğini göstermiştir. Başka bir ifadeyle, sömürgecilik döneminden beri Afrika'da belli bölgelerde siyasî ve ekonomik nüfuz elde etmiş olan Fransa, bu konumunun devamını sağlamaya yönelik bir politika takip etmiştir.

Öte yandan Fransa'nın bölgedeki müttefiklerine verdiği destek, dolaylı olarak Darfur'daki güvenlik durumunun kötüye gitmesine neden olmuştur. Örneğin, Kasım 2006'da Orta Afrika Cumhuriyeti'nde François Bozizé rejimine karşı savaşan Demokratik Birlik Güçleri Koalisyonu adlı örgüt, ülkenin Darfur sınırına yakın Birao şehrini ele geçirmiştir. Bunun üzerine Fransa, Birao havaalanını isyancıların elinden geri almaları için özel birlikler göndermiş ve OAC askerlerinin bölgeye intikalini sağlamıştır. Operasyon sırasında Fransız jetlerinin silahlı gruplara yönelik bombardımanı nedeniyle binlerce bölge sakini Çad ve Darfur'a kaçmıştır.⁴²⁴

⁴²⁰ "France threatens Sudan with sanctions", **Agence France Presse (AFP)**, 20 Mart 2007.

⁴²¹ "Europe's Indifference to Darfur", **Sudan Tribune**, 29 Ekim 2006.

⁴²² Lanz, s.673.

⁴²³ Salih, s.15.

⁴²⁴ G. Dunkel, "U.S., Britain and France threaten Sudan", **Workers World**, Cilt 48, Sayı 51, Aralık 2006, s.10.

Fransa'nın Darfur politikasıyla ilgili bir diğer eleştiriye açık konu da Darfurlu isyancı liderlerin ikametine izin vermesidir. Darfurlu isyancı örgütlerden SKH'nın lideri Abdulvahid Muhammed Nur, örgütü sahada mücadele verirken Fransa'nın başkenti Paris'te ikamet etmiş ve örgütünü daha çok buradan yolladığı videolar ve telefon görüşmeleriyle yönetmiştir.⁴²⁵

4.6.Almanya'nın Darfur Politikası

Almanya, Afrika'nın paylaşılması sürecinden itibaren kıtaya ilgilenmiştir. 19. Yüzyılda devlet emperyalizminin keşif kolu olan misyoner, tüccar ve seyyahlarla kıtada nüfuz alanı kazanmaya çalışan Almanya, bilhassa Şansölye Bismarck döneminde Afrika'dan pay kapma yarışını hızlandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'daki kolonilerini (bugünkü Namibya, Togo, Kamerun ve Doğu Afrika) kaybetse de emperyalist mücadeleden hiçbir zaman kopmamıştır. Bu doğrultuda Almanya, dekolonizasyon sürecinde Fransa ve İngiltere gibi kolonyalist devletlerin kıtadaki nüfuzlarını devam ettirmeye yönelik politikalarına mukabil 1961'de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı'nı kurarak Afrika ile ve özellikle eski kolonileriyle irtibatını sürdürmüştür.⁴²⁶ Almanya, 1956'dan beri Sudan ile başta pamuk ve Arap zambkı ithalatı olmak üzere ticarî ilişkiler geliştirmiş olmakla birlikte iki ülkenin ekonomik ve diplomatik anlamda üst düzey ilişkilere angaje olduğu söylenemez. Diğer taraftan Anyanya militanlarını eğiten Lejyoner Rolf Steiner

⁴²⁵ "Abdel Wahed Mohammed el-Nur", **Sudan Tribune**, 6 Eylül 2011.

⁴²⁶ René König, "Deutschlands ehemalige Kolonien in Afrika und seine aktuellen politischen Beziehungen zu Ihnen", Magisterhauptfach Politik geschrieben nach der alten Rechtschreibung, **Institut für Politik und Verwaltungswissenschaften**, 2000, s.3.

vasıtasıyla Güney Sudan meselesine müdahil olduğu görülmektedir.⁴²⁷ Nitekim Almanya, Güney Sudan'ı bağımsızlığın ilan edildiği gün tanımıştır.

Almanya'nın Darfur politikası ise Savunma Bakanı Peter Struck'ın Eylül 2004'teki açıklamasıyla netleşmiştir. Darfur'daki hadiseleri “soykırım” olarak niteleyen Struck⁴²⁸, Almanya'nın Darfur konusunda ABD ile koordinasyon halinde olduğunun işaretlerini vermiştir. Bu durumla ilgili olarak David Hoile şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Bush yönetiminin Irak politikasına karşı sert tavır takınan Berlin, şimdi ABD'nin Sudan politikasını kabul ediyor ve destekliyor görünüyor.... Almanya'da ayrıca bariz dezenformasyon girişimlerini de görmekteyiz. Örneğin Alman gazeteleri Hartum'un Darfur'da kimyasal silah kullandığına dair komik iddialara yer veriyorlar ki bunlar Amerikalıların bile asılsız olduğunu kabul ettikleri iddialardır. Almanya'nın (Darfur) tutumu başka bir nedenle de tartışmalıdır. Bazı Darfur'lu isyan hareketi liderleri Almanya'da yaşamakta ve faaliyetlerini bu ülkeden yürütmektedir. Ultra-İslamcı bir örgüt olan AEH, Darfur'da yüzlerce polis ve sivilin katledilmesinden sorumludur. Bu gibi eylemler Irak'taki olaylardan farklı değildir. Muhtemelen El-Kaide'nin Almanya'da yaşayıp faaliyet yürütmesine izin verilmez. Peki AEH'ye neden müsaade ediliyor? Londra'da, Irak'ta ya da Darfur'da polisleri öldürmek bir terörizm eylemi değil midir?⁴²⁹

4.7. Türkiye'nin Darfur Politikası

Türkiye'nin Darfur politikası, Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir'in Türkiye ziyaretleri ve sonrasında gelişen süreçle belirginleşmiştir. 2008'de iki kez Türkiye'yi ziyaret eden El-Beşir, ilk olarak 2008'in Ocak ayında Cumhurbaşkanı

⁴²⁷ Daha önce Biafra ve Cezayir'de görev yapmış olan Rolf Steiner'in sadece Almanya'nın değil, ABD, İngiltere, Fransa ve Vatikan gizli servisleri tarafından da kullanıldığı iddia edilmektedir. Roman Deckert, "In the Twilight Zone between Kampala, Khartoum and Cologne: New Findings on the Steiner-Affair", <http://www.sudanstudies.org>; Deng D. Akol Ruay, **The Politics of Two Sudans: The South and the North, 1821-1969**, Nordic Africa Institute, 1994, s. 154.

⁴²⁸“Europe's Indifference to Darfur”, **Sudan Tribune**, 29 Ekim 2006.

⁴²⁹ David Hoile, “United States Darfur policy is sleep-walking the international community into another Iraq-type catastrophe”, **Sudan Vision**, 26 Eylül 2004.

Abdullah Gül'ün daveti üzerine Ankara'ya gelerek resmî temaslarda bulunmuştur. İkinci ziyaret 2008 Ağustos'unda gerçekleşmiştir. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi için İstanbul'a davet edilen El Beşir'in bu ziyareti uluslararası toplumun tepkisine yol açmış, özellikle insan hakları grupları Türkiye'nin El Beşir'i ağırlamasına tepki göstermiştir. UCM Koalisyonu, Sudanlı liderin 108 ülkeye seyahat edemediğine dikkat çekerek, Türkiye tarafından davet edilmesini eleştirmiştir. Koalisyonun sözcüsü, Türkiye'nin hakkında önemli suçlama isnat edilen bir lideri davet edip ağırlayarak uluslararası hukuka aykırı davrandığını savunmuştur. El-Beşir'in hakkında UCM tarafından tutuklama kararı verildiği 4 Mart 2009 tarihinden sonra Kasım 2009'da İstanbul'da düzenlenen İslam Konferansı Teşkilâtı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) toplantısına katılma ihtimali karşısında ABD ve AB Türkiye'yi uyarılmış, iç kamuoyunun da tepkisi sonucunda El-Beşir Türkiye'ye gelmekten vazgeçmiştir. Ayrıca AB,6 Kasım'da Ankara'ya bir nota vererek Türkiye'nin AB'ye verdiği taahhütleri yerine getirmesinin ve El-Beşir konusunda UCM'yle işbirliği yapmasının beklendiğini dile getirmiştir. Bu nota karşısında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, ziyaretin İslâm Konferansı Teşkilâtı çerçevesinde yapıldığını ve AB'yi ilgilendirmediğini belirterek notaya tepkisini göstermiştir.⁴³⁰

Bu politikasıyla Türkiye, masumiyet karinesi çerçevesinde suçluluğu mahkeme kararı ile tespit edilinceye kadar El-Beşir yönetiminin doğrudan soykırımla suçlanmasına karşı çıktığı yönünde bir izlenim vermiştir. “Sudan'daki iç çatışmanın sona erdirilmesi için Devlet Başkanı'nın işbirliğinin gerekli olduğu” görüşünü dile getirmiştir. Türkiye ayrıca geçici üye olduğu BM Güvenlik Konseyi'nde UCM'nin

⁴³⁰ Mehmet Özkan ve Birol Akgün, “Why Welcome Al Basheer? Contextualizing Turkey's Darfur Policy”, **SETA Policy Brief**, No:45, Temmuz 2010, s.3-13.

yargılama yapma işleminin ertelenmesi yönünde karar çıkartılması için çalışacağını işaretlerini vermiştir.⁴³¹

Türkiye'nin Darfur politikasında, Arap ve Müslüman dünyasıyla daha güçlü ilişkiler kurma ve bölgede siyasi ve ekonomik varlığını derinleştirme çabalarının da etkisi vardır. Afrika'yla ticaret hacmini 2006'dan bu yana 7 milyar dolardan 18 milyar dolara çıkararak Türkiye⁴³², aynı zamanda Sudan'da da daha fazla ekonomik faaliyetlerde bulunma gayretindedir. Sudan ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler özellikle 1997 yılından bu yana gelişme göstermektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1997 yılında 35 milyon dolar iken 2005 yılında bir önceki yıla göre %53'lük artışla 153 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Sudan'a ihracatı da 2005 yılında, bir önceki yıla göre %64 oranında artarak 145,2 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.⁴³³

Sudan aynı zamanda Türkiye'nin diğer yükselen ekonomiler gibi petrol kaynaklarını çeşitlendirme politikaları açısından da önemli bir seçenektir. Nitekim Türkiye'nin Hartum Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği ve Türk Sudan İş Konseyi'nin hazırladıkları raporlarda Sudan'ın petrol rezervlerine dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin yıllık tüketiminin 170 milyon varil civarında olduğu dikkate alınırsa Sudan'ın toplam 5 milyar varili bulan petrol rezervi önem kazanmaktadır. Ayrıca petrol dışında uranyum ve altın gibi önemli kaynaklar mevcuttur. Bu bakımdan Türkiye bu ülkeyle ekonomik ilişkilerini arttırmak istemektedir. Sudan'ı 19 Ekim 2009'da ziyaret eden Tarım Bakanı Mehdi Eker, Sudan'da 2 bin Türk iş adamı ve 80 Türk firmasının

⁴³¹ Mehmet Dalar, "İnsanlık Suçu ve Soykırım Tartışmaları Bağlamında Darfur Sorunu ve Türkiye", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 12, Aralık 2009, s.99.

⁴³² Türkiye-Afrika ilişkileri konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Elem Eyryce Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", **Afrika: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s.59-94.

⁴³³ Dalar, s.99.

faaliyet gösterdiğini; bunların ÷lkede 115 milyon dolarlık yatırımlarının bulunduğunu ve El-Beşir'in Türk vatandaşlarından vizeyi kaldıracağı müjdesini verdiğini ifade etmiştir.⁴³⁴ Dolayısıyla Türkiye'nin Darfur politikası Afrika ÷lkeleriyle ve Sudan'la geliştirdiği ilişkilerin devamını sağlamakla da ilgilidir.

⁴³⁴ Dalar, s.100.

SONUÇ

1800'lü yıllara kadar bağımsız krallıklar ve sultanlıklar tarafından yönetilen Darfur, küresel anlamda ilk olarak İngiliz-Fransız emperyalizminin rekabet sahasına girmiştir. Fakat Darfur Sultanı Ali Dinar'ın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması, İngiltere ile Fransa'nın kısa süreliğine müttefik olmasına neden olmuştur.

İngiliz-Mısır Ortak Yönetimi döneminde uygulanan Yerli Yönetim ilkesi, hem otokratizme zemin hazırlamış hem de bölgenin ihmeline yol açmıştır. Özellikle sağlık ve eğitimin altyapısı eksik bırakılmıştır. Bağımsızlık sonrası hükümetler, Darfur'da etkin olan tarikatleri oy tabanı olarak kullanmakla birlikte bölgenin ekonomik kalkınmasına yeterince eğilememişlerdir. Sonuç olarak 1960'lardan itibaren bölgede siyasî uyanışlar başlamıştır.

Araplarla Furlar arasındaki gerginlik, 1980'lerdeki kuraklıkla birlikte daha da artmıştır. Zaten var olan politik kutuplaşma, keskinleşmiş ve kabileler arasında çetin çatışmalar yaşanmıştır. Diğer taraftan Libya ve Çad'ın buradaki nüfuz mücadelesi de istikrarsızlığı körüklemiştir. Bu mücadele aynı zamanda bölgenin militarizasyonuna kapı açmıştır. 1989'daki El-Beşir darbesiyle bölgenin istikrarı tekrar sağlanmış ama hiçbir zaman istenilen düzeyde olmamıştır.

1990'lı yıllar Sudan'ın İslamî radikalizmi temsil ettiği yıllardır. Bu dönemde Sudan temelli "hilafet" benzeri bir örgütlenme ihdas edilmeye çalışılmış ve bütün Müslüman ulusların tek bir çatı altında işbirliği içinde yaşaması yönünde adımlar atılmıştır. Kısa süre içerisinde ülke Hamas, Hizbullah ve El-Kaide gibi örgütlerin

karargâhı haline gelmiştir. El-Kaide lideri Usame bin Ladin 1996 yılına kadar başkent Hartum'da bir villada ikamet etmiştir. Bu durum ABD başta olmak üzere Batı dünyasının dikkatini çekmiştir. ABD, 1993'ye Sudan'ı "teröre destek veren ülkeler listesi"ne dâhil etmiş ve uluslararası alanda izole etmek için ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır. Bununla yetinmeyen ABD, 1997'de başkent Hartum'daki bir ilaç fabrikasını kimyasal silah ürettiği gerekçesiyle füzelerle bombalamıştır. Daha sonra bu fabrikanın sadece ilaç ürettiği ortaya çıkmış ama ABD yönetimi hatasını tazmin edici bir davranışta bulunmamıştır. Sudan'ın ekonomik ve diplomatik anlamda uluslararası toplumdan izole hale gelmesi için çaba gösteren ABD, ayrıca Sudan'ı istikrarsızlaştırmak adına Güney'deki ayrılıkçı SPLA örgütünü de alenen desteklemiştir. Bu doğrultuda SPLA'ya üs sağlamaları için Sudan'ın komşularına 20 milyon dolar yardım yapmıştır.

Batı dünyasından izole olan Sudan, ABD'nin hegemonyasına karşı çıkan ve çok kutuplu dünya görüşünü savunan ülkeler için cazibe merkezi haline gelmiştir. İlk olarak Çinli, Hindistanlı, Malezyalı petrol şirketleri Sudan'a yatırım yapmaya başlamıştır. Bu ülkelerin yatırımları sayesinde Sudan 1999'da önemli bir petrol üreticisi olarak ekonomik gücünü artırmıştır. Petrol gelirleri sayesinde askerî gücünü de geliştiren Sudan, Güney'deki iç savaşı çözecek duruma gelmiştir. Sudan'ın Asyalı petrol şirketleri sayesinde elde ettiği bu gelişme, özellikle Afrika'da çıkarları olan Batılı ülkeleri endişelendirmiştir. Bu ülkeler Sudan'ı barış çabalarından dolayı takdir etmek yerine başka bir bölgedeki sorunu uluslararasılaştırmayı tercih etmişlerdir. Güney'deki ayrılıkçılarla müzakereler yürüten Sudan hükümeti, kendisiyle 1983'ten beri savaşan SPLA lideri John Garang'ı Devlet Başkanlığı Yardımcılığı'na getirecek kadar tavizler vermiş ama Batı dünyası nezdinde "barışçı" ve uzlaşmacı" bir profil

geliştirememiştir. Bilakis Darfur Sorunu vasıtasıyla Güney Sudan'daki barış görüşmeleri gölgelenmiştir. Geçmişteki mücadelesinde İsrail ve ABD'den destek alan Güney Sudan, 2010 yılında bağımsız olduktan sonra tabii olarak ilk diplomatik ilişkilerini bu ülkelerle kurmuştur. Sudan'ın parçalanması petrol gelirlerinin büyük kısmını kaybetmesini ve Nil üzerindeki tasarruf hakkının kısıtlanmasını da beraberinde getirmiştir.

Geçmişte dünyanın birçok yerinde yaşanan insan hakları ihlallerine sessiz kalan ABD, Darfur konusunda alışılmışın dışında bir tepki göstermiştir. Hıristiyan ve Yahudi kuruluşların ön ayak olduğu Sudan karşıtı kampanyalar, Darfur'un hem etnolojik ve sosyopolitik gerçekliklerini çarpıtarak yansıtmış hem de Sudan rejiminin şeytanlaştırılmasını sağlamışlardır. Bu girişimler, Sudan üzerinden yürütülen bir mücadelenin işaretlerini vermiştir. Özellikle Çin'in Sudan'la geliştirdiği ilişkilerden yola çıkılarak Darfur'da parmağının olduğunun iddia edilmesi büyük resmin çerçevesini netleştirmiştir. Afrika kıtasında ekonomik ilişkiler yoluyla nüfuz kazanan Çin, başta ABD olmak üzere kıtada çıkarları olan tüm ülkelerin tepkisini çekmiştir. Bilhassa Darfur'a sınır olan Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde enerji yatırımları yapan ABD ve Fransa, en sert tepkileri göstermişlerdir. Zira Darfur'daki çatışmaların bölgeselleşmesi bu ülkelerin petrol şirketlerinin zararına olacaktı. Bu ülkeler çıkarlarını korumak için Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin despot rejimleriyle işbirliği yaparken Çin de kendi çıkarlarının zarar görmemesi için Sudan ile ilişkilerini bozmak istememiştir. Dolayısıyla ülkelerin Darfur'a gösterdikleri tepkiler bölgedeki ekonomik çıkarlarının korunmasıyla ilgili olarak sertlik veya yumuşaklık arz etmiştir. Daha spesifik olarak bakıldığında Sudan ile iyi ilişkiler içinde olan devletler daha mutedil; Sudan rejimi ile ideolojik anlamda uzlaşmayan veya

Sudan'ın enerji sektöründe payı olmayan devletler ise daha agresif bir Darfur politikası takip etmişlerdir. Bu noktadan hareketle Darfur'un kıtaya ve bölgeye yönelik bir küresel nüfuz mücadelesine sahne olduğu söylenebilir. Söz konusu mücadelede küresel güçlerin enerji arz güvenliğini koruma ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikaları önemli bir faktördür. Lakin şunu da belirtmek gerekir ki ABD, bütün büyük Batılı güçler arasında Ortadoğu ve Afrika petrollerine en az bağımlı olan ülkedir. Bu petrolere asıl bağımlı olan ülkeler Çin, Hindistan, Japonya ve Avrupa'daki ülkelerdir. Dolayısıyla ABD'nin Sudan çevresindeki enerji jeopolitiğine angaje olmasının asıl nedeni enerji kaynaklarını Avrupa ve Japonya'ya karşı koz olarak kullanarak onları bağımlı müttefikler konumuna indirmek ve başta Çin olmak üzere dünya siyasetinde söz sahibi olma potansiyeli taşıyan ülkelerin Afrika kıtasındaki nüfuzunu zayıflatmaktır. Nitekim uluslararası arenada Darfur Sorunu üzerinden uygulanan yoğun baskılar sonucunda Çin'in Afrika'daki ekonomik ve siyasî nüfuzu için Sudan'ı bir sıçraması tahtası olarak kullanması engellenmiştir. Aynı şekilde Ömer el-Beşir rejimine karşı yürütülen kampanyalar neticesinde ise hem Güney Sudan bölgesinin bağımsızlığı ile sonuçlanan süreç hızlandırılarak Sudan'ın güneydeki petrol kaynaklarını kaybetmesi ve Nil Nehri üzerindeki tasarruf hakkının sınırlandırılması sağlanmış hem de El-Beşir rejiminin siyasî ve ekonomik "tehdit" kapasitesi minimize edilerek Sudan'ın ulusal, bölgesel ve uluslararası anlamda daha zayıf bir devlet haline gelmesine zemin hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

ABAS, Mohammed Al Amin, "Genesis and Development of the Darfur Crisis", **El-Mustagbel El-Arabî**, Cilt 27, Sayı, 312, Şubat 2005.

ACAR, İbrahim, **Küresel ve Bölgesel İlişkiler Zemininde Darfur Sorunu**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

AISSAOUI, Ali, **Algeria: The Political Economy of Oil and Gas**, Oxford University Press, 2001.

AKAD, Mehmet Tanju, **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, Birinci Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992.

AKYEŞİLMEN, Nezir (ed.), **Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2013.

ALAO, Abiodun & OLONISAKIN, Funmi, "Economic Fragility and Political Fluidity: Explaining Natural Resources and Conflicts", **Managing Armed Conflict in the 21th Century**, Frank Cass and Co.Ltd., Londra, 2001.

AL-KHAZEN, Jihad, "Since the Victims are Arabs and Muslims", **Al-Hayat**, 13 Nisan 2007.

ALINGUE, Andebeng Labeu Madeleine, "Dinamicas del Africa en el Sistema Internacional: Procesos de Paz en Darfur-Sudan", **Oasis (Observatorio de Analisis de los Sistemas Internacionales)**, Sayı 13, 2007-2008.

ALPAY, Yalın, "Çin Afrika'da Ne Yapıyor", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 14, 2009.

AMİN, Samir, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, Maki Yayınları, Ankara, 2004.

ANDERSON, Mary B., **Do No Harm: How Aid Can Support Peace -or War**, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 1999.

ARABIE, Bahar, **Darfur: Road to Genocide**, AuthorHouse, Bloomington, 2012.

ARBATOV, Alexander A., "Oil as a Factor in Strategic Policy and Action: Past and Present", **Global Resources and International Conflict**, Oxford University Press, 1986.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayınları, Bursa, 2010.

ARIBOĞAN, D. Ülke ve BİLGİN, Mert, ““New Energy Order Politics *Neopolitics*: From Geopolitics to Energeopolitics ”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 20, Kış 2009.

ARNOLD, Matthew, **South Sudan: From Revolution to Independence**, Hurst Publishers, 2012.

ATAÖV, Türkkaya, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

AYOUB, Muna Taha, “Political Motivation for Conflict in Darfur”, **Peace File**, Africa and Middle East Studies Center, Hartum, Kasım-Aralık 2003.

AZIKIWE, Abayomi, “Wikileaks reveals US imperialism’s role in Africa, **Workers World**, Cilt 52, Sayı 50, Aralık 2010.

BALLANCIE, Jean-Marie & LA GRANGE, Arnaud de, **Mondes Rebelles: Guerres Civiles et Violences Politiques**, Michalon, Paris, 1999.

BARLTROP, Richard, **Darfur and the International Community: The Challenges of Conflict Resolution in Sudan**, I.B.Tauris, 2010.

BANNON, Ian Bannon & COLLIER, Paul (ed.), **Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions**, The World Bank Publications, 2003.

BATTISTELLA, Dario, **Théories des Relations Internationales**, Sciences Po, Paris, 2009.

BASEDAU, Matthias & WEGENAST, Tim C., “Oil and Diamonds as Causes of Civil War in sub-Saharan Africa”, **Colombia Internacional 70**, Temmuz-Ağustos 2009.

BECHTOLD, Peter K., “Darfur, The ICC and American Politics,” **Middle East Policy**, Cilt XVI, Sayı 2, Yaz 2009.

BEHRENDIS, Andrea, “Fighting for Oil When There is No Oil Yet: The Darfur-Chad Border,” **Focaal- European Journal of Anthropology**, 52, 2008.

BERI, Rahul, “Africa’s Energy Potential: Prospects for India”, **Strategic Analysis**, Cilt 29, Sayı 3, 2005.

BIDWELL, Robin, **Dictionary of Modern Arab History**, Routledge, 2010.

BILAL, Dia Eldin, “Who are the leaders of the rebellion movement in Darfur,” **Sudan Nile**, 9 Mayıs 2004.

- BİLİCİ, Abdülhamid, “ Parçalanın Sudan, Karanlık Haritalar”, **Zaman**, 11 Ocak 2011.
- BIRCH, Geoffrey & ST. GEORGE, Dominic, **Biafra: The Case for Independence**, Britain-Biafra Association, 1968.
- BLEIER, Ronald, “Will Nile Water Go to Israel?”, **Middle East Policy**, Cilt 5, Sayı 3, Eylül 1997.
- BOGGERO, Marco, “Darfur and Chad: A Fragmented Ethnic Mosaic”, **Journal of Contemporary African Studies**, Cilt 27, Sayı 1, Ocak 2009.
- BROWN, Gordon & SARKOZY, Nicolas, “We are pushing and pushing to save the Darfuris”, **The Times**, 31 Ağustos 2007.
- BUHAUG, Halvard , “Geography, Rebel Capability, and the Duration of Civil Conflict”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 53, Sayı 4, 2009.
- BURR, J.Millard & COLLINS, Robert Oakley, **Revolutionary Sudan: Hasan Al-Turabi and the Islamist State, 1989-2000**, Koninklike Brill NV, 2003.
- CAMPBELL, David, “Geopolitics and Visuality: Sighting the Darfur Conflict”, **Political Geography**, Cilt 26, 2007.
- CARMODY, Padraig R. & OWUSU, Francis Y., “Competing Hegemons? Chinese versus American Geo-economic Strategies in Africa,” **Political Geography**, Cilt 26, Sayı 5, 2007.
- CHELDELIN, Sandra, DRUCKMAN, Daniel & FAST, Larissa, **Conflict: From Analysis to Intervention**, Continuum International Publishing, 2003.
- CHILDS, David, **Britain since 1945:A Political History**, Taylor& Francis Group, 2006.
- CLAUSEWITZ, Carl von, **De La Guerre**, Minuit, 1955.
- COLLIER, Paul, “The Market for Civil War,” **Foreign Policy**, Mayıs/Haziran 2003.
- COLLIER, Paul & HOEFFLER, Anke , “On The Economic Causes of Civil War,” **Oxford Economic Papers**, Cilt 50, Sayı 4.
- COLLINS, Robert O.,**A History of Modern Sudan**, Cambridge University Press, 2008.
- COOPERMAN, Alan, “Evangelicals Urge Bush to Do More for Sudan”, **The Washington Post**, 3 Ağustos 2004.

COULOMB, Fanny & BELLAIS Renaud , “The Marxist Analysis of War and Military Expenditures, Between Certainty and Uncertainty,” **Defence and Peace Economics**, Cilt 19, Sayı 5, 2008.

CROWDER, Michael, “Indirect Rule: French and British Style”, **Africa: Journal of the International African Institute**, Cilt 34, Sayı 3, Temmuz 1964.

ÇAKMAK, Cenap, “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Darfur Krizi’ne Müdahil Olması ve ABD’nin Süpergüç Olarak Limitleri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 3, Sayı 10, 2007.

DALAR, Mehmet, “İnsanlık Suçu ve Soykırım Tartışmaları Bağlamında Darfur Sorunu ve Türkiye”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 12, Aralık 2009.

DEMİR, İdris , “İsrail-Enerji Arz Güvenliği”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2008.

DEMİR, M. Faruk, **Enerji Oyunu**, Ayrım Yayınları, İstanbul, 2010.

DEROUEN, Karl R. & HEO, Uk, **Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II**, ABC-CLIO, 2007.

EL-EFENDİ, Abdulvahhab, **Turabi Devrimi: Sudan’da İslam ve İktidar**, İlke Yayınları, İstanbul, 1993.

EL-TOM, Abdullahi Othman, “Darfuri People: Too Black for the Arab-Islamic Project of Sudan”, **Irish Journal of Anthropology**, Cilt 9, Sayı 1, 2006.

EMERY, Ellie, “Genocide or Tribal Warfare: Politics of Misrepresentation and the Humanitarian Crisis in Darfur”, **Articulate**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2008.

ERLIKH, Hagai, **The struggle over Eritrea, 1962-1978: War and Revolution in the Horn of Africa**, Hoover Institution Press, 1983.

FAKE, Steven & FUNK, Kevin, **The Scramble for Africa: Darfur-Intervention and the USA**, Black Rose Books Ltd., 2009.

FIRAT, Melek, “Hindistan’ın Afrika Politikası”, **Afrika: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2012.

FLINT, Julie & WAAL, Alex de, **Darfur: A New History of a Long War**, Zed Books, 2008.

FLOUNDERS, Sara, “The US Role in Darfur, Sudan”, **Workers World**, Cilt 48, Sayı 22, Haziran 2006.

GARRANG, J. U., “Imperialist Conspiracies Against Sudan”, **New Perspectives**, Ağustos 1971.

GERHARDT, Hannes, “Bio-Normative Geopolitics: The US and the Darfur Crisis in Sudan”, **Geopolitics**, 14, 2009.

GİRİTLİ, İsmet, **Kara Altın Kavgası: Petrol ve Politika**, Toker Yayınları, İstanbul, 1978.

GRÜNEWALD, François, “La Crise du Darfour: états de lieux, états des enjeux”, **Diplomatie**, Temmuz- Ağustos 2007

HAPPOLD, Matthew, “Darfur, the Security Council, and the International Criminal Court”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 55, Sayı 1, Ocak 2006.

HARIR, Sharif, “Arab Belt versus African Belt: Ethno-Political Conflict in Dar Fur and the Regional Cultural Factors”, **Short-Cut to Decay: The Case of the Sudan**, Nordiska Afrikainstitutet, 1994.

HARTMAN, Ben, “Potential to make money in South Sudan is enormous”, **Jerusalem Post**, 7 Kasım 2011.

HERBERG-ROTHER, Andreas & STRACHAN, Hew (ed.), **Clausewitz in the 21st Century**, Oxford University Press, 2007.

HERTZKE, Allen D., “The Shame of Darfur”, **First Things**, Sayı 156, Ekim 2005.

HILL, Richard, **Egypt in the Sudan, 1820–1881**, Oxford University Press, 1959.

HOBSON, John Atkinson , **Imperialism: A Study**, Cosimo, Inc., 2005.

HOILE, David, “United States Darfur policy is sleep-walking the international community into another Iraq-type catastrophe”, **Sudan Vision**, 26 Eylül 2004.

HOILE, David, **Farce Majeure: The Clinton Administration’s Sudan Policy 1993–2000**, The European Sudanese Public Affairs Council Publication, 2000.

HOLSLAG, Jonathan, “China’s Diplomatic Manoeuvring on the Question of Darfur”, **Journal of Contemporary China**, Cilt 17, Sayı 54, 2008.

HULIARAS, Asteris, “Evangelists, Oil Companies, and Terrorists: The Bush Administration's Policy towards Sudan”, **Orbis**, Cilt 50, Sayı 4, Güz 2006.

HUMPHREYS, Macartan, “Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution: Uncovering the Mechanisms”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 49, Sayı 4, 2005.

HUNTINGTON, Samuel P., **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**, Simon&Schuster, 1996.

HUTCHINSON, Sharon E., **Nuer Dilemmas: Coping with Money, War, and the State**, University of California Press, 1996.

ISMAEL, Tareq, **The Sudanese Communist Party: Ideology and Party Politics**, Taylor&Francis Group, 2012.

İNAT, Kemal, “Sudan: İç Savaş, Siyasal İslam ve Petrol Ekseninde Terörizm Suçlaması”, **ABD’nin Haydut Devletleri**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2004.

JAMES, Walter Martin, **A Political History of the Civil War in Angola, 1974–1990**, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1992.

KAHN, Clea, “Conflict, Arms, and Militarization: The Dynamics of Darfur’s IDP Camps”, Small Arms Survey, **HSBA Working Paper 15**, 2008.

KALDOR, Mary, **New and Old Wars: Organized Violence in a New Era**, Polity Press, 1999.

KAPLAN, Steven, **The Beta Israel (Falasha) in Ethiopia: From Earliest Times to the Twentieth Century**, New York University Press, 1994.

KARA, Karel, “On the Marxist Theory of War and Peace: A Study,” **Journal of Peace Research**, Cilt 5, Sayı 1, Mart 1968.

KLARE, Michael, **Kan ve Petrol**, Marka Yayınları, İstanbul, 2006.

KLARE, Michael, **Resource Wars: The Changing Landscape of Global Conflict**, Henry Holt, 2001.

KLARE, Michael, **Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy**, Metropolitan Books, 2008.

KOÇAK, Mehmet, **Mehdi Hareketinden İslam Devrimine Sudan**, Esra Yayınları, Konya, 1999.

KOZANOĞLU, Hayri, **21.Yüzyılın Sosyalizmi İçin: Hem Eşitlik Hem Özgürlük**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

KRISTOF, Nicholas D., “Will We Say ‘Never Again’ Yet Again?”, **New York Times**, 31 Mart 2004.

LANCESTER, Carol, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, University of Chicago Press, 2006.

LANZ, David, “Save Darfur: A Movement and Its Discontents”, **African Affairs**, Cilt 108, Sayı 433, 2009.

- LARGE, Daniel, “China and the contradictions of “non-interference” in Sudan”, **Review of African Political Economy**, Cilt 35, Sayı 115, 2008.
- LE BILLON, Philip & CERVANTES, A., “Oil Prices, Scarcity and Geographies of War”, **Annals of the Association of American Geographers**, 2009.
- LE BILLON, Philip, “ Oil And Armed Conflicts in Africa”, **African Geographical Review**, Cilt 29, Sayı 1, Haziran 2010.
- LE BILLON, Philip, “Angola’s Political Economy of War: The Role of Oil and Diamonds, 1975–2000”, **African Affairs**, Cilt 100, Sayı 398, 2001.
- LE BILLON, Philip, “The Geopolitical Economy of Resource Wars”, **Geopolitics**, Cilt 9, Sayı 1, Mart 2004.
- LEAPMAN, Michael, “British Interests, Nigerian Tragedy”, **The Independent**, 4 Ocak 1998.
- LECOURS, André, “Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration”, **Nationalism and Ethnic Politics**, Cilt 1, Sayı 6, 2000.
- LENİN, Vladimir İlyiç, **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Eriş Yayınları, 2003.
- LENİN, Vladimir İlyiç, **Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm**, Koral Yayınları, 1991.
- LOBE, Jim, “US-Sudan Terrorism Ties Spell Disaster for Anti-Khartoum Activists”, **Foreign Policy in Focus**, 25 Eylül 2001.
- LOKOSANG, L.B., **South Sudan: The Case for Independence and Learning from Mistakes**, Xlibris Corporation, 2010.
- LUJALA, Paivi, “Deadly Combat over Natural Resources: Gems, Petroleum, Drugs, and the Severity of Armed Civil Conflict,” **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 53, Sayı 1, 2008.
- MAMDANI, Mahmood, “The politics of naming: genocide, civil war, insurgency”, **London Review of Books**, 8 Mart 2007.
- MAMDANI, Mahmood, **Saviours and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror**, Doubleday Religion, 2009.
- MARSOT, Afaf Lutfi Al-Sayyid, **Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- MASSEY, Simon & MAY, Roy, “Crisis in Chad”, **African Affairs**, Cilt 105, Sayı 420, 2006.

MINAHAN, James, **Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups around the World**, Cilt 2, Greenwood Publishing Group, 2002.

MONTE, João Bosco, “China e África: A Política de Pequim para o Continente Africano”, **Meridiano 47- Boletim de Análise de Conjuntura em Relações Internacionais**, Sayı 116, Mart 2010.

OBI, Cyril, “Enter the Dragon? Chinese Oil Companies and Resistance in the Niger Delta”, **Review of African Political Economy**, Cilt 35, Sayı 117, 2008.

ÖNAL, Cumali, “Afrika'nın kanayan yarası Darfur trajedisinde taraflar Zaman'a konuştu”, **Zaman**, 14 Ekim 2004.

ÖNAL, Cumali, “İşin İçinde İsrail Var, Hedef Sudan'ı Parçalamak”, **Zaman**, 3Ağustos 2009.

ÖZCAN, Mustafa, “Apo ve Grang”, **Yeni Asya**, 10 Haziran 2008.

ÖZKAN, Mehmet ve AKGÜN, Birol, “Why Welcome Al Basheer? Contextualizing Turkey's Darfur Policy”, **SETA Policy Brief 45**, Temmuz 2010.

ÖZTÜRK, Hasan, “Darfur'da Yaşanan İç Savaşı Anlamak”, **Avrasya Etütleri**, Afrika Özel Sayısı, 2011-12.

PAKENHAM, Thomas, **The Boer War**, Weidenfield and Nicolson, 1997.

PAMİR, Necdet, “Küresel Enerji Trendleri”, **Stratejik Öngörü 2023: Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türkiye ve Dünya**, ASAM, Ankara, 2006.

PATEY, Luke A., “Against the Asian Tide: The Sudan Divestment Campaign”, **Journal of Modern African Studies**, Cilt 47, Sayı 4, Aralık 2009.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.

PEGG, Scott, “Globalization and Natural-Resource Conflicts,” **Naval War College Review**, Cilt LVI, Sayı 4, Güz 2003.

PETERS, Chris, **Sudan: A Nation in the Balance**, Oxfam Country Profile, 1996.

PRUNIER, Gérard, **Darfur: The Ambiguous Genocide**, Hurst and Company, 2005.

RAPOPORT, Louis, **Redemption Song: The Story of Operation Moses**, Harcourt Brace Jovanovich, 1986.

REEVES, Eric, “Regime change in Sudan”, **Washington Post**, 23 Ağustos 2004.

REMY, Jean-Philippe, “Khartoum et les rebelles du Darfour négocient au Tchad”, **Le Monde**, 2 Nisan 2004.

RENO, William, **Warlord Politics and African State**, Boulder. CO, Lynne Rienner, 1998.

RIDA, Adil, **Numeiry: The Man and The Challenge**, Modern Egyptian Bureau, 1976.

ROSS, Michael, “Oil, Drugs and Diamonds: The Varying Roles of Natural Resources in Civil War”, **The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance** Boulder, CO, 2003.

ROSS, Michael, “The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor”, **Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions**, The World Bank Publications, 2003.

SALIH, Kamal Osman, “The Internationalization of the Communal Conflict in Darfur and its Regional and Domestic Ramifications: 2001-2007”, **Arab Studies Quarterly**, Cilt 30, Sayı 3, Yaz 2008.

SALIH, Kamal Osman, “The Sudan, 1985-9: The Fading Democracy”, **Sudan after Nimeiri: Conference Papers**, Routledge, 1991.

SENGUPTA, Somini, “War in Western Sudan Overshadows Peace in the South”, **New York Times**, 17 Ocak 2004.

SERVANT, Jean-Christophe, “China’s Trade Safari in Africa”, **Le Monde Diplomatique**, Mayıs 2005.

SERVANT, Jean-Christophe, “The New Gulf Oil States”, **Le Monde Diplomatique**, Ocak 2003.

SHAUMBAUG, David, “China Engages in Asia reshaping the regional order”, **International Security**, Cilt 29, Sayı 3, 2004.

STRAUSS, Scott, “Darfur and the Genocide Debate”, **Foreign Affairs**, Cilt 84, Sayı 1, Ocak-Şubat 2005.

TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyricce, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, **Afrika: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012.

TEZKAN, Yılmaz, **Jeopolitik Yazılar**, Ülke Yay., İstanbul, 2007.

THOMAS-JENSEN, Colin & SPIEGEL, Julia, “Activism and Darfur: slowly driving policy change”, **Fordham International Law Journal**, Cilt 31, Sayı 4, 2008.

TOTTEN, Samuel, **An Oral and Documentary History of the Darfur Genocide**, Praeger Security International Series, ABC-CLIO, 2011.

TURABİ, Hasan, **Sudan İslam Projesi**, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.

TURABİ, Hasan, **Sudan İslami Hareketi**, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1994.

TWADDLE, Michael, **Christian Missionaries and the State in Third World**, Ohio University Press, 2002.

UDASIN, Sharon, "Israel signs 1st agreement, on water, with S. Sudan", **Jerusalem Post**, 24 Temmuz 2012.

UWECHUE, Raph, **Reflections on the Nigerian Civil War: Facing the Future**, Trafford Publishing, 2004.

UZOKWE, Alfred Obiora, **Surviving in Biafra: The Story of the Nigerian Civil War**, iUniverse, Lincoln, 2003.

ÜBELACKER, Erich, **Enerji: Neden ve Nasıl**, Tudem Yayınları, 2005.

ÜŞÜMEZSOY, Şener ve ŞEN, Şamil, **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2003.

VERHOEVEN, Harry, "Black Gold for Blue Gold? Sudan's Oil, Ethiopia's Water and Regional Integration", **Chatham House Africa Programme Briefing Paper**, Haziran 2001.

VOLMAN, Daniel, "The Bush Administration and African Oil: The Security Implications of U.S. Energy Policy," **Review of African Political Economy**, Aralık 2003.

WALLENSTEEN, Peter & SOLLENBERG, MargaretA, "Armed Conflict, 1989-98," **Journal of Peace Research**, Eylül 1999.

WARBURG, Gabriel, **Islam, Nationalism and Communism in a Traditional Society: The Case of Sudan**, Routledge, 1978.

WONG, Edward, "A Matter of Definition: What Makes a Civil War, and Who Declares It So?," **The New York Times**, 26 Kasım 2006.

WOODWARD, Peter, **The Horn of Africa: Politics and International Relations**, I.B. Tauris, 2003.

YALÇINKAYA, Haldun ve TÜRKEŞ, Kadir Tamer, "Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar," **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008.

ZERAOUI, Zidane, “ Geopolitica y petróleo: La nueva dependencia energética”, **Desafios 19**, Semestre II de 2008.

ZIEGLER, Charles E., “The Energy Factor in China’s Foreign Policy”, **Journal of Chinese Political Science**, Cilt 11, Sayı 1, Bahar 2006.